

Målbryting

Skrifter frå Norsk sosiolingvistisk nettverk (SONE) - nr. 9

**Talemålsvariasjon,
identitet og talespråkleg
medvit.**

UBT/KS tids Mål
2008 Nr. 9 (Ånal.)
Målbryting

2008-10-09

2008-10-09

ERE OG
BERGEN

Målbryting

Skrifter frå *Norsk sosiolingvistisk nettverk (SONE)*

9 • 2008

Talemålsvariasjon, identitet og talespråkleg medvit

Redaktør: Gunnstein Akselberg
Redaksjonskomité: Styringsgruppa for *Norsk
sosiolingvistisk nettverk (SONE)*

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium,
Universitetet i Bergen

<https://doi.org/10.7557/malbr.2009.9>
CC BY 4.0

08c025422

ISBN 978-82-91987-13-2

Omslag: Erik Grung
Sats: Gunnstein Akselberg
Trykk: Creato AS, Bergen, 2008

Innhald

Gunnstein Akselberg: Talemålsvariasjon, identitet og talespråkleg medvit	5
Rune Røstad: Språkoppfatningar og sosiolingvistikken	7
Guri Melby: Språk og symbolsk makt i <i>Team Antonsen</i>	35
Hilde Solli: Autentisitet på nordnorsk	69
Agnete Nesse: Identitet i et lite uttrykk	93
Inger Johansen: "Det er ikkje berre berre å koma her å snakke samisk, liksom." Barrieren mange unge sørsamar opplever mot å snakke sørmisk	111
Stian Hårstad: Store tal frå trondheimsk tale. Metodologisk drøfting av ei nettbasert dialektgransking	127
Gunnstein Akselberg: "Kor pent bergensk snakkar du?". Ei gransking av sjølvrapporterte språkdata til avisa <i>Bergens Tidende</i> si heimeside, bt.no	149

Talemålsvariasjon, identitet og talespråkleg medvit

Av Gunnstein Akselberg

Temaet i dette heftet av *Målbryting* er emna talemålsvariasjon, identitet og talespråkleg medvit. Emna vert handsama både individuelt og i samanheng. Forfattarane har ulike tilnærmingar til temaet og representerer fleire sosiolingvistiske posisjonar, slik at vi får aktualisert og problematisert fagområdet i ein brei fagleg samanheng.

Rune Røstad trekkjer fram språkbrukarperspektivet, og meiner at språkbrukaren har vore for lite subjekt og for mykje objekt både i den tradisjonelle sosiolingvistikken og ikkje minst i allmennlingvistikken. Han meiner at det fenomenologiske perspektivet må få større plass, særleg i sosiolingvistiske granskingar.

Talemålsbruk, identitet og talespråkleg medvit er nær knytt til symbolsk makt. Dette viser Guri Melby gjennom ein analyse av språkbruken i humorprogrammet *Team Antonsen* som vart sendt i NRK i 2004. Melby viser korleis dialektbruken i programserien spelar på og reflekterer bestemte haldningar til dialektar og korleis dialektbrukarar blir framstilte. Datamaterialet hennar illustrerer den store symbolske makta til standardspråket, ein maktposisjon som reflekterer makttilhøva på den heimlege språklege marknadsplassen.

Språkleg autentisitet vert handsama av Hilde Solli. Ho set talespråket inn i perspektivet autentisitet – inautentisitet, og ho hevdar med grunnlag i granskinga si at autentisitet heng saman med den einskilde si oppfatning av eigen identitet. Ho problematiserer dette i høve til forestillinga "ekte nordnorsk" gjennom ein studie av språkbrukarane sine språkval.

Også Agnete Nesse studerer nordnorsk identitet representert gjennom talespråklege realiseringar. Nesse opererer med tre nordnorske identitetstypar, og ho viser at språkbrukarane kan ha ønske og uønske identitetar. Til dømes manglar den fleirkulturelle nordlendingen, meiner ho. Konklusjonen hennar er at det ikkje er sunt for den kollektive mentale helsa i ein region å røma frå røtene sine.

Tilhøvet mellom bruken av sørsamisk og norsk hjå unge vaksne sørsamar er granska av Inger Johansen. Ho viser at identiteten til språkbrukarane spelar ei viktig rolle i språkvalsituasjonar. Opplevingar av stigmatisering kan ha stor innverknad på korleis ein formar eigen etnisk identitet, som her vert representert gjennom talemålet. Det er viktig å overvinna den talespråklege barrieren på individnivå for å kunna vidareutvikla språksamfunnet og revitalisera det sørsamiske språket.

Dialektgransking på nettet er emnet til Stian Hårstad. Hårstad har gjennomført ei stor talemålsgransking gjennom nettutgåva til *Adresseavisen* i Trondheim. I løpet av fem månader i 2006 svara rundt 28 000 avislesarar på spørsmål om trondheimsmålet. I artikkelen tek Hårstad hovudsakleg opp metodiske problemstillingar knytte til innsamling av språkdata gjennom nettet, som han ser som ei forlenging av spørjelistetradsjonen i den klassiske dialektologien.

Også Akselberg presenterer eit stort nettgranskingsprosjekt som byggjer på sjølvrapporteringar om eige talemål. Granskinga vart gjennomført i 2004 gjennom heimesida til avisa *Bergens Tidende*. Det var denne granskinga som inspirerte Hårstad til si nettgrasking. Prosjektet til Akselberg er avgrensa til leksikon og byggjer på rapporteringane til 56 000 avislesarar. Hårstad og Akselberg sine granskingar kastar ljøs over identitets- og haldningsperspektiva som er knytte til talespråkleg variasjon.

Språkoppfatningar og sosiolingvistikken¹

Av Rune Røsstad

1 Språkbrukaren si rolle i sosiolingvistikken

I visse delar av språkvitskapen – kanskje først og fremst i sosiolingvistikken – kjem språkbrukaren tydeleg til syne i det at ein fokuserer på kva språk han eller ho bruker, eventuelt på kva måte språkbrukaren bruker det. Derimot kjem brukarane av språket lite *til orde*, heller ikkje innafor sosiolingvistikken, og språkbrukaren framstår såleis på mange måtar som eit reint *objekt* for forskinga. Han eller ho blir observert av forskaren, og den språklege åtferda blir så analysert og tolka. Kva språkbrukaren sjølv har å seie ope og direkte *om* språk, har «mainstream» sosiolingvistikk hatt ei heller negativ haldning til, ofte prega av skepsis og mistru. I det store og heile har språkvtitarar flest ei heller ambivalent haldning til språkbrukaren: Dei er svært imponerte over evna alle menneske har til å lære og bruke språk (morsmålet), men lite imponerte over evna dei same menneska har til å seie noko «objektivt sant» om det. Følgjeleg er språket blitt eit område for ekspertisen og spesialistane, og vanlege folks meiningar om saksfeltet har hatt lita interesse, trass i at alle menneske bruker språk, og at mange også interesserer seg for det. No er det ikkje vanskeleg å finne døme på ytringar om språk som framstår som «dumme» og «lite opplyste», eller på einskilde

¹ Denne artikkelen byggjer på delar av den teoretiske drøftinga i mi avhandling for dr.art.-graden: Rune Røsstad. 2005. *Den språklege røynda. Om oppfatta og realisert talemål i austre Vest-Agder*. Doktoravhandlingar ved Høgskolen i Agder 1. Kristiansand: Høgskolen i Agder.

personar som kjem med feilaktige påstandar om eigen språkbruk, og særleg er det nok slike tilfelle som sørgjer for mistrua hos språkvtitarane. Derimot er det lite empirisk grunnlag for å seie at slike ytringar er typiske og representative, og oppfatningane som språkvtitarar har om språkbrukarar, har dermed ofte preg av å vere fordommar.

I sin tur inneber då denne haldninga at kommunikasjonen mellom språkforskarane og språksamfunnet blir einvegs, og ved det kan ein peike på ytst problematiske sider ved sjølve språkvtitskapen, jamfør Deborah Camerons omtale av den djupe kløfta («the gulf») mellom lingvistar og vanlege språkbrukarar:

One concern is that when linguists dismiss certain phenomena as unworthy of investigation they are failing to live up to their own descriptive ideals [...] One of the things that people know how to do with words is to evaluate them, and I can see no principled justification for neglecting or deriding this metalinguistic ability. There is something paradoxical (as opposed to merely patronizing) about labelling ideas irrelevant and meaningless, when the people who hold the ideas patently regard them as relevant and meaningful. The beliefs about language that inform people's use of it arguably fall into the scope of what descriptive linguistics ought to be able to give an account of. (1995: xi)

Ifølgje Cameron representerer altså den svake interessa for språkvtitar-perspektivet ein *mangel* ved språkvtitskapen, og med det også ei moglegheit for at relevante sider ved språket blir oversedde. Dessutan uroar Cameron seg over følgjene av at skilnadene mellom lingvistar og ikkje-lingvistar blir så store at dei nærast ikkje er i stand til å kommunisere med kvarandre:

The second thing that concerns me is the cultural and political effect of the polarization of the two perspectives, a polarization so extreme they seem unable to engage with one another at any level that is satisfactory to both. (s.st.)

Vel er orda til Cameron spissformulerte, særleg sett med norske auge, men også dei fleste norske språkvtitarar har vel opplevt store og små utfordringar i møte med ikkje-lingvistar, utfordringar som går på meir enn berre det å popularisere fagområdet sitt.

For å summere opp har eg på kortfatta vis peikt på tre moglege problem ved den markerte objekt-rolla språkbrukaren har i språkvitskapen, problem som lett kan gjerast om til argument for kvifor språkbrukaren må få kome meir til orde:

1. Språkvitskapens kunnskap om ikkje-lingvistars oppfatningar om språk er i liten grad tufta på empiri.
2. Den svake interessa for språkbrukar-perspektivet er i seg sjølv ein mangel ved språkvitskapen. Moglege relevante sider ved språket blir eller kan bli, oversedde.
3. Den svake interessa for språkbrukar-perspektivet vanskeleggjer kommunikasjonen mellom språkvtitarar og «vanlege folk».

No er det ikkje slik å forstå at språkbrukaren utan vidare blir eit subjekt om sosiolingvistikken vel i større grad å fokusere på kva ikkje-lingvistar seier om språk; å undersøkje folks språkoppfatningar inneber også at ein gjev desse folka objekt-status. Men ved å inkludere dei «subjektive» inntrykka deira i studiar av språk opnar me augo for moglege sentrale bidrag til kunnskapen vår om språket og samspelet mellom språk, menneske og samfunn. Sosiolingvistikken blir ikkje subjektiv sjølv om språkbrukaren som subjekt kjem meir til syne.

Dette perspektivet på språk og språkbrukar kan i prinsippet karakteriserast som *fenomenologisk*, i den tydinga Kvale omtaler fenomenologien (med referansar til Taylor & Bogdan 1984, Giorgi 1975):

[...] phenomenology in the sense of understanding social phenomena from the actor's own perspectives, describing the world as experienced by the subjects, and with the assumption that the important reality is what people perceive it to be. [...] It studies the subjects' perspectives on their world; attempts to describe in detail the content and structure of the subjects' consciousness, to grasp the qualitative diversity of the experiences and to explicate their essential meanings. (Kvale 1996: 52 f.)

Dette inneber ei interesse for den menneskelege livsverda eller kvardagsverda, fordi ho på sett og vis er den primære (har «primacy», Kvale 1996: 54) i forhold til den verda vitskapen skildrar. Og dette har høg relevans for det menneskelege språket, jamfør korleis Akselberg formulerer det:

Livsverda vert konstituert eller etablert gjennom ulike former for erfaringar og handlingar. I vidaste forstand vil òg språket vera med å konstituera livsverda. [...] Vi konstituerer alle verda på vår eigen individuelle måte, samstundes som vi konstituerer sider ved tilværet på same måte som våre medmenneske. Vårt eige og andre sitt medvit, framfor alt medvitet si rolle, sin funksjon og sine moglegheiter, formar mennesket sine opplevingar av seg sjølv, av verda og si eiga plassering i denne verda. Dette verkar inn på språket vårt. (1995: 64 f.)

Akselberg er med dette over i kunnskapssosiologien (representert ved Berger & Luckmann 1967), som dreier seg om «dei sosiale prosessane som avgrensar og styrer vår erkjenning av og våre meiningar om røynda» (Akselberg 1994: 70), og som dermed gjer røyndomen til ein sosial konstruksjon. Som Akselberg er inne på, er *språket* ein del av desse sosiale prosessane, og med det ein medverkande faktor til korleis denne røyndomen «blir sjåande ut», men i neste omgang kan også den sosialt konstituerte verda verke inn på språket, vere ein endringsfaktor. I ljøs av dette kan me vanskeleg seie at det folk seier om språk, er uinteressant for språkvitskapen. Og det er også problematisk å seie at folks påstandar om språk er feilaktige og resultat av manglande språkleg medvit. Påstandane *kan* vel vere det, men det er vel så interessant å spørje om korleis manglande samsvar med det observerte (av språkvitaren) kan ha å gjere med at mennesket er eit sosialt vesen i eit sosialt rom.

Kan ein så seie at det finst kunnskap som ikkje er styrt og avgrensa av den sosiale dimensjonen? Har menneska kunnskap om verda som berre er basert på observasjon av forhold i ho? I prinsippet er vel svaret nei. Kunnskap er noko som er lagra mentalt, og me kan vanskeleg tenkje oss ein mental observasjons-komponent som er autonom. Mennesket er ingen automat som mekanisk og objektivt gjev att det observerte i verbal form. Men dette tyder heller ikkje at alle menneskelege observasjonar blir sterkt transformerte av det sosiale «filteret». Snarare er det rimeleg å tenkje seg eit slags

kontinuum der samsvaret mellom påstått og observert røyndom er høgst varierende, fordi dei sosiale prosessane sin innverknad på det observerte er varierende.

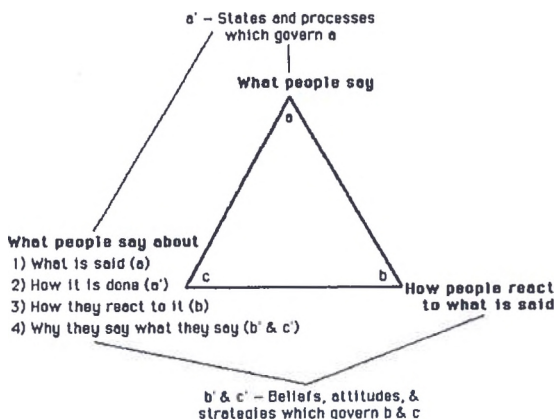
Dette fenomenologiske perspektivet på språkbrukaren si rolle i språkvitskapen er likevel mykje for eit ideal å rekne. Som Akselberg seier (1995: 72), har me ikkje ikkje direkte tilgang til dei fenomenologiske tilhøva, og folks kunnskapar kan ikkje observerast direkte. I staden må me altså nøye oss med den indirekte vegen, til dømes med kva folk seier om språk, og her kjem det inn nokre ikkje så reint små tilleggsproblem. Det første momentet er opplagt, nemleg at språkvitaren i dei aller fleste forskingssamanhengar fungerer styrande på resultatet, språkvitaren skapar sine data ved å vere den som ordnar innsamlinga av dei. No er rett nok innsamling av data ein sosial prosess på line med andre sosiale prosessar, og det utgjør ikkje noko større problem enn det som gjeld for «vanleg» sosiolingvistisk datainnsamling. Men det tyder altså at dataa må tolkast innafor bestemte rammer. Det andre momentet har med det første å gjere, men er meir prinsipielt: I den ideale verda kunne me ønskt oss at studiar av den mennesklege livsverda kunne drivast med blanke ark. I staden er det slik at språkvitarane også har sine (faglege og vitskaplege) førkunnskapar, og desse verkar inn på alle delar av forskingsprosessen. Ikkje berre har folket (her språkbrukarane) *skapt seg ein røyndom*, det har også språkvitarane gjort, men me har ein *vitskapleg skapt røyndom* som skil seg frå den kvardagslege. Og med det kjem den uunngåelege trongen til å samanlikne, språkvitarane er ikkje noko *tabula rasa*, og dei vil ikkje kunne la vere å halde dei to røyndomane opp mot kvarandre og på ein eller annan måte *vurdere* den kvardagslege. Dette er derimot ikkje meint som ei påminning til språkvitaren om å streve etter ei form for «objektivitet», samanlikningar og vurderingar kan jamvel vere ønskjeleg. Men samstundes skal me ha i hug korleis me som språkvitarar på mange vis er medverkande til «utsjånaden» på den livsverda me ønskjer å studere. Og me skal vere medvitne om dei faglege brillene me heile tida har på, og som me ikkje kan ta av.

2 Folkelingvistikk og perseptuell dialektologi

Medan det me kan kalle «mainstream» sosiolingvistikk altså enno ikkje har synt særleg interesse for språkbrukar-perspektivet, er det i dag fleire forskarar og forskarmiljø som har gripe tak i det, vel å merkje på ulike måtar og med ulike mål for auge. Mest kjend er amerikanske Dennis Preston, og han har i fleire samanhengar (Preston 1999b: xxiv, Niedzielski & Preston 2000: 25) teke utgangspunkt i eit framlegg frå 1966 [1964]: «A proposal for the study of folk-linguistics», der Henry Hoenigswald konkluderte med følgjande:

If other phases of social science are any indication, we should be interested not only in (a) what goes on (language), but also in (b) how people react to what goes on (they are persuaded, they are put off, etc.) and in (c) what people say goes on (talk concerning language). It will not do to dismiss these secondary and tertiary modes of conduct merely as sources of error. (1966 [1966]: 20)

Sjølv har Preston forsøkt å klargjere og presisere punkta til Hoenigswald, mellom anna med denne figuren (henta frå Preston 1999b: xxiii):

Three approaches to language data

Ifølgje figuren er det to nivå i språkvitskaplege tilnærmingar til data: For det første er det tilnærmingar til dei «openberre» dataa som kan samlast inn og utgjere «språkleg» empiri (a, b og c), og for det andre er det tilnærmingar til dei bakanforliggjande forholda som styrer og forklarar («governs») denne empirien (a', b' og c'). Preston plasserer så studiar av språkhaldningar («language attitudes») i høgre hjørnet i trekanten (b og b'), og om venstre hjørnet seier han:

What people say about what goes on (and what lies behind their statements), the *c* and *c'* of the above triangle, is the stuff of *folk linguistics*, and perceptual dialectology is a subbranch of that general area of investigation. (1999b: xxiv)

No er neppe forholdet mellom «kva folk seier» og språkhaldningar så klart og eintydig som ein her kan få inntrykk av. Preston har sjølv innsett det, og han har forsøkt å modifisere modellen ved å skilje mellom det *medvitne* og *umeditne* («conscious» og «unconscious») når det gjeld folks reaksjonar overfor og kommentarar på og om språk (2002: 16 ff.).

Prestons (og Hoenigswalds) tilnærming er likevel éin nyttig innfallsvinkel til forskingsområdet, særleg fordi ho er generell og femner vidt. På same viset som det innafor sosiolingvistikk er mange forskingsspørsmål å stille til sjøve språket (jf. a-hjørnet i trekanten), og mange måtar å nærme seg det på, må ein også rekne med ulike spørsmål og metodar når det gjeld språkoppfatningar (c-hjørnet). Nettopp det er då også tilfellet i den verkelege forskingsverda.

Dennis Preston definerer perseptuell dialektologi («perceptual dialectology») som eit forskingsområde («subbranch») under folkelingvistikken («folk linguistics»), nærare bestemt som «the dialectologist's-sociolinguist's-variationist's interest in folk linguistics» (1999b: xxiv, xxv). Som den mest kjende representanten for denne interessa, har han dessutan fått setje ein slags tilsynelatande standard for kva ein driv med og fokuserer på innafor disiplinen. På den andre sida har Preston ulike forgjengarar, og perseptuell dialektologi framstår i dag som meir og meir mangesidig, det går klart fram av dei to oversiktsbøkene som til no er komne ut (Preston 1999a, Long & Preston 2002: *Handbook of perceptual dialectology*, Vol. 1 og 2).

Det er altså vanskeleg å skildre den perseptuelle dialektologien med få ord og samstundes fange opp det mangesidige i han. Dersom me held oss til dei nemnde oversiktsbøkene, ser det likevel ut til å vere nokre gjennomgåande tendensar i kva ein har fokusert på innafor dette forskingsfeltet (jf. også Preston 1999b: xxxivf.):

- Oppfatningar av talespråkleg variasjon knytta til geografisk utbreiing, gradar av skilnader mellom varietetar og identifisering av varietetar.
- Estetiske vurderingar av talespråklege varietetar.

Desse interessene og dei tilhøyrande problemstillingane er attspegla i titlar som «Consciousness of Dialect Boundaries» (Sibata 1999), «Dialect Recognition» (Williams m.fl. 1999), «Where is the 'Most beautiful' and the 'Ugliest' Hungarian Spoken?» (Kontra 2002). I tillegg må også *språkhaldningar* («attitudes») seiast å spele ei sentral rolle i denne forskinga, anten eksplisitt eller på meir underliggjande måte.

Mindre fokus har det derimot vore på konkrete språklege element og detaljar, noko Preston sjølv har vore inne på og til dels etterlyst:

To take only one example, I believe that future work in the perception of variety might focus more specifically on the exact linguistic elements that give rise to perception rather than on the global presentation of varieties (or variety or area labels) in eliciting responses. (1999b: xxxviii)

Heilt fråverande har likevel heller ikkje dette perspektivet vore; i dei to nemnde oversiktsbøkene er det tilløp til det Preston her etterlyser: Mase 1999, Evans 2002, Kerswill 2002. Sistnemnde har undersøkt oppfatningar av «innføddheit» («nativeness») i Bergen, og er eit av førebels få nordiske bidrag på dette området av sosiolingvistikken.

Vidare har det innafor disiplinen vore ei særskild merksemd på utviklinga av metodar som skal vere veileigna ved denne typen data. Særleg har det dreidd seg om bruk av geografiske kart og ymse måtar informantar skal rangere og kategorisere på, det vere seg gradar av likskap og ulikskap, eller langs aksar som uttrykkjer gradar av korrektheit og finheit. Mange av bidraga er prega av store

kvantitative data som må handsamast elektronisk, og på det viset minner delar av forskinga noko om den tidlege «labovske» sosiolingvistikken, sjølv om det er heilt andre spørsmål som blir stilte. På den andre sida finst det også einstilte forskingbidrag der kvalitative metodar har vore i bruk, til dømes Niedzielski & Preston 2000.

Med desse problemstillingane og metodane har delar av forskinga – kanskje særleg den amerikanske – hatt eit sterkt fokus på det som framstår som dei mest folkelege og folkløse-arta sidene ved språkoppfatningar. Ikkje minst gjeld det dei arbeida som fokuserer på estetiske vurderingar av talemålsvarietetar, men også elles er det mykje vekt på perspektiv og synsmåtar som framstår som utprega folkelege og «ikkje-akademiske». Me må tru at det er desse sidene ved disiplinen som har fått somme til å omtale folkelingvistikken slik:

Folkelingvistikk er studiet av holdningar folk har overfor sitt eget eller andres språk eller språk generelt. For eksempel kan folk tro at et gitt språk kan være vakrere, mer uttrykksfullt eller logisk enn andre. Her er noen eksempler på språkmyter. [...] (Universitetet i Tromsø, vevsidene, 12.11. 2004)

I denne omtalen ligg vekta på oppfatningar som kan karakteriserast som «feilaktige» og «mytiske», kanskje ikkje så merkeleg sidan delar av denne forskinga har ei «slagside» i den retninga.

Det må her også nemnast at dei mest brukte metodane legg til rette for å få fram ein bestemt type språkoppfatningar, eventuelt språkhaldningar: *dei umiddelbare*. Dataa kjem i liten grad fram på grunnlag av refleksjon og ettertanke, og med det blir nok det folkelege preget ved oppfatningane forsterka. Dette tener til å gjere avstanden til akademisk- og forskarperspektiva på språk endå større.

3 Perseptuell dialektologi og «mainstream» sosiolingvistikk

Sosiolingvistikken har gått ein lang veg sidan starten for omkring fire tiår sidan, og forskarane har formulert stadig nye spørsmål og problemstillingar. Særleg merkjande er den aukande interessa for såkalla *subjektive faktorar* (jf. Kristiansen og Jørgensen 1995), det vil

seie sosialpsykologiske forhold som har med språk og språkbruk å gjere, til dømes motiveringar, haldningar, identitetskjenne og verdier. Sjølv om ein i denne forskinga enno har ei heller låg og lite formulert interesse for sjølve brukarperspektivet på språket (jf. 2.2.1), så inneber nyorienteringane at det i *praksis* ofte er vanskeleg å skilje denne delen av sosiolingvistikken frå såkalla perseptuell dialektologi. Til dømes spelar språkhaldningar ei sentral rolle innafor begge «retningane». Ut ifrå dette både kan og bør den «tradisjonelle» sosiolingvistikken spele ei rolle i studiar av språkopfatningar, alt etter kva problemstillingar som blir fokuserte, jamfør også Mæhlums ord om kva sosiolingvistikken bør dreie seg om:

For som stadig flere framhever, er det først og fremst i det *enkelte individs* holdninger, oppfatninger og erkjennelser at en må søke etter den mest inngående og genuine forståelsen av språket som sosialt fenomen. (1997: 26)

I nordisk sosiolingvistisk forskning har det dei seinare åra kome fleire bidrag med eksplisitte referansar til sjølve disiplinen folkelingvistikkk og/eller perseptuell dialektologi og til Dennis Preston (t.d. Radovani 2000, Skolseg 2003, Kulbrandstad 2004). På den andre sida finst det også bidrag – fleire av ikkje heilt ny dato – som går på *sjølvrapportering* og på språkhaldningar og språk og identitet. Eitt døme er Källskog 1992 som omhandlar «attityder», der informantar mellom anna fekk dette spørsmålet: «Om en person i Överkalix brukar växla mellan överkalixmål och rikssvenska, i vilka situationer tror Du då han talar mest utpräglag dialekt (= överkalixmål), och i vilka situationer mest renodlad rikssvenska?» (1992: 191). Vel kan informantsvara avspegle negative og positive haldningar til dei to varietetane, men svara kan like godt tenkjast å byggje på perseptuelle forhold, altså kva informantane meiner å ha oppfatta av språkleg variasjon rundt seg (gjennom uformell og usystematisk observasjon). Eit anna døme er Omdal 1994 som også stilte informantar opne spørsmål om språk og språkbruk, til dømes: «Snakker du på samme måte nå som da du budde i Setesdal?», «Hvordan vil du si at du snakker nå?» (1994: 188), og han gjer greie for desse informantsvara under «Språkhaldninger og synspunkt.» Omdal var særleg interessert i informantanes *opplevingar* av det å

vere språkelege «avvikarar»; det desse folka hadde å seie ope og direkte om saka, hadde altså interesse i seg sjølv.

Der det er relevant, er det såleis god grunn til å trekkje inn og bygge på innsikter som er vunne i forskinga som høyrer til den meir tradisjonelle sosiolingvistikken.

4 Omgrepet språkoppfatningar

Når folk seier noko om eller på annan måte reagerer på eller ut ifrå språkelege forhold, ser me på det som uttrykk for det desse menneska har av *haldningar*, *innstillingar*, *kunnskapar*, *meiningar*, *oppfatningar*, *truer* og *verdiar*. Omgrepa er mange, og opplistinga kan sikkert gjerast endå lengre. Alle omgrepa står for ymse mentale aspekt, og ingen av desse kan seiast å vere direkte observerbare. Det me derimot kan observere, er nettopp det folka seier og gjer, og me kan tolke dette som uttrykk for noko mentalt. Kva er då dette mentale?

Eit nærliggjande omgrep er *språkhaldningar* (eng. *language attitudes*), som me finn stadig oftare brukt innafor både sosiolingvistikk og perseptuell dialektologi. Det generelle omgrepet *haldningar* blir definert på ulike vis, anten som noko ganske abstrakt og/eller som disposisjonar for å handle på bestemte måtar (jf. oversynet i Haugen 2004). Når det gjeld den abstrakte karakteren, viser Haugen (2000: 45) til Eagly & Chaiken, som seier det slik:

Evaluation is the core of the attitude concept, when evaluation is understood in a general and abstract sense. Attitude is thus an abstract construct in people's knowledge structures and should not be equated with its less abstract manifestations in terms of particular beliefs, affects or behaviors. (1993: 666)

Evalueringsaspektet framstår med dette som ein særleg subjektiv dimensjon ved haldningsomgrepet; Haugen taler om «den kapitalen me ber i oss til å reagera positivt eller negativt til ulike idear, objekt og verdiar» (2004: 42), og noko liknande les me hos Bainbridge 2001: «Perhaps the most widely used concept in psychological social psychology is *attitude*, often defined as the positive or negative evaluation of an object» (s. 82). Ut ifrå dette kan me seie at haldningsomgrepet er abstrakt og generelt, men at evalueringsaspektet samstundes gjev det ein utprega subjektiv dimensjon.

Når folk seier noko om språk, speler sjølvsgt haldningane deira ei rolle for kva dei seier og korleis. Men me må også tru at persepsjon, kunnskap og medvit – i meir «objektiv» tyding – har mykje å seie for det som blir sagt. Rett nok reknar ein del teoretikarar med at haldningane inneheld ein kunnskapskomponent (kognitiv komponent) (jf. likevel gjennomgangen i Haugen 2004: 43ff.), det vil seie ein mental dimensjon som dels byggjer på det observerte eller persiperte. Men når ein då altså ser desse kunnskapane i nær samanheng med evaluering, blir persepsjonen og metvitet på sett og vis nedvurderte eller rekna som sekundære.

Ved å nytte omgrepa *persepsjon* og *perseptuell* (jf. *perceptual dialectology*) signaliserer ein derimot interesse for meir «objektive» sider ved det folk seier om språk. Med objektive siktar eg til kunnskapar og mentale strukturar som byggjer på observasjonar av språklege forhold, og som i minst mogleg grad er farga av det sosiale «filteret», av kjensler, truer og verdjar (jf. haldningar). Eitt spørsmål er likevel om slik objektivitet finst, eit anna er om det så er mogleg å isolere og måle «objektiv kunnskap», slik somme forskarar forsøker (t.d. Husby og Almberg 2002, Gooskens & Heeringa 2004)? Når det gjeld perseptuell dialektologi, skal me nok derimot ikkje ta persepsjons-dimensjonen så bokstavleg, sjølv om han inngår i namnet på disiplinen; dei dataa som kjem fram der, er ofte alt anna enn isolerte frå dei subjektive sidene. På den andre sida vil det vere lite fruktbart å berre gå ut ifrå at det ikkje kan finnast meir «objektive» sider ved det som blir sagt om språk, det vil seie tilhøve der det er «kort veg» mellom observasjonar og påstandar.

Bruken av omgrep som haldningar og persepsjon o.l. inneber kvar for seg altså ei avgrensing av kva ein reknar som konstituerande for det som folk seier om språk. Det er derfor naudsynt å finne fram til omgrep som ikkje fungerer avgrensande, men som derimot er vide nok til å romme dei ulike aspekta, både det evaluerande/subjektive aspektet og det meir objektive. Moglege alternativ har me då i *kunnskapar* og i *oppfatningar*. Ulempen med *kunnskapar* er at det har lett for å bli knytt til *viten*, *vitskap* og *innsikt* (jf. Nynorskordboka), og at det då kan få ein valør av sanning og faktisitet (jf. likevel innhaldet i namnet *kunnskapssosiologien*). Eit mogleg betre alternativ er *språkoppfatningar*. I nordisk sosiolingvistikk er dette omgrepet

brukt heller lite. Sandøy (2002) skriv rett nok om «nordiske språkoppfatningar», utan å definere, men med eit vidt perspektiv på kva som ligg i det, deriblant språkhaldningar. I Nynorskordboka er substantivet «oppfatning» definert slik: «1 det å oppfatte; forståing [...] 2 haldning, meining, overtiding; syn», og verbet «oppfatte» slik: «høyre [...] forstå [...] tolke». Som det går fram av definisjonane, er det fleirtydigheit i *oppfatning*, noko som altså synest både naudsynt og tenleg når me undersøker kva folk seier om språk.

5 Språkleg medvit

Det språklege medvitet er éi sentral side ved folks språkoppfatningar, eventuelt også ved språkhaldningane deira (jf. førre delkapitlet). I daglegtalen plar ein gjerne tale laust om ulike *gradar* av slikt medvit (sterkt og svakt, godt og dårleg), då neppe som noko objektivt og målbart, men som heller relative storleikar.

Det er rimeleg å rekne med at det er sider ved det språklege medvitet som er biologiske og universelle, men me må også rekne med at kulturbestemte og sosialt bestemte forhold (t.d. skole og utdanning, forholdet mellom skrift og tale) spelar ei rolle for kor utvikla det er, og korleis det artar seg (jf. kunnskapssosiologien). Språkleg medvit har med persepsjons-evna å gjere, og det å handsame det persiperte mentalt. Det siste heng også saman med kor utvikla metaspråket er, sidan me reknar med at språk og tanke heng saman. I tillegg er metaspråket bestemmande for kva som kjem til uttrykk når individet seier noko *om* språk. På den andre sida verkar dette forholdet mellom språk og tanke som endå meir komplisert i tilfelle der folk er gode på imitering og mindre gode til å setje ord på det som blir imitert.

Ut ifrå dette er det god grunn til tru at det er store individuelle skilnader mellom individ, og såleis ulike *gradar* av språkleg medvit. Men me må altså også rekne med at det er ulike *typar* av dette medvitet, alt etter kva slags forhold det er mellom persepsjon, tankar og språk hos individa.

Språkleg medvit kan studerast frå ulike ståstader og perspektiv. Somme er opptekne av dette i pedagogisk og didaktisk samanheng, mellom anna når det gjeld metaspråk og den første lese- og

skriveopplæringa. Ei anna tilnærming representerer bruken av dei nye datatekniske løysingane, der ein til dømes lyttar til og responderer på manipulerte talemålstekstar (t.d. Gooskens & Heeringa 2004). Slike opplegg er helst forsøk på å «isolere» og «måle» persepsjonen, lausriven frå eventuelle sosiale og psykologiske forhold. I den vidare framstillinga skal eg sjå nærare på korleis den tradisjonelle sosiolingvistikken har vurdert språkleg medvit. I tillegg går eg inn på ein alternativ synsmåte, tydelegast formulert av Dennis Preston.

6 Tradisjonell sosiolingvistikk: det psykososialt betinga medvitet

I tradisjonell sosiolingvistikk er språkleg medvit særleg tematisert i samband med talespråkleg endring. Som på andre område har Labov vore retningsgivande også her, jamfør denne konklusjonen i New York-undersøkinga hans:

Just as the reporting of usage in the self-evaluation test is inaccurate, so most perception of language is not perception of sense experience, but of sosially accepted statements about language. (1966: 338)

Det gjennomgåande synet har vore at det språklege medvitet i stor grad er styrt av psykososiale forhold, først og fremst språklege norm- og prestisjeforhold. Persepsjons- og observasjonssidene ved medvitet har vore vurderte som underordna desse psykososiale sidene, og derfor har det i sosiolingvistikken vore ein grunnleggjande skepsis til rapportert språkbruk som uttrykk for reelle og verkelege talemålsforhold.

No finst det også mykje empiri som syner at språkleg medvit ofte *kan* vere psykososialt betinga, styrt av slike subjektive, ikkje-språklege forhold. På den andre sida kan dette neppe påståast å vere universelt eller allmenngyldig, for dei psykososiale forholda er på si side betinga av dei «større», sosiokulturelle forholda, som sjølvstøtt varierer etter stad og over tid. Til dømes er språknormene og dei språklege prestisjeforholda i Noreg ganske avvikande frå dei fleste samfunna det er naturleg å samanlikne oss med, og det er derfor ikkje urimeleg å tru at nordmenns språklege medvit skil seg frå

mange andre verdsborgarar. Dermed er det heller ikkje sagt at dei psykososiale forholda ikkje spelar noka rolle også her, men i sosiolingvistikken må me – både teoretisk og metodisk – ta høgd for og omsyn til dei sosiokulturelle skilnadene som finst mellom samfunn.

Vidare skal Labov også ha æra for at omgrepsparet *below* og *above the level of consciousness* har gått inn i den sosiolingvistiske litteraturen (jf. t.d. Dubois & Horwath 2000), sjølv om han faktisk formulerer seg på noko anna vis (1966: 338). Omgrepa knytte Labov til den sosiale dimensjonen, ved at han også introduserte dei velkjende omgrepa *change from above* og *change from below*, som refererer til ulike samfunnslag (1966: 224, 226). Om denne samanheng mellom språkleg medvit og sosiale forhold har han i nyare tid uttalt seg på ny, endå meir eksplisitt:

Any general consideration of linguistic change must first distinguish between change from above and change from below, a distinction first established in these terms in the New York City study (Labov 1966). «Above» and «below» refer here simultaneously to levels of social awareness and positions in the socioeconomic hierarchy. *Changes from above* are introduced by the dominant social class, often with full public awareness. [...] *Changes from below* are systematic changes that appear first in the vernacular, and represent the operation of internal, linguistic factors. At the outset, and through most of their development, they are completely below the level of social awareness. No one notices them or talks about them [...] It is only when the changes are nearing completion that members of the community become aware of them. Changes from below may be introduced by any social class, although no cases have been recorded in which the highest-status social group acts as the innovating group. (1994: 78)

Også her heng det språklege medvitet tett saman med norm- og prestisjeforholda. Det er likevel slik at Labov nyttar termen *sosialt medvit* («social awareness»), som eit *kollektivt* fenomen som gjeld medlemmane av samfunnet (jf. også omgrepet «public awareness»). Dessutan poengterer han at medvitet kan skifte i løpet av endringsprosessen. Denne kollektive og dynamiske tankegangen er så følgd opp i nyare sosiolingvistiske granskingar, jamfør til dømes nokre utvalde sitat frå Dubois & Horwath 2000:

The changes were likely to be at a high level of social consciousness, if not for the older generation then certainly for the middle-aged generation. (2000: 299)

The variable (p,t,k) stands alone among the Cajun variables in that it has always been, as far as we can ascertain, below the level of consciousness and has never been subject to internal or external evaluation. (2000: 301)

For Labov og andre er det ikkje noko hovudpoeng å fokusere på språkleg medvit i seg sjølv, men snarare viktig å understreke kva slags status dei aktuelle endringane har i det kollektive medvitet til språkbrukarane. Det må også seiast at forholdet mellom individ og kollektiv her framstår som noko uklårt, men så lenge det er tale om *ei form* for kollektivt medvit, har ein unngått å vere tydeleg på kva som kjenneteiknar språkleg medvit på individnivå. Likevel er det grunn til å tru at det i sosiolingvistikken med dette har «gått seg til» ei førestilling om at det finst eit slags allment *nivå* for språkleg medvit hos individa, og at somt i språket då tenderer til å liggje over dette nivået, anna til å liggje under. Dette finst det i sosiolingvistikken derimot lite grunnlag for å seie. Til dømes vil ein sjølvrapporteringstest vere eit altfor usikkert grunnlag for å «måle» språkleg medvit, ikkje minst fordi me veit at norm- og prestisjeforhold *kan* spele ei rolle for resultatet, men også fordi det er uklårt kva det faktisk vil seie å vere medviten om noko. Ein person kan godt vere ute av stand til å rapportere (seie noko om) språkbruken til andre, men samstundes ein utmerka imitator. Er han eller ho då medviten eller umedviten om dei aktuelle språkdraga?

Tradisjonell sosiolingvistikk har altså ikkje vore særleg fokusert på korleis språkleg medvit eigentleg artar seg. Ein har funne ut at psykososiale forhold *kan* vere styrande for kva folk seier om eigen og andres språkbruk, og på det grunnlaget har ein bygt ein teori om samanhengen mellom språkleg medvit, norm- og prestisjeforhold og språkleg endring. Med dette meiner ein i tradisjonell sosiolingvistikk å ha ei forståing av *visse særdrag* ved det språklege medvitet.

7 Markertheit og saliens

Førestillinga om at noko i språket er meir markert eller salient enn anna, rører også ved spørsmålet om språkleg medvit. I utgangspunktet ligg nok hovudfokuset her på sjølve språkstrukturane (og ikkje på dei mentale aspekta), og det sentrale siktemålet for sosiolingvistane har vore å finne ut om *markertheit* eller *saliens* kan nyttast som forklarande faktorar ved talespråkleg endring.

I nyare tid er det omgrepet *saliens* (saliens) som har vore mest brukt, men også mest omdiskutert. Diskusjonen kan førast attende til Trudgill 1986, som tar opp spørsmålet om kvifor to språkvariablar viser ulike endringsmønster i ein tilmåtings situasjon (s. 10f.). Sjølv tek Trudgill utgangspunkt i Labovs skilje mellom *markers* og *indicators* (1972). Labov reknar *markers* som lingvistiske variablar som er utsette for både stilvariasjon og variasjon etter sosial klasse, medan *indicators* er variablar som er utsette for variasjon etter sosial klasse. For å forklare dette mønsteret, seier Labov at *markers* er relativt høgt plassert i språkbrukarens medvit, at det er eit «high level of awareness associated with a marker» (Trudgill 1986: 10). Spørsmålet er kvifor det er slik, kvifor språkbrukarane er meir medvitne om somme variablar enn om andre. Ut ifrå si eiga undersøking frå Norwich formulerer Trudgill så faktorar som fører til høgare medvit om ein språkvariabel, og som gjer ein indikator (*indicator*) til ein markør (*marker*), og dermed også salient. Desse faktorene er (teke frå Kerswill og Williams' (2000: 71 f.) kritikk av Trudgill, der dei er gjorde om til fem frå Trudgills fire):

- The variable has at least one variant which is overtly stigmatised
- The variable has a high-status prestige variant reflected in the orthography
- The variable is undergoing linguistic change
- Variants are phonetically radically different
- Variants are involved in the maintenance of phonological contrasts

Kerswill og Williams kritiserer Trudgill for sirkularitet på fleire av desse punkta (jf. også Hinskens 1996), og dei presenterer (2000: 90f.) ein alternativ modell for saliens som er langt meir infløkt enn Trudgills faktorar. Modellen har tre komponentar, og saliens er her berre aktuelt i samband med språklege drag som er *dynamiske*, det vil seie drag som blir tileigna eller er i endring. Vidare må det også liggje ei eller anna *språkintern* forklaring til grunn (til dømes fonologisk kontrast, fonetisk distanse), saman med eit eller anna *språkeksternt* forhold (til dømes pragmatiske eller sosiopsykologiske faktorar).

Motbør har Trudgill også fått frå tysk hald, av Auer, Barden & Grosskopf 1998. Når det gjeld kriteria som Trudgill og andre har ført opp som bestemmende for saliensen til ein variabel, understreker dei at det går eit skilje mellom objektive og subjektive kriterium. Dei subjektive kriteria refererer til «how lay speakers-hearers perceive (and therefore <handle>) the feature in question» (s. 165), og det er dermed eit poeng at desse kriteria ikkje kan vere årsak til saliens, snarare er dei symptom på det. På grunnlag av eiga forskning finn forfattarane så å måtte svare nei på spørsmålet om «perceived (subjective) salience [can] be explained in objective (structural-phonological or phonetic) terms» (s. 183). Det er med andre ord ikkje mogleg å bestemme eit språkdrag eller ein variabel som salient ved berre å sjå på sjølve språket og språkvariasjonen, og saliens blir dermed «a psychological feature which is probably quite independent of structural considerations» (Auer 2000: 13).

I samband med språkleg medvit er det som nemnt aktuelt å sjå etter forklaringar på kvifor visse språkdrag ser ut til å bli lagt meir merke til enn andre. Dersom saliens-omgrepet i denne samanhengen skal vere fruktbart, må det stå for noko meir og anna enn berre «a psychological feature», elles blir «forklaringa» nokså blodfattig. Samstundes er det interessant at fleire finn at såkalla objektive, språkstrukturelle faktorar ikkje (aleine) kan forklare kvifor somt i språket blir lagt meir merke til enn anna. Det taler for at me skal vere varsame med å predikere kva språkdrag og variablar som kan vere saliente. Den ovannemnde modellen til Kerswill og Williams er som nemnd infløkt og mangesidig, men kanskje nettopp derfor også eit meir fruktbart utgangspunkt. Me må tru at forholdet

mellom (subjektive) mentale prosessar og (objektive) språkleg-strukturelle forhold er komplekst.

8 Typar av språkleg medvit

Ein teoretisk innfallsvinkel som forsøker å fange opp og gjere greie for kompleksiteten og mangesidigheita i det språklege medvitet, blir presentert i Preston 1996 (sjå også Niedzielski & Preston 2000). Utgangspunktet er at det er misvisande å berre tale om *gradar* av språkleg medvit og å slå fast at menneske har mykje eller lite av det. Dette grunnar seg på at me i tilnærminga til kva folk faktisk er medvitne om, ofte støyter på paradoks eller sjølvmotseiingar, jamfør Niedzielski & Preston (2000) som seier det slik:

In short, the folk awareness of language is not only a matter of degree but also one of mode or type. When one characterizes (however generally, however badly) a linguistic fact, we cannot say that he or she is «unaware.» Conversely, when one mimics a variety perfectly but cannot provide any overt detail of what it is that one controls in that imitation, we would also not want to say that he or she is «unaware.» For every act of language production and language perception (including attitudinal as well as «processing» perception), then, the mode and degree of awareness is an open question. (2000: 24)

Løysinga blir altså å postulere *typar* av språkleg medvit («modes»), ikke berre *grader* («degree»), og Preston har derfor utvikla ein taksonomi som «an attempt to account in greater detail for the modes of language awareness in (principally non-linguist) cognition» (1996: 40). I denne taksonomien er det rekna med fire hovudkategoriar som går på ulike typar av språkleg medvit: *availability*, *accuracy*, *detail* og *control* (op. cit.: 40 f). Eit av hovudpoenga til Preston er at alle kategoriane representerer kontinuum (*gradar*, om ein vil), til dømes kan eit språkleg drag bli skildra med stor presisjon eller utan presisjon i det heile (kategorien *detail*). Eit anna viktig poeng er at forholdet mellom desse medvitstypane er tilsynelatande uavhengige av kvarandre. Dermed kan ein person vere god til å imitere ein varietet (jf. kategorien *control*), men ute av stand til seie noko om detaljar i varieteteten (jf. *detail*).

Vidare forsøker Preston å liste opp og gjere greie for dei forholda som er bestemmende og «aktiverande» for desse typane av språkleg

medvit. Her opnar han opp for mange moglegheiter, jamfør det generelle i opplistinga hans:

- (1) *Communicative primacy*: folk linguistic tasks, even when elaborately defined, seem to be realised in or are at least secondary to communicative (i.e. semantic, pragmatic) concerns
- (2) *Formal training and/or knowledge*
- (3) *Linguistic structure and cognitive abilities*
- (4) *Correctness*: transmitted formally or informally, directly or indirectly
- (5) *Publicity*: e.g. popular culture, media exposure
- (6) *Folk culture artifacts*: e.g. lore, performance (1996: 46)

Desse faktorane er mange og vide, og me kan merkje oss at både språkinterne og språkeksterne forhold er representerte. Det som kanskje manglar, er ein faktor som gjeld graden av språkleg variasjon og endring. Personar som er «utsette» for mykje variasjon, vil truleg ha betre førsetnader for å utføre visse typar «språkoppgåver».

Me kan elles merkje oss at punktet som gjeld «korrektheit» (4), blir lagt mykje vekt på i delar av det Preston elles har skrive. Mellom anna seier han: «Concerns with correctness are more frequently mentioned than any others in overt discussions of language and variety» (1999b: xxxv), og i Niedzielski & Preston 2000 står det å lese:

Nonlinguists use prescription (at nearly every linguistic level) in description; linguists, on the other hand, find the sources of prescription in power, esteem, tradition, and the like, not in the underlying nature of language itself. (2000: 18)

Konklusjonen byggjer på røynslene frå arbeid med amerikanske informantar, og skilnaden mellom korleis lingvistar og ikkje-lingvistar ser på språket, blir her sagt å vere svært fundamental. Sett med norske auge verkar dette noko kategorisk og spissformulert, det kan vere grunn til å tru at «korrektheit» ikkje spelar ei fullt så sentral rolle i det språklege medvitet til norske ikkje-lingvistar. Og dermed

blir vi minna om viktigheita av å ta høgdom for dei sosiokulturelle skilnadene som finst mellom språksamfunna, og å ikkje utan vidare sjå dette som «universelle» faktorar.

Det er rimeleg å rekne med at språkoppfatningar har både individuelle og kollektive aspekt ved seg. Når ein person kjem med utsegnar om språk, kan dei vere eit uttrykk for hennar eller hans unike og særeigne oppfatning om ei sak, bygde på personens observasjonar og kunnskapar, eller på dei kjenslene, haldningane, truene og verdiane ho eller han har. I slike tilfelle kan me tale om *individuelle* språkoppfatningar. Men utsegnene kan på si side også vere uttrykk for ei oppfatning som denne personen deler med fleire menneske kring seg, ei oppfatning som er sams for medlemmar innafor eit lokalsamfunn, ein veneflokk eller ei anna form for nettverk. Slike oppfatningar kan då seiast å vere *kollektive*.

Niedzielski & Preston (2000: 302ff.) reknar med to ulike typar av det dei kallar «metaspråk», noko som går nettopp på kollektive språkoppfatningar. Den første typen metaspråk, som dei kallar «Metalanguage 1», står rett og slett berre for dei opne, medvitne utsegnene folk gjev om språk, jamfør orda deira:

[...] we refer to such overt comment about language as *Metalanguage 1*. Like the linguist's metalanguage, such folk metalanguage is conscious. That is, it is not directed to a phenomenon which a speaker is unaware of, but to one which he or she has focused in some way. (2000: 302)

Det ligg implisitt at desse utsegnene kan vere dekkjande for dei faktiske språkforholda, eller at dei kan vere lite dekkjande, eventuelt svært misvisande. Like fullt er dei «Metalanguage 1». Meir interessant her er derimot «Metalanguage 2»:

For us, the richest territory to mine for folk belief about language has been the presuppositions which lie behind much *Metalanguage 1* use. They are, we believe, sorts of unasserted beliefs which members of speech communities share. We will call such shared folk knowledge about language *Metalanguage 2*, although we are aware that such underlying beliefs do not literally constitute a «language» or even a specific kind of language use. (2000: 308)

Niedzielski & Preston talar her om føresetnader («presuppositions») som har form av underliggjande, implisitte truer («unasserted

beliefs»), og som i språksamfunnet utgjer ein *felleskunnskap*. Denne kunnskapen utgjer så sjølve ryggrada i den gjensidige forståinga (s.st.), og dette knyter dei opp til antropologi og kulturelle modellar. Tankegangen minner mykje om den me finn i kunnskapsososiologien, jamfør også dette sitatet:

It should go without saying that the deeper the sense of community or shared culture among participants, the more likely the enormous amounts of presupposed (and therefore usually unstated) beliefs will play an important role. (2000: 308)

Forholdet mellom individ og kollektiv utgjer ei sentral problemstilling innafor både samfunnsvitenskap og sosiolingvistik. I samfunnsvitenskapen gjeld dette særleg i samband med spørsmålet om vitenskaplege forklaringar, jamfør skiljet mellom metodologisk individualisme og kollektivism (Gilje og Grimen 1995: 175ff., jf. også Haugen 2000). I tillegg er det sjølv sagt eit reint ontologisk spørsmål, om kva dei sosiale fenomena eigentleg er, om oppfatningar, førestillingar og haldningar berre finst hos individ og/eller mellom/over dei (i kollektivet). Om dette seier Hagen (1999):

Forestillingen om en kollektiv bevissthet som eksisterer over og uavhengig av individene, er i dag i det store og hele oppgitt. Dette standpunktet uttrykkes i klartekst av den metodologiske individualismen som krever at alle begreper som brukes av samfunnsvitenskapene, skal ha basis i interessene og aktivitetene til individuelle menneskelige organismer og deres bevissthet. [fotnote til Watkins 1955] Men også normsosiologien plasserer altså sosiale normer i individenes bevissthet som internaliserte forventninger. (1999: 95)

Like fullt må me stadig kunne rekne med fenomen som oppfatningar og haldningar som er kollektive, i tydinga sams for fleire individ i ein fellesskap (altså *ikkje* i ei «mytisk» tyding: «folkeanda» o.l.), og det er nok dette kollektive nivået som mange samfunnsvitarar – og sosiolingvistar – finn mest interessant. Men sjølv om ein tek *utgangspunktet* sitt i einskildmenneska, er det grunn til å tru at *forholdet* mellom individ og kollektiv er meir samansett.

Om vanlege folks forståing av og førestilling om fortida skriv sosialantropologen Thuen (2001):

Hva er det for slags prosesser som skaper og vedlikeholder våre felles forestillinger om fortiden? Vi har altså på den ene siden å gjøre med en vekselvirkning mellom enkelthendelsen og dens kontekstuellt bestemte fortolkning i ettertid [...]. Men dessuten har vi å gjøre med en vekselvirkning mellom individ og kollektiv, slik at felles forestillinger kan sies å bygge på individuelle, og omvendt [...] Individets egne opplevelser får mening dels gjennom den plassering de gis i tilbakeblikkets innramming i årsak-virkning, men dels også ved at de forstås i lys av kollektivets historie. (2001: 9–10)

Heilskapen er altså ikkje berre summen av delane, men er på sett og vis også med på å påverke delane. Likevel må me gå til delane (einskildmenneska) for å finne ut noko om heilskapen. Dette samansette forholdet er også poengert av Brunstad (2000), då i samanheng med språknormomgrepet, som til liks med språkoppfatningar har ei individuell («mental») og ei kollektiv («sosial») side:

Meininga her er ikkje å gli over i ei postmoderne individualisering. Sjølv om einskildindividet opplever språkbruk og språknormer subjektivt (slik desse opptrer for honom eller henne), spelar kjennskapen til institusjonelle fakta som t.d. språkreglar ei avgjerande rolle for at språkbruken skal gje mening – som språkbruk [...] Der er altså tale om *både* ei individuell og ei sosial side. Individ kan velje mellom ulike normer, men vel likevel innanfor ein kontekst som er sosialt styrt. (2000: 122–123)

Brunstad understreker vidare at det i nyare norsk sosiolingvistikkk har vore ei aukande interesse for individets rolle i dette, men at det framleis er «inga einsidig individualisering; det er individet i samspel med samfunnet som står i fokus» (s. 124).

I studiet av folks språkoppfatningar er både dei individuelle og dei kollektive oppfatningane relevante og interessante. Dei kollektive er det nærast i kraft av seg sjølve, i alle fall dersom me ser etter mønster og tendensar, medan dei individuelle på si side kan vere ei nyansering og utdjuping av desse kollektive mønstra. Det er høgst mogleg at dei allmenne oppfatningane skil seg frå dei som kjem frå markerte einskildpersonar, og det kan tenkjast at den einskilde har

oppfatningar som ingen andre har, tilmed slike som språkvitaren kan lære av og få nye innsikt av, ikkje berre om oppfatningar generelt, men kanskje også om språkbruk spesielt.

9 Sluttord

Studiet av det folk seier om språk, høyrer godt inn under sosiolingvistikken, og det utgjer eit område sosiolingvistisk forskning ikkje er tent med å ignorere eller ta lett på. Både innafor tradisjonell sosiolingvistik og folkelingvistik/perseptuell dialektologi er det vunne innsikter på området, men begge forskingsgreinene er også prega av små og store manglar, eller kanskje er *slagsider* ein betre karakteristikk.

Det er gode grunnar til å innta eit *vidt* perspektiv i synet på språkoppfatningar. Spørsmåla me kan stille, er mange, og svara er truleg alt anna enn enkle. Eg har her argumentert for det fenomenologiske perspektivet, nettopp fordi språk er ein del av kvardagsverda til alle menneske. Skal me verkeleg forstå kva som er konstituerande for oppfatningane som menneska har om språk, bør me forsøke å sjå verda frå *deira* synsstad. Dette tyder ikkje at det tradisjonelle vitskapsperspektivet er uinteressant, men at me som kjent kan vere tente med å ha fleire tankar i hovudet samstundes.

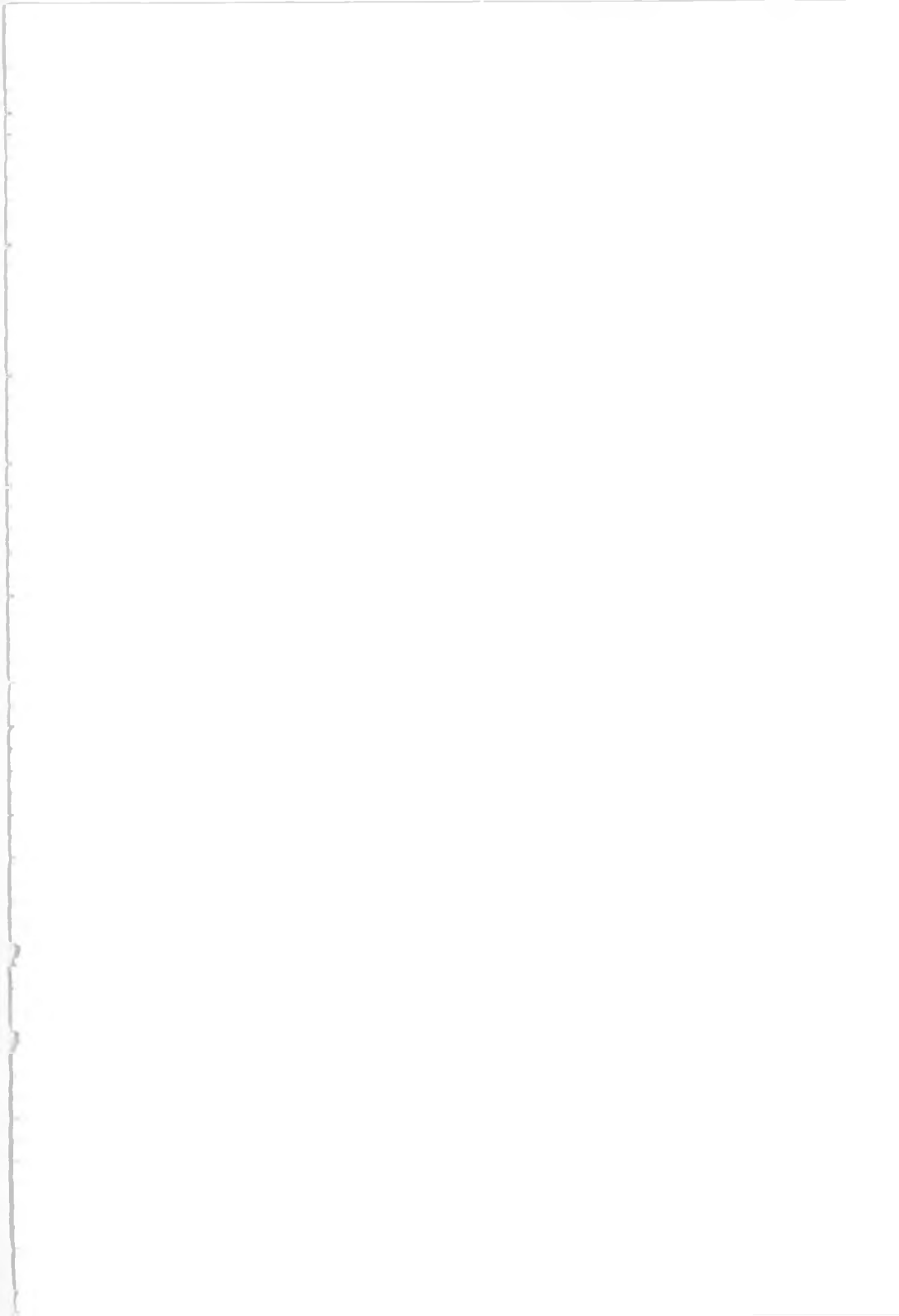
Litteratur

- Akselberg, Gunnstein. 1995. *Fenomenologisk dekonstruksjon av det labov-milroyske paradigmet i sosiolingvistikken. Ein analyse av sosiolingvistiske tilhøve i Voss kommune*. Band 1. Teori, metode, analyse. Bergen: dr.-art.-avhandling.
- Auer, Peter. 2000. Processes of horizontal and vertical convergence in present day Germany. I Gunnstein Akselberg (red.): *Språkleg regionalisering (Målbryting 4)*, 9–26. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Auer, Peter; Barden, Birgit & Grosskopf, Beate. 1998. Subjective and objective parameters determining 'saliency' in long-term dialect accommodation. *Journal of Sociolinguistics* 2, 163–187.
- Bainbridge, W.S. 2001. Social sychology. I Rajend Mesthrie (ed.): *Concice Encyclopedia of Sociolinguistics*, 80–86. Amsterdam: Elsevier.

- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas. 1967. *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. [Harmondsworth]: Penguin Books.
- Brunstad, Endre. 2000. Alltid fleire normer. Refleksjoner kring språknormomgrepet og talemålsgranskinga. I Gunnstein Akselberg (red.): *Språkleg regionalisering (Målbryting 4)*, 115–128. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Cameron, Deborah. 1995. *Verbal Hygiene*. London: Routledge.
- Dubois, Sylvie & Horwath, Barbara. 2000. When the music changes, you change too: Gender and language change in Cajun English. *Language Variation and Change* 11/3, 287–313.
- Evans, Betsy E. 2002. An Acoustic and Perceptual Analysis of Imitation. I Daniel Long & Dennis R. Preston (eds.): *Handbook of perceptual dialectology*, Vol. 2, 95–112. Amsterdam: John Benjamins.
- Gilje, Nils og Grimen, Harald. 1995. *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger. Innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Giorgi, A. 1975. An application of phenomenological method in psychology. I A. Giorgi, C. Fischer & E. Murray (eds.): *Duquesne Studies in Phenomenological Psychology* 2, 82–103. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Gooskens, Charlotte & Heeringa, Wilbert. 2004. Perceptive evaluation of Levenshtein dialect distance measurement using Norwegian dialect data. *Language Variation and Change* 16/3, 189–207.
- Hagen, Roar. 1999. *Rasjonell solidaritet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haugen, Ragnhild. 2004. *Språk og språkhaldningar hjå ungdomar i Sogndal*. Bergen: dr.-art.-avhandling.
- Hoenigswald, Henry M. 1966. A proposal for the study of folk-linguistics. I William Bright (ed.): *Sociolinguistics. Proceedings of the UCLA sociolinguistics conference*, 16–26. The Hague: Mouton.
- Husby, Olaf og Almberg, Jørn. 2002. Russeres og nordmenns persepsjon av en russisktalendes norske andrespråk. I Inger Moen m.fl. (red.): *Mons 9. Utvalgte artikler fra det niende møtet om norsk språk i Oslo 2001*, 126–140. Oslo: Novus.
- Kerswill, Paul. 2002. A Dialect with 'Great Inner Strength'? The Perception of Nativeness in the Bergen Speech Community. I Daniel Long & Dennis R. Preston (eds.): *Handbook of perceptual dialectology*, Vol. 2, 151–171. Amsterdam: John Benjamins.
- Kerswill, Paul & Williams, Ann. 2002. 'Saliency' as an explanatory factor in language change: evidence from dialect levelling in urban England.

- Reading Working Papers in Linguistics* 4. Reading: Department of Linguistic Science, The University of Reading.
- Kontra, Miklós. 2002. Where is the 'Most Beautiful' and the 'Ugliest' Hungarian Spoken? I Daniel Long & Dennis R. Preston (eds.): *Handbook of perceptual dialectology*, Vol. 2, 205–218. Amsterdam: John Benjamins.
- Kristiansen, Tore og Jørgensen, Jens Normann. 2005. Subjective factors in dialect convergence and divergence. Kjem i: Peter Auer, Frans Hinskens & Paul Kerswill (eds.). *Dialect Change. Convergence and Divergence in European languages*. New York: Cambridge University Press
- Kulbrandstad, Lars Anders. 2004. «Kebabnorsk», «perkerdansk» og «gebrokken» – ord om innvandreres måte å snakke majoritetsspråket på. I Helge Sandøy m.fl. (red.): *Den fleirspråkelege utfordringa*, 114–135. Oslo: Novus.
- Kvale, Steinar. 1996. *InterViews. An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Källskog, Margareta. 1992. *Attityd, interferens, genitivsyntax. Studier i nutida överkalixmål* (Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, Ser. A, 18). Uppsala: Arkivet.
- Labov, William. 1966. *The Social Stratification of English in New York City*. Washington D.C.: Center for Applied Linguistics.
- Labov, William. 1972. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, William. 1994. *Principles of Linguistic Change*. Volume 1: Internal Factors. Oxford: Blackwell.
- Long, Daniel & Preston, Dennis R. (eds.). *Handbook of perceptual dialectology*, Vol. 2. Amsterdam: John Benjamins.
- Mase, Yoshio. 1999. On Dialect Consciousness: Dialect Characteristics Given by Speakers. I Dennis R. Preston (ed.): *Handbook of perceptual dialectology*, Vol. 1, 101–114. Amsterdam: John Benjamins.
- Mæhlum, Brit. 1997. En apologi for den metodologiske individualismen. *Nordica Bergensia* 13, 9–28.
- Niedzielski, Nancy A. & Preston, Dennis R. 2000. *Folk Linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Nynorskordboka (UiO) <<http://www.dokpro.uio.no/ordboksoek.html>> 11.01. 2005.
- Omdal, Helge. 1994. *Med språket på flyttefot. Språkvariasjon og språkstrategier blant setesdøler i Kristiansand* (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 35). Uppsala: Uppsala universitet.
- Preston, Dennis R. 1996. Whaddayaknow?: The Modes of Folk Linguistic Awareness. *Linguistic Awareness* 5/1, 40–73.

- Preston, Dennis R. (eds.). 1999a. *Handbook of perceptual dialectology*, Vol. 1. Amsterdam: John Benjamins.
- Preston, Dennis R. 1999b. Introduction. I Dennis R. Preston (ed.): *Handbook of perceptual dialectology*, Vol. 1, xxiii–xl. Amsterdam: John Benjamins.
- Preston, Dennis R. 2002. What is Folk Linguistics? I Gunnstein Akselberg (red.): *Språkleg identitet og haldning (Målbryting nr. 6)*, 13–23. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Radovani, Jasmina Bolfek. 2000. *Attityder til svenska dialekter – en sociodialektologisk undersökning bland vuxna svenskar* (Fums-rapport nr. 201). Uppsala: Uppsala universitet.
- Sandøy, Helge. 2002. Nordiske språkoppfatningar. *Nordica Bergensia* 26, 53–67.
- Sibata, Takesi. 1999. Conciousness of Dialect Boundaries. I Dennis R. Preston (ed.): *Handbook of perceptual dialectology*, Vol. 1, 39–62. Amsterdam: John Benjamins.
- Skolseg, Ellen. 2003. Å snakke opp og ned, som ei høne eller harry. Resultater fra en persepsjons- og holdningsundersøkelse. I Gunnstein Akselberg, Anne Marit Bødal og Helge Sandøy (red.): *Nordisk dialektologi*, 481–501. Oslo. Novus forlag.
- Taylor, Steven J. & Bogdan, Robert. 1984. *Introduction to qualitative research methods – The search for meanings*. New York: John Wiley.
- Thuen, Trond. 2001. Fortiden: Forståelser, forestillinger, fremstillinger. Innledende betraktninger. I Trond Thuen (red.): *Fortidsforståelser (Kulturstudier nr. 18)*, 5–31. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Trudgill, Peter. 1986. *Dialects in Contact*. Oxford: Blackwell.
- Universitetet i Tromsø, *Forprøven i fonetikk og språkvitenskap, Fagpresentasjoner*.
<<http://www.hum.uit.no/Forproven/Fagpresentasjoner/folkelingvistikk.html>> 12.11. 2004.
- Watkins, John W.N. 1955. Methodological Individualism. A Reply. *Philosophy of Science* 22, 58–62.
- Williams, Angie; Garrett, Peter; Coupland, Nikolas. 1999. Dialect Recognition. I Dennis R. Preston (ed.): *Handbook of perceptual dialectology*, Vol. 1, 345–358. Amsterdam: John Benjamins.

Språk og symbolsk makt i *Team Antonsen*¹

Av Guri Melby

Grunnlaget for alle sosiolingvistiske undersøkelser er erkjennelsen om at språk ikke bare er et kommunikasjons-middel, men også en bærer av et symbolsk innhold. All språklig interaksjon er preget av sosiale strukturer som både blir uttrykt og reproduisert gjennom språket. Benytter vi oss av Bourdieus (2005) begrepsapparat, kan disse strukturene beskrives ved å se på et språksamfunn som en lingvistisk markedsplass der ulike språkkoder har ulik verdi. Ulike varieteter tillegges en symbolverdi basert på sosiale konnotasjoner og stereotype forestillinger, og disse holdningene er med på å påvirke hvilke språklige strategier vi velger:

Linguistic utterances or expressions are always produced in particular contexts or markets, and the properties of these markets endow linguistic products with a certain "value". On a given linguistic market, some products are valued more highly than others; and part of the practical competence of speakers is to know how, and to be able to produce expressions which are highly valued on the markets concerned (Thompson 2005:18).

Ifølge Bourdieu bærer enhver språklig interaksjon, uansett hvor personlig og ubetydelig den kan virke, spor av den sosiale strukturen som interaksjonen uttrykker og bidrar til å reproducere. Variasjoner i

1 Denne artikkelen er basert på masteravhandlinga mi, *Dialekt og parykk. En sosiolingvistisk studie av dialektbruk i Team Antonsen*, som ble levert våren 2007.

aksent, intonasjon og vokabular reflekterer ulike posisjoner i det sosiale hierarkiet. På et gitt språklig marked er altså noen produkter verdsatt høyere enn andre, og i denne artikkelen vil jeg se nærmere på hvordan dette kommer til uttrykk gjennom tv-programmet *Team Antonsen*.

1 Dialekt og parykk

I januar og februar 2004 sendte NRK humorprogrammet *Team Antonsen*. Programskapere og skuespillere var Atle Antonsen, Harald Eia, Bård Tufte Johansen og Kristopher Schau, alle med lang fartstid i NRK og andre kanaler. Med høye seertall og stor medieomtale ble programmet en svært vellykket videreføring av NRKs satsning på nyskapende og eksperimentell humor. Som språkstudent kunne jeg ikke unngå å legge merke til at mange av karakterene de skapte, snakket en eller annen slags dialekt. Ved hjelp av språket og enkelte virkemidler som briller, løsbart og parykk fikk skuespillerne en ny identitet; de ble noen andre. Disse virkemidlene bidro til å skape morsomme karakterer med egenskaper og personlighet.

Et eksempel på en slik identitetsendring får vi i innslaget "Det er boka mi" som ble sendt den 21.01.04.² Programmet åpner med at alle "team-medlemmene" sitter i en sofa i studio og prater og tøyser, før Harald Eia henvender seg til Bård Tufte Johansen og sier:

Harald: Det er innmari kult at vi har blitt fire, og at det ikke bare er oss to lenger, ikke sant?

Bård: Ja, dritkult.

Harald: Jeg savner ikke i det hele tatt at det er bare oss to, det er så kult at vi har blitt så mange, ikke bare ...

Her er de altså Harald og Bård, to programledere som oppfører seg som programledere flest, de ser helt vanlige ut og snakker som de pleier å gjøre. Etter hvert begynner de å mimre om den tida de lagde

2 Alle sketsjene jeg viser til i denne avhandlingen er lastet ned fra NRKs nettsider, og lenken til nettstedet hvor alle programmene er lagt ut er oppgitt i litteraturlista.

programmet *Åpen post*, og de snakker om et fast innslag de hadde der som het "Det er boka mi". Videre viser det seg at både Harald og Bård "tilfeldigvis" har på seg de samme genserne de brukte i disse sketsjene, og når de får dratt på seg parykker og lagt om til en slags svensk-trøndersk blandingsdialekt, blir de plutselig de to karakterene fra nettopp "Det er boka mi". I utdraget under, hvor de altså har blitt til to rare trøndere, omtaler jeg dem som "Trønder 1" og "Trønder 2". Her ser vi hvordan de ved hjelp av dialekt og parykk går fra å være Harald og Bård til å bli to komiske, latterlige karakterer³:

Trønder 1: Hjartelig velkommen til "Det e boka mi". Du har gitt ut ei slags ordbok, med lokale ord og uttrykk fra heimlassen dinj.

Trønder 2: Jada.

Trønder 1: Ska vi se på nokon av oLa? Ska vi gjør det?

Trønder 2: Jada dju.

Trønder 1: Jag leser oLa, og du kan illustrere korsen de brukas.

Trønder 2: Nettopp spettopp.

Trønder 1: Da begynner første oLet. Første ordet er "møbelangre". Å ommøblere legenheten og så angre ettjerpå.

Trønder 2: (illustrerer) Nja, vi skulle kanskje ikke ha satt denj sofan i trappa, kanskje. Æh, va det kanskje dumt at vi satte denj senga i vasken. Å, var det dumt at vi kanskje putta dossen i skoffenj. Nei, no sitt æ hær og møbelangre litt hær æ no.

Innslaget avsluttes med at Atle Antonsen bryter inn og spør hva de driver med, noe som fører til at Harald og Bård river av seg

³ I denne artikkelen har jeg valgt å bruke normalortografiske tegn i transkriberingen uten å markere trykk, intonasjon o.l. ved hjelp av diakritiske tegn. Uttale som avviker fra standardtalemål har jeg markert på følgende måte: Palatalisering av dentaler ved å føye til *-j* til den palataliserte konsonanten. Tjukk *l* markeres med en *L*, og stemt alveolar aproksimant markeres ved at *-r* erstattes av *-rsj*.

parykkene og blir "seg selv" igjen – to programledere i et underholdningsprogram. Slik blir altså enkle virkemidler som dialekt og parykk brukt for å skape nye personligheter og presumptivt morsomme karakterer i *Team Antonsen*. I denne artikkelen vil jeg undersøke hvilke forestillinger om dialekter og dialektbrukere denne dialektbruken spiller på, for videre å se på hva dette sier om våre holdninger til dialekter.

De sketsjene fra programserien jeg bruker mest i denne artikkelen er "Kjempesjansen nord", "Syrilig og sarkastisk nynorskmann", "Ekstra Joker Nord", "Dialektoppretting", "Svartlamon", "Same som snakker først høyt, så lavt" og "Hva er en sjark?". Disse sketsjene har det til felles at de har minst én karakter som bruker dialekt. Dette i seg selv gjør dem velegnet som grunnlag til å se på hvordan dialekter blir brukt i *Team Antonsen*, og på hvilken måte denne bruken forholder seg til eksisterende holdninger og stereotypier knyttet til dialekter. Nordnorske dialekter er i flertall blant de utvalgte sketsjene, hovedsakelig fordi de er sterkt overrepresentert i datagrunnlaget, men også fordi jeg nettopp av den grunn ønsker å fokusere på bruken av nordnorske dialekter. Likevel har jeg også valgt å ta med sketsjer med andre dialekter, for å se om bruken av disse og de holdningene dette reflekterer, samsvarer med bruken av og holdningene knyttet til de nordnorske dialektene.

2 Hvorfor analysere Team Antonsen?

De vanligste metodene for å undersøke språkholdninger er: direkte måling i form av intervjuer og spørreskjemaer, eller indirekte måling, ofte i form av matched guise-teknikken.⁴ Jeg har imidlertid valgt en tredje innfallsvinkel, nemlig å foreta en kvalitativ innholdsanalyse. Kort fortalt er en "[k]valitativ innholdsanalyse [en] systematisk gjennomgang av dokumenter med sikte på kategorisering av innholdet og registrering av data som er relevante for problemstillingen i den aktuelle studien" (Grønmo 2004:187). Dette er altså en form for observerende studier, i mitt tilfelle en tekstanalyse av et tv-program. En grunn til at jeg har valgt denne innfallsvinkelen, er at tradisjonelle intervjuer og spørreundersøkelser

4 Mer om disse metodene i blant annet Garrett et al. (2003).

om språkholdninger som regel forteller oss lite nytt. I tillegg er det en stor ulempe med de tradisjonelle metodene, spesielt de direkte målingene, at de kan framprovosere holdninger og gjøre dem mer eksplisitte enn de egentlig er. Med slike metoder risikerer en å forenkle det komplekse fenomenet som holdninger er, gjennom å tvinge informantenes tanker inn i enkle avkryssingsbokser. I tillegg kan prosessen ved måling av holdninger i seg selv bidra til å utvikle holdninger som ellers ikke ville blitt formulert (se for eksempel Seim 2005:51).

Et annet viktig aspekt i valg av metode går på hvordan man forstår selve holdningsbegrepet. Mange ser det som et problem med de tradisjonelle metodene at holdningene blir fjernet fra sin naturlige kontekst; de blir løsrevet fra den reelle kommunikasjons-situasjonen. Dette gjelder særlig i direkte målinger, men også i svært mange av de indirekte målingene. Man baserer seg altså på at man kan måle holdninger isolert fra konteksten. Dette representerer en "feilkilde" hvis man mener at holdninger er kontekstavhengige. For eksempel vil trolig de fleste tv-seere reagere annerledes på dialektbruk hos et nyhetsanker enn hos en langrennsløper som blir intervjuet rett etter målpasering. Holdninger til en språkvarietet er altså ikke konstante, men derimot dynamiske, selvmotsigende og situasjonsavhengige.

Mener man at ulike språkvarieteter blir evaluert ulikt avhengig av den spesifikke situasjonen, må dette nødvendigvis få metodiske konsekvenser. Hvis man legger denne forståelsen av holdningsbegrepet til grunn, er det mye som taler for at en *diskursanalytisk* innfallsvinkel vil være bedre egnet i en språkholdningsundersøkelse enn de tradisjonelle metodene: "Nettopp på grunn av holdningers divergerende, komplekse og kontekstavhengige natur, vil jeg helle mot en mer utstrakt bruk av kvalitative tilnærminger" (Seim 2005:54). Ved å studere språkholdninger fra et diskursanalytisk perspektiv, gjennom å se på språklige ytringer og språkbruk i det offentlige rom, så inkluderer man konteksten i selve undersøkelsen, og man studerer språkbruk som er virkelig, og ikke noe som er framprovosert i en testsituasjon. I en diskursanalyse ser man vanligvis på hvordan tekstforfattere trekker veksler på allerede eksisterende diskurser for å skape en tekst, men også på hvordan

tekstmottakere anvender andre diskurser i fortolkningen av teksten (Jørgensen og Phillips 1999). Formålet med analysen er å finne ut av hvordan omverdenen (eller deler av den) framstilles, og hvilke sosiale konsekvenser det får. Utgangspunktet er at diskursene gjennom å framstille virkeligheten på én måte framfor andre mulige måter *konstituerer* objekter på bestemte måter; bestemmer hva som er sant og ikke, og gjør visse typer handlinger relevante og andre utenkelige (ibid.). Den diskursive tilnærmingen åpner for at vi både kan si noe om hvordan språksamfunnet avspeiles i en diskurs, hvordan språklig prestisje og symbolsk makt kommer til syne, samtidig som vi kan si noe om hvordan sosiale prosesser formes og omformes av den konkrete diskurspraksisen.

Utgangspunktet for min analyse av *Team Antonsen* er altså ønsket om å avdekke noen av de språkholdningene som ligger innbakt i denne medieteksten. Disse holdningene kan like gjerne omtales som diskurser, og dermed kan min analyse karakteriseres som en diskursanalyse:

The forensic task of the discourse analysis will be to track how various forms of discourse, and their associated values and assumptions, are incorporated into a particular text, why and with what effects (Coupland og Jaworski 2005:9).

Mitt mål med analysen er altså å undersøke hvilke diskurser om språk og språkbrukere teksten *Team Antonsen* spiller på.

Grunnen til at jeg har valgt å bruke et humorprogram for å undersøke språkholdninger, er at humor i mange tilfeller speiler holdninger og verdier i samfunnet på en mer "ærlig" måte enn andre medietekster. Innenfor humorens rammer kan man ta for seg emner og bruke virkemidler som er tabubelagte og politisk ukorrekte i andre sammenhenger:

[...] konflikter som man offisielt ikke vil bekrefte eksisterer, eller temaer det ikke er god tone å snakke om, [vil] fritt komme fram i form av humor. Humor, og kanskje særlig vitser, kan derfor være en nøkkel til forståelse av den kollektive identitet og de problemer, konfliktområder og tabuer som knytter seg til denne. Humoren blir et korrektiv til mer artikulerede, offisielle versjoner av samfunnets idealer og normer (Kjus og Hertzberg Kaare 2006:20).

I tillegg krever humor en form for innforståttethet, et fellesskap, en felles kultur, noen felles holdninger og verdier:

Humor forutsetter nesten alltid kunnskap om ting som er felles for komiker og publikum, typisk felles historiske erfaringer, allment kjente kulturelle symboler, i dag kanskje ikke minst en felles mediekultur. Folk uten en slik kunnskap om nasjonalt fellesgods ekskluderes fra latteren (Gentikow 2006:67).

Det er liten tvil om at vi finner en slik kulturelt betinget humor i mange av sketsjene i *Team Antonsen*. Når programskaperne gir en karakter i programmet en bestemt dialekt, så gjør de det fordi de tror at vi seere knytter noen holdninger og verdier enten til den aktuelle dialekten, eller til dialektbruk generelt. Nettopp fordi humoren krever at vi enten innehar eller på andre måter kjenner til disse holdningene, så blir det at vi ler av programmet, en bekreftelse på at disse språkholdningene finnes.

3 Framstillinger av og forestillinger om dialektbrukere

Det er en nær sammenheng mellom de holdningene vi har til en dialekt, og de holdningene vi har til dialektbrukerne. For å undersøke hvilke språkholdninger som reflekteres gjennom dialektbruken i *Team Antonsen*, er det nødvendig å se nærmere på hvordan de ulike dialekttalende karakterene i disse sketsjene blir framstilt. Humoren i en sketsj har som regel flere kilder, men den er ofte knyttet til "[k]arakterenes ytre og indre kvaliteter, herunder talemåte og dialekt som ofte vekker latter" (Larsen 2003:138). I *Team Antonsen* framstår karakterene ofte som relativt endimensjonale, og ytre trekk og synlige eller hørbare lyter og særegenheter som umiddelbart bidrar til å gi karakterene en slags personlighet, blir dermed sentrale i denne type komedie:

Tufte Johansen: Jeg tror også litt fordi vi jobber med komedie som er liksom sånn tablåaktig, det er ikke tredimensjonale karakterer, vi lager ikke noe liv og bakgrunn og sånn. Så derfor blir dialekten viktig, det er en lett måte å lage karakterer på. Mens hvis du jobber annerledes, jeg tror for eksempel Robert Stoltenberg tenker gjennom hvordan karakterene er, hva de er opptatt av og sånn, mens for oss så har det vært litt mer dialekt og parykk (Intervju med Eia og Tufte Johansen 18.04.06).

For å belyse hvordan de dialekttalende karakterene blir framstilt i *Team Antonsen*, har jeg tatt utgangspunkt i visse framtrede egenskaper ved de aktuelle karakterene i de utvalgte sketsjene fra *Team Antonsen* og kategorisert dem i tre ulike typer:

- De enfoldige, naive og positive
- De nostalgiske og hjemmekjære
- De lykkelige utflytterne

Kategoriseringen i typer er foretatt på grunnlag av fellestrekk jeg mener det er naturlig å vektlegge ved de ulike karakterene, både fordi de framstår som viktige i forhold til hvorfor karakterene blir morsomme, men også fordi dette er trekk jeg kan finne igjen i andre diskurser som kan knyttes til dialektbrukere. Underveis vil jeg altså diskutere framstillingene av dialektbrukerne i lys av mer "etablerte" diskurser, myter og stereotypier knyttet til dialektbrukere generelt og nordlendinger spesielt. I analysen vil jeg fokusere på hvordan denne framstillingen reflekterer det skjeve maktforholdet mellom dialekter og standardtalemålet.⁵

Det er viktig å understreke at verken karakterene i seg selv, de enkelte sketsjene eller programserien som helhet gir et *entydig* bilde av ulike dialekter eller dialektbrukere. Det er slett ikke alltid like åpenbart *hvilke* diskurser programskaperne til enhver tid spiller på. De ulike diskursene ligger der som en slags understrøm som noen ganger kommer opp til overflaten og gir seg klart til kjenne, mens de andre ganger blir værende på bunnen. De karakterene jeg har valgt å fokusere på, er altså sjelden en direkte parodi av én bestemt type mennesker, og sketsjene refererer sjelden direkte til én helt bestemt forestilling om dialektbrukere. Bildet som formidles, er med andre ord både flertydig og sammensatt.

⁵ I denne artikkelen vil jeg ikke gå inn på en diskusjon rundt begrepet 'standardtalemål', men gjøre det klart at jeg legger til grunn at det eksisterer et standardtalemål i Norge som ligger nært opp til skriftspråket bokmål, og som har en østnorsk uttale.

3.1. De enfoldige, naive og positive

De karakterene jeg har valgt å samle i denne kategorien, har det til felles at de er enfoldige, naive og positive. Dette gjelder Even Mellnes fra sketsjen "Kjempesjansen Nord", Runar Krøvel Velle-Voll fra "Ekstra Joker Nord" og Samen fra "Same som snakker først høyt, så lavt". Even Mellnes er plassert her hovedsakelig fordi han er med i en talentkonkurranse på tv uten å ha særlig imponerende talenter å vise fram. Hans "kunststykke" består altså av å kunne si navnet på en av Nord-Norges fremste kjendiser, Kari Bremnes, på et utall forskjellige måter. Selv om han gjennomfører dette med stor innlevelse og entusiasme, framstår det likevel ikke som en særlig imponerende prestasjon, og Even virker ut fra dette å være litt enfoldig og dum. I tillegg er han relativt naiv som tror at den type talent han viser fram, vil bidra til å endre søringers holdninger til nordlendinger, jf. at hensikten med programmet er å "[...] vise folk i hele landet hvor flinke de nordpå er til mangt og mye" (*Team Antonsen* 07.01.04). Og på tross av at han egentlig blir ydmyket av både programlederen og publikum, er han hele tiden positiv, som i dette utdraget:

Programlederen: Er du nervøs?

Even: Njei, ikkje spesielt.

Programlederen: Du kasta opp der ute i stad.

Even: Det var ikke mye.

Programlederen: Nei, (latter fra publikum) du pleier å kaste opp mer?

Even: Jada, æ har egen spybolle som ... (fniser)

Mange av de samme holdningene og karaktertrekkene finner vi igjen hos Runar Krøvel Velle-Voll, fra "Ekstra Joker Nord". Han deltar stadig i et pengespill han ikke kjenner reglene til, men lar seg likevel lure til å være med gang på gang og ender opp med å miste alt – til slutt seg selv. Det at han lever på trygd, bidrar til å forsterke inntrykket av en mann med begrensede ressurser. I likhet med Even Mellnes er imidlertid også han positiv, uansett hva som skjer, noe

som kommer tydelig fram i begeistringens han viser over å få ansiktet sitt på tv-skjermen:

Runar: Hei, se nå er jeg på tv. Det var artig. Det er første gang noen i familien Krøvel Velle-Voll er på tv, faktisk. Jeg har blitt en Krøvel Velle-Jokersj. [synger til melodien fra "Kaptein Sortebill"] Mitt navn er Krøvel Velle-Voll ifra Velle-Voll i Volle. Oj, se, det er fem Krøvler! Så mange har jeg aldri sett før.

Den barnlige gleden han gir uttrykk for i dette utdraget, kan virke noe underlig med tanke på at han har tapt alt han eier, inkludert kontrollen over egen kropp. Den malplasserte positiviteten bidrar dermed til å understreke hans enkle og naive karakter.

Den siste jeg vil plassere under denne kategorien er hovedpersonen fra sketsjen "Same som snakker først høyt, så lavt". Samen er på besøk i studio for å vise fram ei bok han har lagd, "Tyrkleif i søringland". Med denne boka vil han ta igjen for alle de gangene søringer har gjort narr av samer, boka er altså et forsøk på å for en gangs skyld ha det moro på søringenes bekostning, ved å vise at også de kan gjøre feil og tabbe seg ut. Det er imidlertid tydelig for alle at han selv har konstruert disse trykkfeilene, da dette er gjort på en svært gjennomskuelig og lite sofistisert måte. Samen har rett og slett bare klusset over ord eller deler av ord i avisoverskrifter med korrekturlakk og skrevet over med tusj, og hans endringer står med dette i skarp kontrast til resten av teksten, som består av trykkbokstaver. Forsøket på å ta igjen overfor søringene blir med dette totalt mislykket, og Samen framstår både som enfoldig og naiv. Det er også interessant at denne figuren på mange måter går mot en myte som sier at nordlendinger er "[...] vittige og slagferdige" (Brantenberg et al. 1994:428), siden han mislykkes fullstendig i å bruke humor som våpen mot sørnorsk arroganse. Men også Samen er positiv hele veien, han smiler og ler gjennom hele sketsjen, til og med når programlederen truer med å slå ham i hjel med et balltre helt til slutt.

3.1.1. Fortellinger om den enfoldige nordlendingen

Fordi alle de tre "enfoldige og naive" karakterene i denne kategorien har tilknytning til Nord-Norge, er det naturlig å se nærmere på

hvordan dette bildet stemmer overens med eksisterende forestillinger om nordlendinger. Edwardsen (1997) viser hvordan bildet av nordlendinger som enfoldige og naive er en framstilling som har blitt spredt blant annet gjennom skoleprotokoller og distriktslegenes beskrivelser av nordlendinger fra begynnelsen av 1900-tallet. Disse beskrivelsene oppsummerer han på denne måten (op.cit.:145):

Med sjøfinnen som kroneksempel får adressatene i hovedstaden presentert – og repetert år for år – kystboeren som en lavpannet dumskalle som på en enfoldig måte er fiksert i tradisjonelle former for fiskeri. Når "fremskridtet" banker på og forklarer hans tilpasning som avlegs, er han for lavpannet til å oppdatere seg. I stedet går han rundt og driver dank, snubler i tida og skriker opp om offentlig støtte. Den smule gårdsbruk han fikler med, forstår han seg ikke på.

I denne boka tar altså Edwardsen for seg det asymmetriske kulturmøtet mellom det nordnorske folket og "oppdragerene" – lærerne, prestene og legene – som kom sørfra og som gjennom sine beretninger bidro til å etablere en forestilling om nordlendinger som "[...] einfaldige, usedelege, overtruiske og ureinslege" (Fulsås 1999:95). Også Brantenberg, Hauan og Knudsen (1994:418) forteller om hvordan Nord-Norge har blitt sett på og framstilt som en mindre utviklet landsdel av folk sørpå:

I folks bevissthet framstod landsdelen ikke bare som en avkrok i *geografisk* forstand. Også *økonomisk* og *kulturelt* ble Nord-Norge betraktet som en underutviklet og forkommen periferi, "de bevilgende myndigheters stebarn", som det het i *Verdens Gangs* store spesialnummer om Nord-Norge i 1926.

Disse nedlatende holdningene og det inngrodde elendighetsbildet av den nordlige landsdelen blant folk sørpå førte ifølge Brantenberg et al. (1994) til en stor innsamlingsaksjon av penger og klær til de såkalte "trengende nordpå", i regi av Aftenposten i 1922, en aksjon nordlendingene selv reagerte negativt på. Disse eksemplene viser hvordan forestillingen om nordlendingen som enfoldig, og dermed også hjelpetrengende, går langt tilbake i tid.

Men vi finner også nyere eksempler på folk som har opplevd stigmatisering og nedlatende holdninger knyttet til sin nordnorske

identitet. I tv-programmet *Myter* (vist på NRK1 09.03.04) forteller førsteamanuensis ved Universitetet i Tromsø, Nils M. Knudsen, om de mindreverdighetskompleksene han følte som ung nordlending i Oslo. Han reagerte på at "[...] sørpå snakket jo til og med grøftegraveran søring", fordi han tidligere hadde knyttet dette språket bare til høystatusyrker og autoriteter: "Radioen var søring, presten var søring, Gud var søring" (ibid.). På bakgrunn av dette kaller han nordnorsk "inkompetansens dialekt" (ibid.). Her knytter han altså den mindreverdighetsfølelsen han hadde, direkte til *språket*, noe som viser hvor viktig dialekt oppleves å være for den sosiale identiteten. Lignende opplevelser fra hvordan det var å være nordlending sørpå, kan også Ottar Brox (1992:59) vise til:

Mine foreldre hadde under oppveksten holdt meg uvitende om "nordlendingens" primitivitet, uvitenhet, og de egenskaper som ellers tillegges oss, eller i alle fall i 1949 ble tillagt oss, av vanlige folk sørpå. Det var litt av et sjokk å komme ned på jorda, og møte folk som regnet med at jeg var praktisk talt analfabet når de hørte dialekten min.

Forestillinger om at nordlendinger er inkompetente, henger også nært sammen med myten om at nordlendinger er subsidiert av staten og lever på trygd. Carl I. Hagen var en viktig bidragsyter til den moderne mytedebatten om den arbeidsledige, inkompetente nordlendingen, da han i sammenheng med at Frps fylkesparti i Finnmark gikk med underskudd, stemplet finnmarkinger som latsabber med sugerør i statskassa (Brantenberg et al. op.cit.:425). Denne myten viser det seg at Runar i "Ekstra Joker Nord" i høyeste grad lever opp til (28.01):

Programleder: Og hva er det du lever av i Velle, Velle-Voll?

Deltaker: Æ livnære mæ av trygd.

Programleder: Ja, det er jo hovednæringsveien i den lille bygda. Og jeg kan se i papirene mine at du er tredje generasjons trygda?

Deltaker: Fjerde generasjon trygda, faktisk, æ har en sånn prototrygd ...

Programleder: Ja, det e trivelig med tradisjoner, det er helt sikkert.

I tillegg kan det være verdt å nevne en annen sketsj fra *Team Antonsen* som spiller på den samme forestillingen, nemlig "Hodejegerne Nord" (vist 26.02.04). Dette er en parodi på et tv-program som het *Hodejegerne* som gikk på NRK1 lørdagskvelder vinteren og våren 2002 (Amundsen 2002), der et panel av kjendiser skulle prøve å koble riktig person til riktig yrke. I *Team Antonsens* parodi er programmet lagt til Nord-Norge, og her skal panelet gjette hvem av de tre som sitter der som er fiskere, og hvem av dem som er uføretrygda sjarkfisker. Her spiller de altså klart og eksplisitt på myten om at nordlendinger enten livnærer seg av gammeldags fiske, eller lever på trygd.

Tross all elendigheten mange forbinder med Nord-Norge, blir likevel nordlendinger ofte framstilt som positive og optimistiske, noe som kommer tydelig fram hos Arthur Arntzens alter ego Oluf:

Som dokker førstår, hær e botnlaus eleindighet og naken armod aille vægne. Sånn har det vært, og sånn e det! Vi har fræmdeles de dårligste levekåran og dein lavaste inntækta, mæn får de minste fradragan. Vi e mæst arbeidsledig og har minst formue å tære på. Tell gjængjeld har vi de fleste og største konkursan og meste flest arbeidsplassa. Mæn vi står han av! (Arntzen 2005: 188).

Oluf er en karakter som framstår som ekte og opprinnelig, grov og vulgær, upåvirket av urbane dannelsesidealer. For mange representerer han nok noe typisk nordnorsk, men heller enn å være en imitasjon av nordlendinger, er Oluf et uttrykk for *den mytiske nordlendingen*. Oluf har for mange blitt bæreren av selve sentralmyten om nordlendingen, og Oluf-figuren kan sies å inneholde alle de forestillingene Edmund Edvardsen (1997) viser eksisterte blant eliten på 1900-tallet:

Oluf-figuren var bærer av alle de holdninger som disse myndighetspersoner i et utall av nedtegnelser har kommentert. Oluf gjenskapte bildet av den enfoldige, den usedelige, den overtroiske og den urenlige nordlendingen (Kramvig 1999:105).

Forestillingen om at de som snakker nordnorsk, er enfoldige, naive og positive virker dermed å være veletablert og veldokumentert, både gjennom populærvitenskapelige tekster, medietekster og andre humortekster. Men selv om disse fortellingene jeg her har referert til,

handler om nordlendinger, er det ikke dermed sagt at de samme forestillingene også kan gjelde like mye for andre "provinsboere". Likevel blir kanskje kontrasten mellom sentrum og periferi framhevet ved at det er dialekter fra den landsdelen som er lengst unna sentrum, man parodierer. Kontrasten mellom nord og sør forsterker dermed kontrasten mellom sentrum og periferi:

Nord – sør kontrasten er en variant av sentrum – periferi kontrast. [...] Det er mulig å hevde at nordnorsk kultur og identitet har blitt etablert i den offentlige diskurs gjennom en kontrastering til urbane livsformer og kulturformer i sentrale strøk sør i landet. Lokale livsformer og kunnskapsformer, tradisjon og kultur blir på denne måte transformert til politiserte symboler som utfordrer beskrivelsene av den nordnorske landsdelen som primitiv og tilbakeliggende (Paulgaard 2000:6).

I tillegg har forholdet mellom Sør-Norge, i hovedsak representert ved Oslo, og Nord-Norge vært preget av konflikt og et skjevt maktforhold, noe som bidrar til å understreke den store avstanden mellom sentrum og periferi. Nord-Norge representerer på mange måter den ytterste periferi, både geografisk og politisk, noe som også kommer fram i intervjuet med to av programskaperne:

Eia: Ja, på en måte. Det er jo en sone av Norge hvor du føler at det er litt sånn, det er jo mot Russland, ting er litt sånn ... betaler de skatt der oppe i Finnmark? De er liksom litt utenfor resten av systemet.

Intervjuer: Det er litt sånn eksotisk, på en måte? Det er så langt unna at vi vet nesten ikke...

Eia: Ja, vi vet ikke helt hva de ... de er utenfor vår kontroll, og de holder på med sine egne ting. Plutselig så kommer de og banker på døra i Oslo og sier *du, vi har visst ødelagt hele Finnmarksvidda vi* [med nordnorsk dialekt].

Tufte Johansen: [Ler høyt] Ja. *Du, det er noe vi må fortelle dere ...* [med nordnorsk dialekt].

Eia: Hvorfor har dere ikke fortalt oss dette før? *Nei, vi trodde bare, la oss slippe alt det der, jeg vet ikke hva, nå må dere i hvert fall hjelpe oss* [med nordnorsk dialekt]. Den følelsen har vi litt, der oppe fisker de plutselig opp all fisken, og vi sa jo dere ikke skulle gjøre det jo, *ja men vi trodde at det var masse ...* [med nordnorsk dialekt] (Intervju med Eia og Tufte Johansen 18.04.06).

Selv om de karakterene jeg har plassert inn under denne kategorien, nok kunne kommet fra andre steder i Norge, fungerer det altså særlig godt at de nettopp er nordlendinger.

3.1.2. *Makt og avmakt*

Dialektbrukernes naivitet og enfoldighet blir i alle disse tre sketsjene understreket av deres avmakt i den situasjonen de har kommet opp i. Denne avmakten kan sees på som en kontrast til det kulturelle *hegemoniet* det urbane sentrum representerer (Thuen 2002b:72), en kontrast som kommer fram i forholdet mellom programlederen, som snakker standardtalemål, og den dialekttalende gjesten. I "Kjempe-sjansen Nord" er det tydelig at den standardtalende programlederen har full kontroll på situasjonen; han bestemmer hvem som skal gjøre hva og når, og hvem som kan le av hvem. Han opptrer som en hvilken som helst programleder i statskanalen, med den roen, verdigheten og autoriteten som rollen krever, og representerer på mange måter normaliteten i en ellers parodisk verden. Den nordnorske gjesten er tydelig ukomfortabel i situasjonen, han har ingen erfaring med å være på tv, han opptrer stivt og nervøst og ender opp med å gjøre seg selv til latter for alle. I flere tilfeller bidrar også programlederen til å forsterke latterliggjøringen av Even, som når han forteller publikum og tv-seerne at Even spydde bak scenen. Også Samen blir tydelig latterliggjort av programlederen, noe som kommer klart fram i den avsluttende replikkvekslingen:

Programleder: Altså, dette er jo bare nok et eksempel på at dere da gjør narr av oss her i sør ...

Same: (avbryter) Ja, det e det faktisk.

Programleder: ... og mislykkes totalt.

Same: Ja, dessverre gjør vi det (uforståelig tale).

Programleder: Du vet hva vi gjør med sånne som dere, ikke sant?

Same: Slår oss beint i hjel, trur æ (uforståelig tale).

Programleder: Mm, med et veldig stort balltre, du vet det?

Same: Ja, æ trur det. Vi fortjene det.

Samen er enig i at han fortjener å bli slått "beint i hjel", noe som er et godt eksempel på hvordan den undertrykte aksepterer maktpersonens suverenitet.

Gjestens avmakt kommer om mulig enda sterkere til uttrykk i "Ekstra Joker Nord", der Runar først blir lurt til å spille bort alt han eier, og etter hvert mer eller mindre mot sin vilje må spille om kontrollen over sin egen kropp gjennom et spill han ikke får vite reglene til. I denne sketsjen snakker imidlertid også programlederen nordnorsk, noe som representerer et brudd med mønsteret der en standardtalende programleder innehar makten. Men i motsetning til de andre programlederne, representerer ikke denne den samme roen, verdigheten og autoriteten. Hans dialekt og opptreden bidrar heller til å understreke det absurde i hele situasjonen. Programskaperne sier også selv at den nordnorske dialekten var viktig for å skape det absurde elementet i sketsjen:

Eia: Vi hadde jo "Joker Nord"-greia som måtte være på nordnorsk, og da var det et eller annet om ... Det handlet om at vi føler at det er den landsdelen hvor de spiller mest, ikke sant, det var et eller annet sånt. De har levd så langt unna sentrum, nemlig Oslo, at de ikke helt har fått med seg hvordan ting foregår, hva reglene er, vi vet ikke helt her oppe, det gjelder ikke helt akkurat. [...]

Tufte Johansen: Der oppe kan man tenke seg at man har en ekstrem versjon av spillet. Så ideen er at jokertrekningen er litt vanskelig å forstå, men Joker Nord, den er enda vanskeligere å forstå, det var liksom greia.

Eia: Mm, mm. At vi kunne tenke oss at det var troverdig at det var et sånn Kafka-aktig system der oppe, som folk hadde godtatt.

Tufte Johansen: At Norsk tipping ikke hadde helt kontroll på de folka der (Intervju med Eia og Tufte Johansen 18.04.06).

Fordi det fiktive programmet *Ekstra Joker Nord* er lokalisert til Nord-Norge, er det altså nødvendig at både programleder og gjest snakker nordnorsk. Kanskje er det heller ikke programlederen som bidrar sterkest til Runars avmaktsfølelse? Aller mest er han et offer for spilletalskap, et offer for et spill han ikke kjenner reglene til, noe som gjør ham totalt maktesløs.

3.2. De nostalgiske og hjemmekjære

Vår sosiale identitet er sammensatt og blir definert av mange ulike faktorer, men stedstilhørighet er ofte en viktig del av hvem vi oppfatter oss selv å være, og hvem vi blir oppfattet å være av andre.

Det fremste kjennetegnet for hvilket sted vi hører til, er normalt språket (Thuen 2002a:13). Stedet vi opplever størst tilhørighet til, kan være stedet vi bor, men for innflyttere kan *hjemstedet*, det vil si det stedet de vokste opp, være vel så viktig som bostedet som grunnlag for den sosiale identiteten.

Under kategorien "de nostalgiske og hjemmekjære" møter vi to karakterer som tydelig føler en sterk tilhørighet til hjemstedet sitt. Dialektoppretterer Trygve Sevaldsen og Stig Rognan fra "Svartlamon" har det til felles at de uttrykker et spesielt nært forhold til hjemstedet sitt. For Stig sin del er denne kjærligheten for hjemstedet svært tydelig siden han som innflytter i Oslo ønsker å "[...] skape et nytt Svartlamon i Oslo" (*Team Antonsen* 28.01.04). For ham er det viktig å kunne dyrke sin trønderske identitet, og ha et sted hvor han og andre trøndere i Oslo kan "[...] gjør trøndertingen vårres i fred" (ibid.). Med dette signaliserer han at det er store kulturforskjeller mellom trøndere og oslofolk, og at trøndere trenger et slags fristed i Oslo for å kunne leve ut sin "egentlige" identitet. Til tross for at Stig kommer fra en relativt urban bydel i Norges tredje største by, blir han likevel her, som innflytter til Oslo og tydelig annerledes enn andre oslofolk, en slags *distriktsrepresentant*. I dette tilfellet spiller de altså på en motsetning mellom sentrum og periferi, der Oslo er sentrum og resten av landet er periferien. Dermed kan folk fra bydelen Svartlamon knyttes opp til mange av de samme forestillingene og holdningene som folk fra mer tradisjonelt rurale strøk.

Et sentralt trekk ved disse karakterene er at Stig og Trygves dialekter er de mest "virkelighetstro" i utvalget, i den forstand at man hos begge finner igjen *mange* språktrekk fra henholdsvis trønderske og nordnorske dialekter. Trygves sterke bånd til Nord-Norge kommer til uttrykk nettopp gjennom språket, noe som var bevisst fra programskapernes side:

Eia: Tja, vi ville at det skulle høres ut som en som insisterte på egen dialekt, det husker jeg vi snakket om. Og da nytter det ikke med en som er *veldig opptatt av dialekter og holder på med det*. . . [med nordnorsk dialekt] det må være en som er *fiøktelig opptatt av dialekta* [med nordnorsk dialekt], da må du liksom gasse på [knipser] dialektknappen litt. Skru den litt opp.

Tufte Johansen: Da blir plutselig dialekten veldig viktig, og da er karakteren selvbevisst på dialekten også (Intervju med Eia og Tufte Johansen, 18.04.06).

Trygve sier selv at han ikke har forandret dialekten sin "det skafte grannj" selv om han har bodd i Oslo i flere år. I tillegg går jobben hans som dialektoppretter ut på å hjelpe andre utflytta nordlendinger med å holde på dialekten, noe som skulle bety at det er et slags marked for dette i hovedstaden, og at det er flere enn han som ønsker å opprettholde sine bånd til hjemstedet. Samtidig viser Trygve gjennom eksemplet med Karl Erik Schjøtt-Pedersen at det er vanskelig å holde dialekten rein og fri for påvirkning når man bor i hovedstaden. Hans viktigste kamp synes å være å skjerme dattera for påvirkning gjennom å hindre henne i å leke med andre barn. Byen representerer altså for ham en trussel han må beskytte dattera si mot.

3.2.1. *Bygda som idyll: positive forestillinger knyttet til periferien*

De nostalgiske og hjemmekjære har altså alle en positiv holdning til stedet de kommer fra, og de kan dermed sies å formidle et positivt bilde av periferien. Hvordan kan vi knytte dette bildet til framstillinger av periferien i andre tekster? Hvis vi holder oss til bygda og de mer tradisjonelle rurale strøk i første omgang, er det naturlig å trekke inn et begrep som ofte blir brukt for å beskrive positive representasjoner av bygda, nemlig *den rurale idyll*.⁶ Dette begrepet omtaler en diskurs om bygda som har vært dominerende innenfor akademia i fagfelt som geografi og sosiologi, i skjønnlitteratur og i populærkulturelle tekster som tv-serier og filmer. Denne diskursen har bidratt til å forme folks forståelse av rurale områder og de menneskene som bor der:

Rurality is idyllic, we are told. You can't get away from it. The long fingers of idyll reach into our everyday lives via the cultural paraphernalia of film, television, art, book, magazines, toys and traditional practices. We are brainwashed from birth by idyllic representational values which present a cumulative foundation for both reflexive and instinctive reactions to rurality. Almost without realising, it seems, we learn to live out these knowledges in perception, attitude and practice. Country visions in this light become unthinking

6 For en grundigere diskusjon av dette begrepet, se for eksempel Short (2006), Bell (2006), Cloke (2003), og Berg og Lysgård (2004).

reproductions of received meaning, of hand-me-down identity, of acceptable practice and conventional attitude (Cloke 2003:1).

Denne idylliske forestillingen om det rurale kan oppsummeres med ordene ro og fred, ren luft, trygghet og sosial omsorg, og et pent landskap som innbyr til sunne aktiviteter (Berg og Lysgård 2004:73). I Fossos (2004) undersøkelse av unges flytting står også begrepet "bygdeidyll" sentralt, og hun sier at i flertallet av unges fortellinger er oppfatningen at bygda er "[...] et "trygt og godt" sted med muligheter for en harmonisk oppvekst" (op.cit.:135).

Også Nord-Norge har vært gjenstand for idylliserende forestillinger, særlig utover på 1970-tallet, hvor det kom en strøm av bøker og andre debattinnlegg som talte svært positivt på landsdelens vegne:

Den gamle underlegenhetsfølelsen var i ferd med å bukke under, lokalkulturen blomstret, godt hjulpet fram av de populistiske strømningene rundt EF-striden, der livet i utkanten ble hyllet og idyllisert (Brantenberg et al. 1994:431).

Selv om verken Trygve eller Stig trekker fram konkrete elementer ved periferien de ser på som spesielt positive, er det liten tvil om at de foretrekker hjemstedet framfor byen, her representert ved Oslo, som den eneste "virkelige" byen. Det idylliske bildet av bygda, eller hjemstedet, ligger altså som et bakteppe i disse sketsjene. Språklig sett kommer dette tydelig fram, siden begge karakterene har en virkelighetsnær etterligning av henholdsvis nordnorsk og trøndersk. Gjennom språket signaliserer de at de er tro mot seg selv og sitt opphav, de er ærlige om hvor de kommer fra, og de virker troverdige og tillitsvekkende. Dette er egenskaper som også kan knyttes til det idylliske bildet av periferien og folket som bor der.

3.2.2. *Bygda som anti-idyll: tradisjonell og umoderne*

Likevel bidrar ikke de nostalgiske og hjemmekjære karakterene til noen entydig positiv framstilling av bygdefolk og dialektbrukere. Den stedbundne identiteten de alle representerer, kan nemlig også knyttes til en forestilling om bygdefolk som umoderne, tradisjonsbundne og navlebeskuende. Slik sett kommer det her fram en

splittet holdning til bygda eller periferien; en holdning som på den ene siden er preget av *idyll* og *svermeri*, og på den andre *forakt*:

På den andre sida – og til dels skapt av de samme menneskene – har vi *forakten* for provinsen, skremmebildet av utkanten som noe fattig og trangt og klaustrofobisk, bildet av provinsboere som *provinsielle*, som innskrenkede, åndsforlatte og naive, som umoderne og kunnskapsløse, som primitive og inkompetente, som store naturbarn man iblant kan gjøre stas på, men som det er enda lettere å være nedlatende til og som man innerst inne kan synes litt synd på (Brantenberg et al. op.cit.:390).

Disse karakterene reflekterer altså en splittet forestilling om periferien. Bygda er tradisjonell og kjedelig, og likhetsideologien og den sterke sosiale kontrollen oppfattes som begrensende og negativ for dem som bor der (Berg og Lysgård op.cit.:73). Denne negative forestillingen om bygda omtales i faglitteraturen ofte som *rural honor* eller *anti-idyll* (Bell 2006). Bell viser hvordan negative oppfatninger om bygda og bygdefolk særlig blir brukt i amerikanske skrekkin filmer, men også i populærkulturen generelt:

Trading on assorted cultural myths – of inbreeding, insularity, backwardness, sexual perversion (especially incest and bestiality) – these rural “white trash” are familiar popular culture icons, celebrated by rock and pop bands such as Rednex and Southern Culture on the Skids and depicted in more benign ways in television shows and movies like *The Dukes of Hazzard* and *The Beverly Hillbillies* (op.cit.:96).

Det ville være å gå alt for langt å kalle Trygve Sevaldsen og Stig Rognan for typiske “bygdetullinger”. Ingen av dem kan knyttes til de mytene som Bell refererer til over. Det er imidlertid uproblematisk å karakterisere dem som tradisjonelle og umoderne. Karakterene i disse sketsjene er mer opptatt av å ta vare på sine røtter enn å ta til seg nye impulser og åpne opp for nye inntrykk og kulturer, og de kan ut fra dette beskyldes for å være navlebeskuende og innadvendte. Det å tviholde på dialekten, som Trygve gjør, gir en trygg, stabil identitet som knytter ham sterkt til periferien. Ved at han hjelper andre med å gjøre det samme, bidrar han til å videreføre tradisjoner i stedet for å åpne opp for nye impulser. Thuen (2002a:19) skriver om lokalsamfunnet at det er “[...] representant for det transsynte, tradisjonalistiske og hemmende i forhold til verden

utenfor". Bildet av bygdefolk som innadvendte og navlebeskuende har ifølge Brantenberg et al. (op.cit.:408) blant annet blitt etablert gjennom "[...] en frodig vitsetradisjon som driver gjøn med provinsboernes trangsyn", der folk fra periferien sies å bære med seg "[...] en provinsiell og lite fleksibel tenkemåte, preget av livet i et lukket bygdesamfunn". Dette bildet finner vi altså igjen i karakterene Trygve og Stig, og det kommer også igjen i sketsjen "Hva er en sjark", noe jeg kommer nærmere inn på nedenfor.

Disse karakterene formidler altså, både gjennom språk og handling, et tvetydig bilde av periferien som både positiv og negativ. Selv om Trygve og Stig er svært forskjellige i utseende, livsstil og "grad av urbanitet", har de det til felles at de har problemer med å tilpasse seg livet i hovedstaden. Det er usikkert om dette er fordi de ikke vil, eller fordi de ikke får det til. Uansett framstår de som forstokket i forestillingen om en konservativ idyll. Og i likhet med de enfoldige og naive markerer de at det er en betydelig forskjell på folk som kommer fra sentrum, det vil si Oslo, og folk som kommer fra periferien. Bygda representerer i disse sketsjene en tydelig kontrast til bylivet, på godt og vondt.

3.3. *De lykkelige utflytterne*

Begge typene jeg har gjennomgått til nå, både de enfoldige, naive og positive og de nostalgiske og hjemmekjære, har på ulike måter en sterk tilknytning til periferien. Enten gjennom at de passer godt inn i en etablert forestilling om hvordan nordlendinger er, eller ved at de insisterer på å leve som før og ikke tilpasser seg selv om de har flyttet fra hjemstedet og inn til hovedstaden. I kontrast til disse står derfor neste kategori, som består av utflyttere fra bygda som *ikke* gir uttrykk for at de ønsker seg tilbake, enten fordi de har blitt glade i Oslo, eller fordi de har dårlige minner hjemmefra.

"De lykkelige utflytterne" møter vi framfor alt i sketsjen "Hva er en sjark?", men også delvis i "Syrlig og sarkastisk nynorskmann". Alle disse karakterene gir innledningsvis inntrykk av at de støtter opp under bildet av bygda som en rural idyll, men etter hvert blir det tydelig at dette ikke stemmer. I førstnevnte sketsj møter vi to nordlendinger som vi etter en stund forstår har et noe traumatisk

forhold til hjemstedet; de har fortrenget mange av minnene de har om Nord-Norge, og det de husker, virker ikke særlig hyggelig:

Nordlending 1 og Nordlending 2 (i kor): En sjark er, kolonj, noe brunjt ... (lager lyd av vind) ... Skoddja ... (roper) æ vil ikkje har æ sagt ... (muntre) Onkel Tor-Ingvar, e ikkje det dæ ... (roper) hold dæ fast, kvota e fullj ... Buhuhu ... (muntre) hei sann, du, bare legg den der ... (roper) næææ ... Det er en sjark.

Her kommer sterke følelser til syne, og de negative, som frykt og fortvilelse, dominerer. Når programlederen til slutt spør dem om de kunne tenke seg å reise tilbake til Nord-Norge, svarer de at "det kan drite og dra". Selv om de altså snakker nordnorsk og tilhører noe programlederen omtaler som "det nordnorske Oslo-miljøet", tar de her tydelig avstand til landsdelen. Gjennom dette reflekterer disse to altså en forestilling om bygda som anti-idyll; ikke fordi de har egenskaper som assosieres med et negativt bilde av bygda, men fordi de selv snakker med frykt og avsky om den nordligste landsdelen. Dermed bidrar de til å forsterke det negative aspektet som også var til stede hos Stig og Trygve. Det er naturlig å tenke seg at de to figurenes negative holdninger til Nord-Norge kan knyttes til de negative sidene ved periferien som kom fram gjennom Stig og Trygve, der periferien representerer det som er umoderne, tradisjonelt, innadvendt og navlebeskuende. Temaet for debatten "Hva er en sjark?" kan sees på som symbol for den tradisjonelle nordnorske fiskerikulturen, den gir assosiasjoner til noe gammeldags og fortidig, noe som reflekterer en holdning til periferien som tradisjonell og umoderne.

"Syrlig og sarkastisk nynorskmann" gir først inntrykk av å være veldig negativ og kritisk til Oslo. Gjennom å være syrlig og sarkastisk forsøker han å vise at han ikke har så mye til overs for hovedstaden. Men på tross av denne nedvurderingen av Oslo, kan distansen han forsøker å skape til debatten om nynorsk i Oslo-skolen, sees på som et forsøk på å være urban, kul og moderne; han lar seg ikke så lett engasjere, men opptrer kjølig og distansert. Denne streben mot å være urban, tyder på at han er ambivalent i sine følelser for byen. Og når den syrlige og sarkastiske maska innimellom sprekker og

avslører at han også liker visse sider ved Oslo, kommer denne ambivalensen enda klarere til syne:

Nynorskmannen: Eg liker sumrane best, sumarane i Oslo er eksplosjon av luktar, fargar og smakar. Ååå, så eg, luktar og smakar, ååå.

Her skinner det tydelig igjennom at han har positive følelser for hovedstaden. Her framstår Oslo som en spennende og flott by å bo i, og bygda blir med dette tilsvarende kjedelig og uinteressant. Den syrlige og sarkastiske tonen til Nynorskmannen gjør imidlertid til at han er vanskelig å få has på, og han er dermed noe problematisk å plassere inn i et typegalleri. Selv om jeg her har kategorisert ham som en "lykkelig utflytter", vil jeg presisere at holdningen han viser til byen, er ambivalent. På den ene siden er han nærmest en parodi på "distriktssnobben", han er negativ til Oslo selv han bor der:

Eia: Ja, iblant så er det morsomt å få ... så det er også en side ved dialekten ... den distriktssnobben, som nettopp ser ned på ... nynorskfolk føler man ser veldig ned på Oslo, ikke sant? Realityprogram og ... slike som Frode Grytten (Intervju med Eia og Tufte Johansen 18.04.06).

På den andre siden kan denne kritiske holdningen til Oslo tenkes å være en maske han tar på seg for å beskytte seg selv, og for å kamuflere at han ikke helt har greid å gli inn i det sosiale miljøet i den byen han egentlig er veldig glad i. Han innrømmer til slutt at han ikke har klart å få noen venner i Oslo, og den nedlatende holdningen han gir uttrykk for, kan være en del av en strategi for å få det til å se ut som han ikke *ønsker* å gli inn.

Det er heller ikke uproblematisk å plassere en som snakker nynorsk, i samme bås som de øvrige dialekttalende karakterene, rett og slett fordi nynorsk i mange henseender må klassifiseres som et standardtalemål. Mæhlum (2005:89–90) argumenterer likevel for at relasjonen mellom nynorsk og bokmål etter visse dimensjoner kan sees på som en parallell til relasjonen mellom dialekt og standard. Både nynorsk og dialekt kan knyttes til begreper som periferi, lokalsamfunn, ruralitet og tradisjon, mens bokmål og standardtalemål begge kan knyttes til begreper som sentrum, storsamfunn, urbanitet og modernitet. Mæhlum refererer også til en holdningsstudie blant norske skoleelever som viser at nynorsk oppfattes som et bygdespråk og et gammeldags språk: "[...] den

prototypiske nynorskingen er først og fremst den gamle bonden, bosatt i et grisgrendt område av landet", som samtidig kan være "[...] den akademiske nynorskingen, den elitistiske nynorskingen" (op.cit.:89). Uansett om han er bonde eller akademiker eller begge deler på en gang, er Nynorskmannen i denne sketsjen en representant for periferien, på samme måte som de andre omtalte karakterene, fordi nynorsk i de fleste sammenhenger altså forbindes med de samme verdiene som dialekter: "Nynorsk som språk, og nynorskingen som person, blir ofte og i overveiende grad forbundet med et knippe av tradisjonelle, tradisjonalistiske verdier" (ibid). Dette viser nok en gang at hovedskillelinjen i dette materialet går mellom folk fra Oslo og de som kommer fra alle andre steder, enten de er vestlendinger som snakker nynorsk standardtalemål, urbane freakere fra Trondheim eller trauste nordlendinger.

3.3.1. *Ruralt eller urbant orientert?*

Tidligere påpekte jeg hvor viktig stedstilhørighet er for vår sosiale identitet, og stedstilhørighet er også et viktig aspekt når vi ser på de lykkelige utflytterne. Når vi flytter, påvirker dette både hvordan vi ser på oss selv, og ikke minst hvordan andre ser på oss. Hvilket sted vi føler mest tilhørighet til, hjemstedet eller bostedet, er i stor grad opp til oss selv, men hvilket sted *andre* identifiserer oss med, har vi ikke like mye kontroll over. I *Team Antonsen* møter vi mange representanter for folk som har flyttet fra bygda til byen. I tillegg til "Syrlig og sarkastisk nynorskmann" og de to nordlendingene som mimrer om sjarken, har vi også Trygve Sevaldsen og Stig Rognan, som begge har flyttet fra distriktet og inn til Oslo. Disse karakterene opplever dette med stedstilhørighet svært ulikt; de lykkelige utflytterne føler i større eller mindre grad tilhørighet til det nye bostedet, mens de nostalgiske og hjemmekjære har sterkest bånd til hjemstedet.

Skjekkeland (2001) refererer til en inndeling i personlighetstyper som er relevant når det gjelder kontrasten mellom de hjemmekjære karakterene og de lykkelige utflytterne i *Team Antonsen*. Basert på en undersøkelse foretatt i Kvinesdal deler Skjekkeland språkbrukerne inn i to ulike personlighetstyper, *homo staticus* og *homo dynamicus*. Det som er avgjørende for om man havner i den ene eller andre

gruppa, er hva slags tilknytning man føler til stedet man har vokst opp på. Personer som plasserer seg i den første gruppa, *homo staticus*, har sterk tilknytning til hjemstedet. De er stolte av hvor de kommer fra, og stiller seg positive til den lokale kulturen. Disse blir veldig ofte værende på hjemstedet i stedet for å flytte ut. På tross av at både Trygve og Stig nå bor i Oslo, uttrykker de en så sterk tilhørighet til hjemstedet sitt at de, sammen med Jonas Krøvel Velle-Voll, kan sies å være representanter for personlighetstypen *homo staticus*.

Medlemmene av den andre gruppa, *homo dynamicus*, har imidlertid et mindre positivt syn på hjemstedet. De liker å reise, har venner på flere steder og vil gjerne flytte til en by eller til utlandet. Den første gruppa orienterer seg altså mot det lokale og rurale, mens den andre gruppa orienterer seg mot det urbane. Gjennom en analyse av de ulike gruppenes språkbruk finner Skjekkeland (2001) at de ruralt orienterte bruker flere tradisjonelle varianter enn hva de urbant orienterte gjør, og på denne måten knytter han språkbruk opp mot personlighetstype. Dette stemmer overens med karakterene fra *Team Antonsen*, hvor de to som kan karakteriseres som *homo staticus*, er de karakterene som bruker flest tradisjonelle varianter, og hvor avstanden til standardtalemålet er størst.

De lykkelige utflytterne er altså urbant orienterte, men de er likevel ikke fullt ut *urbane*. Til det kommer deres tilknytning til det opprinnelige hjemstedet for tydelig fram, noe vi blant annet ser gjennom at de er invitert som gjester i programmet for å diskutere temaer knyttet nettopp til sitt hjemsted. De to nordlendingene diskuterer hva en sjark er, mens Nynorskmannen er hentet inn for å uttale seg om hvilken plass nynorsk bør ha i Oslo-skolen. På tross av deres urbane side, blir altså disse karakterene også utvetydig representanter for det rurale, for periferien.

3.3.2. Å svike sitt opphav

Det som kjennetegner de lykkelige utflytterne, er at de enten viser negative følelser for hjemstedet, eller at de viser en positiv holdning til byen de bor i. De har altså det til felles at de er glade for at de bor i Oslo, og det er ingenting som tyder på at de ønsker seg "hjem" igjen. Med denne urbane orienteringen signaliserer de noe "unorsk":

Man er den man er, man er fra der man er fra, og det bør man i anstendighetens navn erkjenne. Det å holde fast på nedarvede oppfatninger og verdier er i tradisjonell norsk identitetstenkning et tegn på ærlighet og dyp erkjennelse (Ytreberg 2000:105).

Det å løsrive seg fra sine røtter er altså ikke fullt ut akseptert i Norge. Dette henger sammen med at stedstilhørighet og flytting ikke bare er en personlig sak, men også et politisk og ideologisk spørsmål, gjennom at flytting ikke bare anses å ha konsekvenser for den enkelte, men også for samfunnet som helhet:

Stedstilhørighet og flytting er dilemmafylte tema på mikroplanet i form av konsekvensfylte valg for den enkelte, samtidig som de har ideologiske overtoner og er gjenstand for dagsaktuelle politiske motsetninger (Thuen 2002a:19).

De karakterene som plassert under kategorien "De lykkelige utflytterne", har altså begått en form for svik gjennom å ha sterkere bånd til bostedet enn til hjemstedet. Dette understrekes av at de har få eller ingen egenskaper som bidrar til å knytte dem opp mot hjemstedet, bortsett fra dialekten. Grunnen til dette er at ingen av dem identifiserer seg særlig sterkt med sitt opprinnelige hjemsted lengre, og det framstår derfor som lite relevant å kategorisere dem i henhold til en bestemt regional identitet. Likevel vil det kunne være fruktbart å se på diskurser som omhandler stedstilhørighet i tilknytning til disse karakterene, men da i form av konflikten mellom fødested og bosted:

Stedstilhørighet er tilskrevet, sjeldnere oppnådd. Den er, ideelt sett, gitt ved fødsel og oppvekst, i alle fall slik vi i vår kultur forestiller oss "hjemstedet" som grunnleggende kjernesymbol for sosial tilhørighet, stabilitet og kontinuitet [...]. "Lokalsamfunnet" er omhegnet av idealiserte forestillinger om et sosialt fellesskap av kjennskap, naboskap, samhandling, felles koder og felles fortid, og med en felles grense til de andre. Innflytteren må beregne lang tid før inkludering er oppnådd, om det i det hele tatt er mulig (op.cit.:13-14).

Det er en utbredt oppfatning at stedstilhørigheten er sentral når det gjelder identitet, men hva skjer egentlig når man har tilknytning til flere steder, eller når det er uklart til hvilket sted man har den

viktigste tilhørigheten? En betegnelse Ytreberg (2000) har brukt på humoristiske karakterer tidligere, og som det kan være relevant å se på i forhold til noen av karakterene i *Team Antonsen*, er betegnelsen *utflytterknoterne*:

Utflytterknoterne har vokst opp et mindre sted i Norge og gått lei av det. De har gått på høyskole og reist på Interrail, og de vet at verden har uendelige muligheter. På et tidspunkt fikk de nok av det grensetilfellet mellom småby og tettsted som de har vokst opp i. Derfor har utflytterknoterne dratt til Oslo, Bergen eller til nød Trondheim. Der får de riktignok bare en torommer med utsikt mot ingenting, men det følger til gjengjeld med noe viktigere; et sosialt miljø der man kan forme andres bilde av seg selv på nytt (Ytreberg 2000:81).

Utflytternes svik mot hjemstedet og sine røtter gjør at de aldri kan vende tilbake og forvente å bli godtatt igjen, men samtidig strever de med å passe helt inn i byen. Dette ser vi tydelig hos "Syrlig og sarkastisk nynorskmann", som blant annet må innrømme at han har hatt vanskeligheter med å få seg venner i Oslo:

Programlederen: Du har bodd tolv år i Oslo. Har du fått noen venner her?

Nynorskmannen: Ååå, så vanskeleg å få venar i ... ingen.

Programlederen: Ikke en?

Nynorskmannen: Ikkje ein einast... Ååå, så trist å være einsam ... ja.

Ytreberg trekker fram karakteren Ketil Moslet fra *Lille Lørdag* som et godt eksempel på en skildring av en slik utflytterknoter. Ketil Moslet, spilt av Bård Tufte Johansen, dukket opp på skjermen hver uke under programposten "På plakaten", som hadde mottoet "Vaktbikkje for deg mellom 16 og 19". Her kjempet Moslet mot "menn i dress og slips i privat sektor", han stod på ungdommens side, var kameratslig og radikal og kjempet for mer penger til rockeverksteder, keramikk og veving. Og sist, men ikke minst, Ketil Moslet knotet:

Det hørtes ut som om han for noen år siden hadde utvandret fra et sted i Nordland; han hadde nordnorsk tonefall av Bodø-typen, med berg-og-dalbane i stemmeleiet og nedgang i slutten av setningen. Samtidig fulgte han bokmålsnormalen, slik at for eksempel "æ" ble

"jæi", men periodisk skled han ut i tilbakefall til hjemstedets dialekt (Ytreberg op.cit.:93).

De to debattantene i sketsjen "Hva er sjark?" er i likhet med Moslet lite konsekvente i hvilke språktrekk de bruker, og det er mye blanding mellom østnorske og nordnorske former. Ytreberg tolker språkblanding til Moslet som bevisst knoting, det kan man muligens gjøre i "Hva er en sjark?" også. Det er likevel usikkert hvor tilsiktet denne knotingen er, men uansett om det er bevisst eller ikke, så kler det karakterene godt i begge tilfellene og bidrar til å understreke deres "blandings-identitet". Og i likhet med de fleste utflytterne i *Team Antonsen*, så er det tydelig at Ketil Moslet ikke fant seg helt til rette i den urbane og moderne hovedstaden:

Ketil Moslet var utflytterknoterens liv i et nøtteskall – vokst opp i distriktet og innflyttet til Oslo i et helhjertet, men mislykket forsøk på å omdanne sine erfaringer til en hyperkorrekt ny identitet (op.cit.:94).

I ideen om utflytterknoteren ligger det også en vektlegging av forskjellen mellom sentrum og periferi. Det er ikke tvil om at dette er personer som aldri kan bli som de innfødte i byen, til det bærer de med seg for mye av bygda fremdeles:

Dette særnorske ordet "knot" maner fram bildet av en mislykket figur, en språklig-kulturell bastard. Ikke bare prøver han å forråde sitt opphav og sin identitet ved å legge seg etter storfolks byspråk – han klarer det ikke engang! (op.cit.:83).

Utflytterknoterne ender opp med å ikke passe inn noen steder, hjemstedet har de forrådt gjennom å legge seg til et nytt språk og en ny identitet, men samtidig vil de aldri kunne bli akseptert i byen på linje med "de innfødte". De karakterene som er opptatt av å holde på dialekten, signaliserer i denne sammenhengen noe opprinnelig og ekte, mens de som har forsøkt å tilpasse seg sine nye omgivelser, er håpløse og latterlige (op.cit.:82). I et slikt perspektiv framstår Stig og Trygve som troverdige, ærlige og ekte, mens de lykkelige utflytterne har sveket sitt opphav.

4 Standardtalemålets symbolske makt

Selv om de fleste karakterene er relativt endimensjonale, og deres opptreden på tv-skjermen i de fleste tilfellene er kort, kan den utstrakte bruken av dialekt som et humoristisk virkemiddel knyttes opp mot flere relevante diskurser om dialekter og dialektbrukere. Karakterene jeg har kalt "enfoldige, naive og positive", reflekterer nokså klart og eksplisitt en del etablerte stereotypier og myter om nordlendinger spesielt og dialektbrukere generelt. "De nostalgiske og hjemmekjære" spiller på sin side på ulike og til dels motstridende verdier og forestillinger vi knytter til bygda og periferien, mens "de lykkelige utflytterne" først og fremst demonstrerer at bygdefolk aldri kan bli som byfolk, selv om de ønsker det aldri så mye. Samtidig kommer det forhåpentligvis fram av analysen at framstillingene av disse ulike karakterene sjelden er entydige, og at programserien dermed forholder seg til mange og til dels motstridende diskurser på én gang. I den forbindelse vil jeg referere til Zahl (1999), som har beskrevet "den nye humoren"⁷, som *Team Antonsen* kan sies å være en del av, på følgende måte:

Sjøåren får i alle fall inga forklaring, oppklarande punchline eller "konklusjon" til slutt. Samtidig er det uklart kven poenga rettar seg mot, og kven ein eigentleg ler av. Ler sjååren av programleiaren, intervjuobjektet, rollefiguren i sketsjen – eller av seg sjølv? (Zahl 1999).

Dette sitatet oppsummerer veldig godt uklarheten og flertydigheten den ironiske humoren i *Team Antonsen* skaper; en flertydighet som gjør det umulig å komme med et entydig svar på spørsmålet om hvem brodden egentlig retter seg mot.

Uansett hvordan man velger å tolke *Team Antonsen*, er det liten tvil om at dialektbruken i programserien spiller på og reflekterer noen bestemte holdninger til dialekter, og det er mulig å peke på noen gjennomgående mønstre i hvordan dialektbrukere blir framstilt. Dette er da også hovedformålet med en diskursanalyse:

Diskursanalytikerens ærinde er ikke at komme "bag om" diskursen i sine analyser, at finde du af hvad folk virkelig mener, når de siger dit eller dat, eller at finde ud af, hvordan virkeligheden egentlig er bag

7 Mer om dette begrepet i Ytreberg (2000).

diskursen. [...] Derimod skal man arbejde med det, der faktisk er blevet sagt eller skrevet, for å undersøge, hvilke mønstre der er i udsagnene – og hvilke sociale konsekvenser forskjellige diskursive fremstillinger af virkeligheden får (Jørgensen og Phillips 1999: 31).

Ett framtreddende mønster som viser seg når vi ser nærmere på bruken av dialekt i denne teksten, er det skjeve maktforholdet mellom brukerne av henholdsvis dialekt og standardtalemål. Dette maktforholdet kommer mest eksplisitt til syne i de sketsjene hvor vi har en programleder som har med seg én eller flere gjester i studio. Eksempler på dette finner vi i tidligere omtalte sketsjer som "Kjempesjansen Nord" og "Same som snakker først høyt, så lavt". Det samme mønsteret finner vi imidlertid også i mange av sketsjene jeg ikke har analysert grundig også, slik som for eksempel i sketsjen "Turn bedrift". Her har vi en programleder som snakker standardtalemål, mens det talentløse bedriftslaget som er på besøk i studio, snakker en form for vestnorsk dialekt. Dette eksemplet viser at det ikke er avgjørende *hvilken* dialekt som blir brukt; det viktigste er at det er en varietet som avviker fra standardtalemålet. Men selv om eksemplene på denne asymmetrien er mange, er det ikke slik at den latterlige gjesten *alltid* snakker dialekt. Det mest påfallende er imidlertid at den seriøse programlederen *aldri* gjør det.⁸ Kontrasten mellom programlederen og gjesten understrekes altså av at gjesten som regel har noe vi kan karakterisere som en *lyte*, noe som gjør ham annerledes og kanskje også unormal. Dette kan være en sjelden genfeil, en ekstra hånd, en eller annen talefeil; eller at han snakker dialekt. Dialektbrukerne hører altså hjemme i samme bås som de andre "unormale".

Programskaperne knytter selv dialektbruk til lytebegrepet i sitatet under, men mest av alt understreker de her hvor viktig dialekt kan være for å skape avstand til sin egen person:

Eia: Ja, først så fungerer jo dialekt som en maske eller en fysisk lyte da ... sånn at det gir sånn, skuespillermessig så gjør det at man forandrer personlighet ...

Tufte Johansen: Det er litt som å ta på en parykk, liksom (Intervju med Eia og Tufte Johansen 18.04.06).

⁸ Unntaket fra regelen om at programlederen snakker standardtalemål finner vi i sketsjen "Ekstra Joker Nord", noe jeg har kommentert tidligere i artikkelen.

Selv om dialektbruk først og fremst er et skuespillerteknisk grep som hjelper dem med å skape morsomme karakterer og tre inn i en rolle, er det imidlertid interessant å registrere til hvilke roller de velger å bruke dette grepet, og til hvilke de ikke gjør det. En form for "karakter" jeg ikke har omtalt så langt i avhandlingen, men som det er relevant å se på i denne sammenhengen, er når en av de fire programlederne iscenesetter seg selv. Det kan være når de introduserer neste sketsj eller innslag; når de setter hverandre i løgndektoren; når de konkurrerer om hvem som er best i ulike øvelser; eller når de bare rett og slett er programledere. I disse tilfellene er det usikkert om de spiller en karakter eller om de er seg selv; grensene mellom fiksjon og virkelighet viskes her ut. De omtaler hverandre med sine ordentlige navn, og de gjør ingen forsøk på å skjule hvem de er ved hjelp av kostymer eller andre virkemidler. I disse sekvensene, hvor de tilsynelatende er seg selv, hvor de er "normale", snakker de alltid et sørøstnorsk standardtalemål. Dette fører til at standardtalemål representerer normaliteten, mens dialekt representerer det avvikende, markerte og dermed også latterlige. Dette gjelder altså uansett *hvilken* dialekt som blir brukt, om det er trøndersk, vestnorsk, sørlandsk eller nordnorsk.

Disse eksemplene illustrerer den symbolske makten standardtalemålet har i *Team Antonsen*, noe som reflekterer maktforholdene på vår hjemlige lingvistiske markedsplass. Framstillingen av de dialekttalende karakterene kobler dialektbruk til begreper som periferi, lokalsamfunn, ruralitet og tradisjon, mens standardtalemålet representerer makt, sentrum, storsamfunn, urbanitet og modernitet. Selv om den dialekttalende karakteren kommer fra en av Norges største byer, slik som Stig i sketsjen "Svartlamon", kan han knyttes til de samme verdiene og forestillingene som de andre dialektbrukerne. Dialekt representerer, uansett hvor den kommer fra, det markerte, det avstikkende, det unormale; mens standardtalemålet er det normale og umarkerte.

Den språklige virkeligheten slik den presenteres gjennom *Team Antonsen* bekrefter altså at det finnes et dialektalt prestisjehierarki som eksisterer i nordmenns bevissthet, der standardtalemålet rager øverst, mens dialektene kommer nederst. Denne motsetningen

mellom dialekt og standardtalemål, som altså reflekteres gjennom *Team Antonsen*, kan sees på som en språklig parallell til forholdet mellom sentrum og periferi, der Oslo representerer det urbane sentrum, mens Nord-Norge er den ytterste periferi. I dette bildet er det ingen tvil om hvor det kulturelle hegemoniet, definisjonsmakten og dermed også den språklige symbolske makten ligger: I det urbane sentrum.

Litteratur

- Amundsen, U.R. (2002): "Og yrket er ...?". Publisert 30.03.02. Lastet ned 06.01.07, fra:
<http://www.nrk.no/programmer/tv/hodejegerne/1750726.html>.
- Arntzen, A. (2005): "Æ lyg ikkje". I A. Kalvø og C. Hope (red.): *Norsk humor*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Bell, D. (2006): "Variations on the rural idyll". I P. Cloke, T. Marsden & P.H. Mooney (red.): *Handbook of rural studies*. London: Sage Publications.
- Berg, N.G. og Lysgård, H.K. (2004): "Ruralitet og urbanitet – bygd og by". I N.G. Berg, B. Dale, H.K. Lysgård og A. Løfgren (red.): *Mennesker, steder og regionale endringer*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag
- Bourdieu, P. (2005) [1991]: *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Brantenberg, T., Hauan, M.A. og Knudsen, N.M. (1994): "Myter om Nord-Norge og nordlendingen gjennom tidene". I E.A. Drivenes, M.A. Hauan og H.A. Wold (red.): *Nordnorsk kulturhistorie. Det gjenstridige landet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Brox, O. (1992): "'Nordlendingen' i norsk litteratur og politikk – fra Benoni til Oluf Raillkattli". I B. Mæhlum (red.): *Hva er "identitet"?* Rapport fra et tverrfaglig seminar ved Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Tromsø 7. – 8. mai 1992: ISL og Norges forskningsråd.
- Cloke, P.J. (2003): *Country visions*. Harlow: Pearson Education.
- Edvardsen, E. (1997): *Nordlendingen*. Oslo: Pax Forlag.
- Fosso, E.J. (2004): "Unges flytting – et spørsmål om identitet og myter om marginale og sentrale steder?" I N.G. Berg, B. Dale, H.K. Lysgård og A. Løfgren (red.): *Mennesker, steder og regionale endringer*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Fulsås, N. (1999): "Forsøk på å gripe "den gjenstridige nordlendingen". Bilete av Nord-Noreg i dei siste 30 åras vitskapelege litteratur. I T. Thuen

- (red.): *Landskap, region og identitet: Debatter om det nordnorske*. Bergen: Program for kulturstudier, Norges forskningsråd-
- Garrett, P., Coupland, N. og Williams, A. (2003): *Investigating language attitudes: social meanings of dialect, ethnicity and performance*. Cardiff: University of Wales Press.
- Gentikow, B. (2006): "Eksport og import av humor. "Hvem gidder å se på et komiprogram fra Estland, liksom?"" I Y. Kjus og B.G. Kaare (red.) *Humor i mediene*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Grønmo, S. (2004): *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Jørgensen, M.W. og Phillips, L. (1999): *Diskursanalyse*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Kjus, Y. og Kaare, B.H. (2006): "Humor, medier og mennesker". I *Humor i mediene*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Kramvig, B. (1999): "Mangfold og røtter: Hvordan forstår vi individets forståelse av seg selv?" I T. Thuen (red.): *Landskap, region og identitet: Debatter om det nordnorske*. Bergen: Program for kulturstudier, Norges forskningsråd.
- Myter (2004): Vist 09.03.04. Lastet ned 24.03.07, fra: <http://www1.nrk.no/nett-tv/klipp/33625>.
- Mæhlum, B. (2005): "Alt henger sammen med alt". I G. Alhaug, E. Mørck og A. Pedersen (red.): *Mot rikare mål å trå. Festschrift til Tove Bull*. Oslo: Novus forlag.
- Paulgaard, G. (2000): *Ungdom, lokalitet og modernitet : om kulturbrytninger og identitetsutforming i et kystsamfunn nordpå*. Dr. polit.-avhandling, Universitetet i Tromsø.
- Seim, I.M. (2005): "Språkholdninger og undersøkelser av dem". I *Målbryting* nr 7.
- Short, B. (2006): "Idyllic ruralities". I P. Cloke, T. Marsden og P.H. Mooney (red.): *Handbook of rural studies*. London: Sage Publications.
- Skjekkeland, M. (2001): "Personlegdomen som bakgrunnsvariabel i sosiolingvistikken." I *Målbryting* 5. 31–48.
- Team Antonsen* (2004): Publisert 07.01.04–26.02.04. Lastet ned 24.03.07, fra: <http://www1.nrk.no/nett-tv/prosjekt/208>.
- Thompson, J.B. (2005)[1991]: "Editor's introduction". I P. Bourdieu *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Thuen, T. (2002a): "Steder, grenser, tilhørigheter. Noen innledende betraktninger". I T. Thuen (red.): *Sted og tilhørighet*. Bergen, Kristiansand: Program for kulturstudier, Norges forskningsråd, Høyskoleforlaget.

- Thuen, T. (2002b): "Stedets identitet". I T. Thuen (red.) *Sted og tilhørighet*. Bergen, Kristiansand: Program for kulturstudier, Norges forskningsråd, Høyskoleforlaget.
- Ytreberg, E. (2000): *Brede smil og spisse albuer: Hvordan fjernsynet overtaler*. Oslo: Aschehoug.
- Zahl, J. (1999): "Den som ler sist, er best". Publisert 06.03.99. Lastet ned 28.03.07, fra:
<http://www.dagbladet.no/kultur/1999/03/06/159686.html>.

Andre kjelder

Intervju med Harald Eia og Bård Tufte Johansen 18.04.06

Autentisitet på nordnorsk¹

Av Hilde Sollid

1 Innledning

I vår samtid verdsettes gjerne det nyskapende og grensesprengende. Vi spiser crossovermat som juleribbe med asiatiske krydder og hører på bindestreksmusikk som etno-pop og punk-metall. Dermed kan det virke som om *autentisitet* er et umoderne konsept, ettersom autentisitet gjerne forbindes med noe ekte og opphavelig. I tillegg er noe av problemet ved konseptet at det finnes en essensialistisk slagside, altså at autentisk blir assosiert med uforanderlig og enhetlig (se nedenfor). Til tross for dette vil jeg i denne artikkelen vise at autentisitet kan være relevant for å forstå en språkbrukers grense for hvordan han språklig sett kan tilpasse seg nye omgivelser, jf. Shepard, Giles & Le Poire (2001) for en oppsummering om akkomodasjonsteorien. Jeg skal med andre ord utforske hvordan autentisitet kan belyse små og store språklige valg. Denne problemstillinga skal jeg utforske gjennom et språkportrett av en informant jeg kaller Trond. Trond er omtrent 40 år og er tilbakeflytta tromsøværing. På det tidspunktet jeg intervjuer han, jobba han i skoleverket. Gjennom sine erfaringer med tromsødialekten på flyttefot formidler Trond hvordan autentisitet er

1 Denne artikkelen bygger på mitt foredrag på konferansen *Urbanisitet, etnisitet og språk* i Kristiansand, mars 2007. Jeg benytter anledningen til å takke for gode innspill. Stian Hårstad og Endre Mørck har også kommet med gode innspill på denne artikkelen. Materialet er fra mitt UPUS-prosjekt *Språklig variasjon i Tromsø*, som gjennomføres i perioden 2006-2008. Intervjuene som det refereres til i denne artikkelen, er gjort av undertegnede, og i ett tilfelle er Hilde Elisabeth Nilsen, masterstudent i nordisk språkvitenskap på Universitetet i Tromsø, også til stede.

relevant for å forstå de språklige tilpasningsprosessene som han gjorde da han bodde borte, og de tilpasningene han gjorde da han kom tilbake til Tromsø. Først skal jeg imidlertid se nærmere på betydninger av autentisk, og vise at konseptet er en del av forestillinga om nordnorsk identitet og kultur.

2 Betydninger av autenticiteten

Autenticitet og autentisk kommer fra gresk, *authentikos* av *authenes*, som betyr *opphavsmann*.² Denne betydningen ligger til grunn for to nyanser av begrepet som jeg skal drøfte i denne artikkelen: autenticitet i betydning ekte, og autenticitet i betydning troverdig. Det er ikke noen målsetning å holde ekte og troverdig som nyanser av autenticitet strengt fra hverandre; "ekte" og "troverdig" er to sider av samme sak. Jeg vil likevel hevde at det er relevant å holde dem fra hverandre i denne analysen for å få fram hvordan Trond på ulike måter gir en vurdering av sin språklige praksis der grensen for hva som er ekte og troverdig tematiseres.

Autenticitet er drøfta innen ulike fagområder som filosofi, kulturminnevern, musikk, psykologi, litteratur, og mediadiskurser. Jeg har på ingen måte som mål å gå inn på all litteratur om dette emnet, men jeg vil gi et inntrykk av hvor grunnleggende autenticitet oppfattes for den enkeltes identitet innen filosofien, og jeg vil kort referere til ett av Taylors (1998) poeng i hans drøfting av autenticitetens etikk. Taylor knytter autenticitetens røtter til filosofer som Rousseau og Herder. Taylor (1998:43) skriver:

Det er en spesiell måte å være menneske på som er *min* måte. Jeg er kallet til å leve mitt liv på denne måten, ikke som en etterlikning av andres. Dette gir en ny betydning til det å være tro mot meg selv. Dersom jeg ikke er det, mister jeg poenget med mitt liv, det som det vil si å være menneske for meg går tapt. [...] Det knytter avgjørende moralsk betydning til en form for kontakt med meg selv, med min indre natur. [...] Det å være tro mot meg selv betyr å være tro mot min egen originalitet, og denne er noe som bare jeg kan artikulere og oppdage.

2 Jf.

<http://www.dokpro.uio.no/perl/ordboksoek/ordbok.cgi?alfabet=n&renset=i&OPP=autentisk>

Den moralske betydningen ved autentisitet er viktig i Taylors filosofi. Det ligger en slags forpliktelse til det å være autentisk, å leve sitt liv i overensstemmelse med sin indre natur. Å være seg selv må imidlertid ikke forveksles med individualisme forstått som selvsentring, og Taylor vil heller ikke forsvare en relativisme som sier at alle kan gjøre hva de vil uten tanke for de moralske aspektene ved handlingen.

Det er mange moment som er viktig for ens identitet, og Taylor legger vekt på blant annet hvilke verdier den enkelte står for. Et viktig moment slik jeg leser Taylor (1998), er skillet mellom "svake og sterke vurderinger", som Petter Nafstad gjør greie for i innledningen til boka. "Svake vurderinger", er mer overflatiske preferanser (som designmøbler og moteklær), og de må ikke forveksles med "sterke vurderinger" som er mer dypereleggende vurderinger om identitet og selvoppfatning (som modig og feig, ærlig og uærlig). Taylor anser autentisitet som grunnleggende for den enkeltes verdigrunnlag, og vi kan si at autentisitet virker som en styremekanisme i forhold til de "sterke" vurderingene som den enkelte gjør.

Hvordan er det så med autentisitet i forhold til språk? Er autentisitet viktig ved små og store språkvalg som vi står overfor når vi skal kommunisere med andre? Dersom et språkvalg kan sies å bygge på "sterke vurderinger" (hvem vi er, hvor vi kommer fra), kan vi tenke oss at språkvalget hviler på en overenskomst med den enkeltes identitet. Dette vil være et autentisk språkvalg. Et språkvalg som går på tvers av den enkeltes identitet, kan oppfattes som et inautentisk språkvalg. Språklig autentisitet henger med andre ord sammen med den enkeltes oppfatning av egen identitet, og i og med at Taylor gir den enkelte et moralsk ansvar for å være i kontakt med seg selv, får språkvalget en moralsk dimensjon.

Jeg er klar over at jeg her gir et veldig forenkla innblikk i Taylors filosofi, og mange språkforskere vil være uenig i den implikasjonen som følger av det moralske aspektet ved autentisitet fordi det medfører at ett språkvalg er bedre enn andre. (Se også nedenfor.) Jeg er inneforstått med og til dels enig i denne kritikken, særlig med

tanke på det å framsette moralske dommer over andres språkvalg.³ Til tross for dette finner jeg det interessant å holde fast ved ideen om at autentisitet kan være grunnleggende for *den enkelte språkbruker*, og at dette kan styre den enkeltes små og store språklige valg.

3 "Ekte nordnorsk"

Fra Taylors filosofi skal jeg nå nærme meg empirien i denne artikkelen, som altså tematiserer en språkbrukers grense for språklige tilpasninger. Jeg skal nærme meg dette ved å vise at *ekte* og *autentisk* er honnørord i forestillinga om Nord-Norge.

Et enkelt søk ved hjelp av søkemotoren "Google" får fram sammensetninger som *ekte nordnorsk tørrfisk*, *et ekte nordnorsk kultur- og naturlandskap*, *ekte nordnorsk kystkultur*, *et ekte nordnorsk eventyr*, *en ekte nordnorsk kystby*, *ekte nordnorsk kystsmak*, *ekte nordnorsk begeistring*, *ekte nordnorsk guts*, *ekte nordnorsk natur*, *ekte nordnorsk gjestfrihet*. Alle disse uttrykkene understreker positive verdier, noe man ønsker å by fram som sitt beste, og de hviler på en fornemmelse av noe opphavlig og grunnleggende for nordnorsk kultur og væremåte.

Også i humor- og identitetsdebatter i nordnorske aviser er *ekte nordnorsk* forbundet med den nordnorske kulturhistoria, og ofte knyttes *det ekte* til konsepter fra tidligere tider, som polarfangst, fiskerbonden, sjarken og støa, og til humorister fra tidligere tider som kommer til uttrykk i boka *Vett og uvett* og hos Oluf og Asbjørn Dybwad. Den samme klangen av tidligere storhet skapes når vi knytter begrepet *ekte* til dialekter, og jeg har inntrykk av at de som spør etter *den ekte dialekten*, ikke spør etter den tromsødialekten som borgerskapet snakka, men den som ble snakka av "buktarampen" og arbeiderklassen i Tromsø.

Når *det ekte nordnorske* utfordres, oppstår det gnisninger, noe humordebatten i avisa Nordlys i desember 2006 er uttrykk for. I et leserinnlegg står det 1. desember 2006 at innsenderen har "litt

3 Johansen (2007) er en god drøfting av hvor komplekse språkvalg kan være i en kontekst av språkskifte fra samisk til norsk og revitalisering av samisk i Manndalen i Nord-Troms. Denne drøftinga setter også fokus på moralske dilemma i en vekslende språkvalgsprosess som går over flere generasjoner.

problemer med den ensidige hyllesten av den nordnorske humoren som den "ækte", den som varmer, den lune, den som bare sparker oppover...kort sagt, den beste". Hele leserinnlegget kan leses som et ønske om et friere humorbegrep som ikke har et fasitsvar på hva nordnorsk humor skal inneholde. Slik jeg forstår denne humordebatten, utfordres *det ekte* av prosesser i vår samtid, og ikke minst utfordres *det ekte* av at tida går og nye aktører med mer pluralistisk humorsosialisering trer fram. Det er ikke bare de eldre aktørene i Nord-Norge som er inspirasjonskilder for ny humor, det er også nye aktører som Harald Eia, Team Antonsen og Borat for å nevne noen. *Det ekte* nordnorske humoren utfordres med andre ord av globalisering ved at folk får tilgang til større deler av verden gjennom TV og internett, og av migrasjon ved at folk i større grad reiser og påvirker andre og selv blir påvirket av andre.

Det er mange paralleller mellom humordebatten i Nordlys i desember 2006 og holdninger til dialekter. Bak *det ekte* finnes en forestilling om noe opphavelig som noe positivt, men kanskje også som en tvangstrøye som man skal passe inn i, eller som en målestav for hvor opprinnelig noe er. I arbeidet med tromsødialekten har jeg møtt spørsmål om jeg som språkforsker finner *den ekte tromsødialekten*, og mange har gitt uttrykk for negative reaksjoner mot at tromsødialekten forandres i tidenes løp. Fascinert av dette tankegodset har jeg spurt mine informanter fra Tromsø om hvordan de vil karakterisere sin egen dialekt, og så langt har jeg ikke møtt noen som sier at de snakker ekte tromsødialekt.⁴ I stedet bruker folk ord som *moderne, utvanna, blanding, pen, fin*. Bak disse karakteristikkene mener jeg likevel at det ligger en forestilling om en *ekte* i betydning opprinnelig eller tradisjonell tromsødialekt, og informantene griper tak i denne forestillinga som en målestokk for sin egen dialekt. Denne forestillinga er også målestav for hvordan den enkeltes idiolekt og samfunnets dialekt kan endres uten at den blir *uekte*. Hvor blanda kan dialekten være før den ikke lenger oppfattes som tromsødialekt? Slik sett lever forestillinga om

4 Dette spørsmålet finnes på en spørreliste som er besvart av til sammen 59 avgangselever ved videregående skoler i Tromsø per 19. mars 2007. I tillegg brukes den samme spørrelista i intervju med andre tromsøværingar.

autentisk, ekte tromsødialekt videre. Dette er også trolig målestokken Trond bruker når han snakker om sin tromsødialekt som *utvanna*, som vi skal se om litt. I det følgende skal jeg se på to nyanser av autentisitetsbegrepet.

4 Autentisitet i betydning ekte

Det er min påstand at språkforskernes skepsis til *det ekte, det autentiske* i bunn og grunn henger sammen med forholdet mellom en essensialistisk og konstruksjonistisk holdning til språklig identitet. Tradisjonell dialektforskning har en essensialistisk slagside for eksempel ved at denne forskningen har fokusert på informanter i stabile språksamfunn som i minst mulig grad var påvirket utenfra (Venås 1991). Dette kan karakteriseres som et ekthetsideal, som også innebærer at det finnes en verdivurdering knytta til dialektbegrepet som innebærer en positiv vurdering av dialekter som viser forbindelseslinjer tilbake til gammelnorsk storhetstid (Bull 1997, Sollid 2003).

Autentisitet er i utgangspunktet sterkt knytta til en essensialistisk holdning til språklig identitet, altså noe som er enhetlig og stabilt, noe som er medfødt og nærmest uforanderlig, slik at slekt etter slekt kan kjenne igjen det autentiske, det ekte, og gi det autentiske høy symbolsk verdi, nærmest som bærer av vår felles identitet (jf. Coupland 2003). Bucholtz (2003:400) skriver følgende:

Essentialism is the position that the attributes and behaviour of socially defined groups can be determined and explained by reference to cultural and/or biological characteristics believed to be inherent in the group. As an ideology, essentialism rests on two assumptions: (1) that groups can be clearly delimited; and (2) that group members are more or less alike. The idea of authenticity gains its force from essentialism, for the possibility of a 'real' or 'genuine' group member relies on the belief that what differentiates 'real' members from those who only pretend to authentic membership is that the former, by virtue of biology or culture or both, possesses inherent and perhaps even inalienable characteristics criterial of membership.

Sosiolingvistikken bidrar med mengder av studier som forteller oss at en essensialistisk, autentisk, enhetlig dialekt uten variasjon ikke er

en empirisk realitet. Vi har sett i studie etter studie at språkbrukere har intraindividuell variasjon i sine talespråk; det være seg på mikronivå i enkeltord (som veksling mellom *ikke* og *ikkje*), eller på makronivå ved å veksle mellom ulike talemåter i for eksempel formelle og uformelle sammenhenger (jf. Eckert & Rickford 2001, Biber & Finegan 1994), eller veksle mellom ulike språk som norsk og engelsk. Vi tenker på denne intraindividuelle variasjonen som ulike former for stiler, register eller grammatikker. Faktorer som språklig sosialisering i språklig heterogene miljø og variasjonen på det lokale, regionale og nasjonale språkmarkedet bidrar til at den enkelte språkbruker har til dels stor språklig variasjon tilgjengelig. Dermed er det gode grunner til å tenke på språklig identitet som noe som konstrueres, som noe vi kan ha flere av, og vi velger den ene eller den andre språklige identiteten i tråd med blant anna sjanger, situasjon, samtalepartner og -tema.

4.1 Strategisk essensialisme

Etter dette kan vi si at den essensielle autentisiteten som tilskrives enhetlige dialekter, ikke er en realitet uten å overse mengder av sosiolingvistisk forskning. Når så *det ekte* likevel oppfattes som et relevant konsept med hensyn til forestillinger om ekte dialekter og det å velge å snakke dialekt, kan dette ha sammenheng med det vi kan kalle strategisk essensialisme (se Bucholtz 2003 og referanser her). Bucholtz (2003) skriver en fagkritisk diskusjon av sosiolingvistisk nostalgi, og hun bruker strategisk essensialisme som konsept for å kaste lys over autentisitet i forskning på språk og kjønn og på African American Vernacular English på 1970-tallet. Bucholtz hevder at det som gjør essensialistiske tiltak strategiske, er at de er gjort for å oppnå et kortsiktig mål med bevissthet om de langsiktige begrensningene. Det er forskerne som har bevissthet om begrensningene, mens deltakerne selv ikke nødvendigvis gjenkjenner tidsbegrensningen. Dette innebærer at en minoritet i en revitaliseringsprosess og i opposisjon til en majoritet kan framheve en enhet, et "vi", for å oppnå å bli anerkjent og for å gjøre seg synlig som gruppe i offentligheten. Dermed kan det være strategisk å underkommunisere eventuelle forskjeller.

Jeg vil hevde at strategisk essensialisme kan kaste lys over dialektbølgen i Norge på 1970-tallet, men for å tydeliggjøre relevansen av strategisk essensialisme for å forstå menneskers grenser for tilpasning til andre språkbrukere, skal jeg ta en omvei gjennom den samiske revitaliseringsprosessen i Norge. I Norge knyttes reindrift til samiskhet, og man kan forledes til å tro at alle samer driver med rein. Dette kan ha vært en strategisk god kopling i revitaliseringsprosessen for å framheve samenes egenart i en tid da samene var ute av den offentlige bevisstheten etter mange år med assimileringspolitik. Dette betyr på ingen måte at alle samer av den grunn har reindrift; å være reindriftssame er ikke den eneste måten å være same på. På samme måte er det mulig å være same uten å snakke samisk. Den essensialistiske holdningen henger likevel igjen, og for samer utenfor kjerneområdet i indre Finnmark er det viktig å framheve den sjøsamiske, markasamiske eller den sørsamiske identiteten, jf. Gaski (1997), Johansen (2006), Johansen (2007).⁵

Strategisk essensialisme kan altså kaste lys over det vi kan kalle revitaliseringa av dialektene i Norge fra 1970-tallet. Revitaliseringa av dialektene koples til en politisk bølge som uttrykte motstand mot urbanisering, sentralisering og standardisering. Å bruke dialekten i kontekster der den tidligere var uhørt, ble på sett og vis en motkultur, og som vi skal se, knytter Trond denne motkulturen til en bestemt politisk orientering. Tromsødialekten hadde, sammen med andre (nord)norske dialekter, lav status før denne dialektbølgen. Det finnes mange fortellinger om nordlendinger som har valgt å skifte dialekt for å få hybel i Oslo, og for å bli tatt på alvor i arbeidssammenheng. Når nordlendingene etter hvert valgte å bevare dialekten sin i møtet med det sentrale Østlandet, kan dette ses på som en form for strategisk essensialisme der målet er å få anerkjennelse for sin nordnorske identitet i den sørnorske konteksten uten å måtte gjennomgå et dialektskifte. Personligheter som Arthur Arntzen og Hanna Kvanmo har hatt stor betydning i denne sammenheng. I et intervju med Kjell Pihlstrøm fra 1995 kommer Hanna Kvanmo blant anna inn på dette temaet:

5 Det er ikke tvil om at det finnes en forestilling om en autentisk samisk identitet, og til denne forestillinga er samisk språk en særlig viktig faktor, jf. Gaski (1997).

Er det replikk-kunsten, altså at dere nordlendingene [sic] våget å være dere selv språklig - vi har vært inne på det tidligere i samtalen også - har løftet selvtilliten når man hørte en ramsalt nordnorsk fra talerstolen i Stortinget?

Jeg vil tro det. Jeg vil tro at det løftet selvtilliten, at folk flest torde å begynne å snakke dialekt. Husk at så seint som i 1973, da jeg kom til Oslo, da sto det avertert at de hadde hybel til leie, og så sto det under: PS. Ikke nordlending!

Det har du sett?

Ja, det har jeg sett.

Har du også blitt diskriminert før du ble kjent Stortingskvinne, språklig?

Å jada. Vi kjøpte oss ny bil i 1962-63, da var vi på en tur sørover. Kom til Oslo, da fant jeg ut at jeg manglet en kost for å få kostet i teltet, og så kom jeg inn på en butikk nede i Oslo og spurte om å få kjøpt en kost. Kost? Nei, han skjønte ingenting. Å ja, De mener en børste? Nei, sa jeg, jeg skal ikke ha en børste, jeg skal ha en kost. Da visste ikke han forskjell på en børste og en kost. Så sanne ting, det var stadig vekk. De lot som de ikke forsto. (Høylandet film & TV produksjon 1995).

I en revitaliseringsprosess kan gjerne forskjeller mellom dialektene underkommuniseres, og dialektord som ikke blir forstått eller som gjør dialekten markant annerledes, kan gå ut av registeret for samtaler med "søringer". Dialektene er likevel umiskjennelig nordnorske.

Strategisk essensialisme er med andre ord en måte å bygge opp og skape en fellesidentitet på i opposisjon til andre som en vil markere seg som forskjellig fra og markere styrke i forhold til. Slik sett har det gitt mening i å snakke om "den ekte tromsødialekten". Å snakke tromsødialekt er i denne konteksten en måte å være autentisk på. Et språkvalg som ikke skjuler en nedvurdert nordnorsk identitet, har et kraftfullt moralsk aspekt ved seg, jf. Taylors (1998) filosofi.

Trond har mange refleksjoner om sitt språkvalgsprosjekt da han som 15-åring flytta til Østlandet. Han gir gjennom disse refleksjonene noen viktige spor til å forstå hvordan konseptet

strategisk essensialisme kan være relevant for å forstå hans (og andres språkvalg) i møtet med "majoriteten".

Utdrag 1:⁶

Trond

så da følte æ at æ tilhørte en slags minoritet å måtte stå litt på kravan å være ekte å ikkje på en måte undertrykke men kanskje di som fløtte fra tromsø te oslo i dag ikkje føle de samme som æ følte da æ følte at de va en del av å være politisk på venstresia å ha politiske meninge som går på toleranse å førr nordlendinga hadde tradisjonelt vært de samme som pakistanera va på søttitalle så va nordlendinga på nittnsektitalle fikk ikkje leid hybel å måtte skifte dialekt å sånn

Trond er inne på at hans språkvalg var politisk, og han er inne på statusforholdet til dialektene: "de har vel litt me at de på den tia va politisk rett å slett fordi dialektan hadde lav status men i dag så e de kanskje ikkje et problem".

Tidene har forandra seg, og dermed er heller ikke den strategiske essensialismen lenger en aktuell prosess. Man må gå videre. Dette kommenterer Trond på denne måten:

Utdrag 2:

Trond

de e akkurat de samme som di homofile oppleve å som kanskje di svarte opplevde i USA
atte når du på en måte e blidd gotatt så må du ta et skritt videre
kan'kje fortsette med den offertankegangen ikkje sant
vi e undertrykt
å vi e offer
å du må-
de e greit å kjenne historien
men du må kje overdrive

6 Dette og de øvrige utdragene presenteres i en ortografi som skal gi et lydlig inntrykk av dialektens egenart uten å bruke lydskrift. Sj-lyden som i *skjære* gjengis med bokmålsortografi. Hver hovedsetning begynner på ny linje. # markerer ett sekund pause, og - markerer avbrutt setning.

De norske dialektene har i dag høy status. Vi kan for eksempel bruke dialektene i alle offisielle sammenhenger, og dialektene har fortsatt sterk beskyttelse i skolen. Strategisk essensialisme i en revitaliseringsprosess på vegne av dialektene oppleves ikke lenger som nødvendig for Trond. Og selv om enkelte kanskje gir inntrykk av at det finnes en ekte, enhetlig tromsødialekt eller kanskje til og med en enhetlig nordnorsk dialekt, er det likevel behørig dokumentert at også nordnorske (som alle andre) dialekter har variasjon. Dette bringer oss over til å vurdere autentisitet i betydningen troverdig.

5 Autentisitet i betydningen troverdig

Språklig variasjon er altså vel dokumentert, og med det postmoderne mangfoldet har vi også et stort antall mulige sosiale roller eller identiteter vi kan innta. Vi trenger ikke lenger være låst til en familie, en klasse, et lokalsamfunn; vi flytter på oss både konkret og mentalt i form av klassereiser, jf. Sveen (2000). Mobiliteten i vårt samfunn gir oss mange valg mellom ulike alternativer, og for å favne dette språklige og identitetsmessige mangfoldet trenger vi begrep som kan fange opp og beskrive denne variasjonen. Dermed er kanskje ikke begrepet autentisitet gangbart; det har en essensialistisk slagside som konnoterer et enhetlig og uforanderlig språk, og en enhetlig og uforanderlig språklig identitet. Selv om revitaliseringsprosessen kan ha gitt inntrykk av at det ikke finnes mye språklig variasjon i Nord-Norge, er det for eksempel reduksjonistisk å bare snakke om én nordnorsk dialekt, det finnes mange. På samme måte finnes det ulike varianter av tromsødialekten. I tråd med det jeg har sagt over, vil jeg likevel hevde at det gir mening å snakke om også mindre språklige valg (det vil si valg som ikke innbefatter valg mellom ulike dialekter, som tromsødialekt og oslodialekt) i lys av autentisitet.

Sosial konstruksjonisme kan på sett og vis sies å være en slags pendelutslag bort fra essensialismen. Denne retningen innen vitenskapssosiologien sier noe om at mennesker konstruerer sin virkelighet, sin identitet på grunnlag av relasjonene til sine omgivelser. Vi beveger oss mellom ulike sosiale sfærer, og ønsker å

framstå, språklig sett, som seriøs advokat på formiddagen og som tøff bluesgitarist på kvelden. (Se Solheim 2006 for en drøfting av sosial konstruksjonisme i et sosiolingvistisk perspektiv.)

Til tross for dette mangfoldet som tilsynelatende er en motsetning i forhold til den essensialistiske identitetsoppfatningen, opplever jeg at autentisitet kan være en relevant forståelsesramme også for mindre språkvalg (ikke bare de som innebærer det å *skifte* dialekt eller språk). Tromsøværingene jeg har snakka med, har betraktninger om språk- og dialektbruk som kan knyttes til det å ha *troverdighet*, altså at de identitetene som framføres, er autentiske i et gitt miljø eller nettverk. Aksel og Anders, begge 18 år, er inne på dette, og bruker innholdet i norske hiphoptekster som eksempel.

Utdrag 3:

Hilde

dåkker har brukt et ord som ekte flere ganga for å på en måte si at det [musikken] må være ekte
 kan du fortelle litt mer om ka- ka e de
 e de en kvalitetsvurdering eller ka e de for dåkker

Aksel

ekte asså når æ bruke de så e de sånn-
 du ska ikke opptre som hyklersk
 asså sir du og gjør du ting så ska du stå for de
 du ska- å du ska ikke ta på dæ ei falsk rolle liksom være nåkka du
 ikke e
 de e de æ ser på som å være ekte
 du kan ikke skrive om "drive by shooting" å sånn der ting å komme
 fra tromsø for de skjer ikke
 de e ikke ekte

Anders

de kanskje- blidd troffe med et eple viss du sto på scena ikke sant de
 e sånn-
 ja du kan'ke skrive om "drive by shooting" da ikke sant de e sånn-
 du må liksom være i de samfunne eller den rolln for å skrive nåkka
 om de
 så du kan liksom ikke fabrikere nåkka
 nåkka du har sedd på tv
 de blir feil

Aksel

ja de blir feil
du ser de me en gang

Hilde

gjeld det åsså språkli at de skal være ekte

Aksel

ja du treng ikke å skape dæ å snakke finere enn-
sånn som æ ser faderen- viss han snakke i telefon me nåen sørpå så
legg han om dialekta veldi å snakke mye forfina
å de syns æ e bare teit før de at fordi tørr du ikke så si kor du kom-
liksom kem du e å ka du kommer fra
du påtar dæ en falsk rolle me måtn du snakke på for å virke mer
vikti enn du kanskje e

Aksel og Anders' holdning til det å legge om dialekten og til innholdet i norsk hiphop kan tyde på at vi kan tjene mer på å ikke skille strengt mellom en essensialistisk identitet og det å skape sosiale identiteter. Aksel har sterk tilknytning til hiphopmiljøet, men han har også en veldig klar mening om at man ikke skal skjule hvor man kommer fra. Dette kan tyde på at skillet mellom essensialisme og sosial konstruksjonisme ikke kan være så absolutt. Solheim (2006) skriver:

Det treng likevel ikkje vere nokon skarp motsetnad mellom eit essensialistisk og eit konstruksjonistisk identitetssyn, dersom ein tenkjer seg at eigenskapar som eventuelt ligg i individet, blir *aktiverte* eller kjem til uttrykk i sosiale samanhengar, men at dei ikkje nødvendigvis blir skapte. Ofte kan det også vere teneleg å tenkje seg ein syntese og ein veksilverknad mellom dei essensialistiske og konstruksjonistiske perspektiva. På den eine sida gir dette ein viss grad av stabilitet og kontinuitet, mens det på den andre sida opnar for mogleg påverknad frå omgivnadene.

I dette bildet ser det ut til at konseptet autentisitet i betydning troverdig kan gi en forståelsesramme. Dersom vi knytter autentisitet til en tanke om at vi kan skape våre sosiale roller og veksle mellom dem, er det viktig å oppnå troverdighet. Det finnes likevel grenser

for hva vi oppfatter som troverdig, og for Aksel i utdrag 3 går grensa ved det å endre på dialekten for å tilsløre sin bakgrunn. Det finnes med andre ord rammer for hva som oppfattes som autentisk, og dersom vi ser på språk som sosial mening som framføres i en identitetsdiskurs, kan vi gjenreise autentisitetetsbegrepet knytta til troverdighet. (Se også Tolson 2001 som drøfter troverdighet i forbindelse med "den autentiske kjendisen".)

6 En sosiolingvistisk autentifiseringsprosess

Coupland (2003:427) tar til orde for at sosiolingvistisk autentisitet bedre kan forstås som "a second-order phenomenon, as a relativised phenomenon, generated more locally [enn i et språksamfunn]." Coupland (sst:428) sier:

There is a sociolinguistic process by which people can achieve authenticity by overtly displaying their own inauthenticities, playfully and self-mockingly, and relying on listeners' contextual inference to rebuild their personas as in fact authentic, in this more relativised, second-order sense.

Altså, det å vise seg som inautentisk, å ha en reflektert, lekende og lite selvhøytidelig holdning til sin egen inautentisitet gjør at språkbrukeren kan vise seg som autentisk. I det følgende skal jeg se Tronds prosess for å framstå som autentisk ut fra et sosiolingvistisk perspektiv, der språklig variasjon og bevisstheten om denne variasjonen er en viktig del av det å framstå som autentisk, troverdig dialektbruker i et tromsøperspektiv.

Trond har bodd borte på Østlandet i elleve viktige år av sitt liv. Han flytta da han var 15 og flytta tilbake til Tromsø da han var 26. Dette er viktige år med hensyn til identitetsdannelse, og han sto overfor viktige valg med hensyn til hvordan han skulle snakke. Han sier selv han prøvde ulike måter å snakke på, men han bestemte seg for å beholde tromsødialekten. På spørsmål om hvordan han vil beskrive sin egen dialekt, sier han at dialekten er "utvanna". På videre spørsmål om han kan fortelle på hvilken måte dialekten er utvanna, nevner han særlig fire punkt:

Utdrag 4:*Trond:*

ja de e jo ordvalg [...]

men ellers så e de jo tonefallet [...]

så havne man vel i de der ikke-helvete [...]

å palataliseringen kan forsvinne litt hær å dær [...]

Å bruke en utvanna tromsødialekt i sine omgivelser sørpå er for Trond et kompromiss mellom å ta vare på tromsøidentiteten og tilpasse seg til sine nye omgivelser ved å endre på visse språktrekk. For han går grensa for hva som er autentisk tilpasning ved det å endre på noen dialekttrekk uten å gå over til å snakke østnorsk.⁷ Når Trond bruker uttrykket "ikke-helvete", kan denne kritiske holdningen til egen dialekt tolkes som en metakommentar til det han oppfatter som sin språklige inautentisitet. Trond oppfatter med andre ord at nektingsadverbet *ikkje* er typisk for tromsødialekten, og at bruken av *ikke* bidrar til at dialekten er utvanna.

I det neste utdraget viser Trond at han også i andre sammenhenger kan tilpasse seg sine språklige omgivelser, og også her har han en metakommentar om sin egen dialektbruk. På spørsmål om det var viktig for Trond å ta tilbake tromsødialekten da han flytta tilbake til byen, svarer Trond følgende:

Utdrag 5:*Trond:*

nei nei de blei bare sånn

å ætte æ va færði på universitetet så så va det nån år der man va litt

sånn selektiv som lærer men så bynte man å snakke sånn at elean

forstår å ikkje bruke så mye fremmedord å legge sæ på demmes nivå

da gikk de på en måte automatisk

mens di første åran da va det mye sånne fremmedord å da dukka de

vel samtidig opp litt sånn akademisk sosiolekt

å da kommer liksom "ikke" med engang

så elean satt liksom å rynka litt på brynna, "ka de her va for nå,

e'kje han fra tromsø"

⁷ Grensa for hva som er autentisk i en akkomodasjonsprosess vil variere fra person til person. Jeg vil framheve at det er viktig å skille mellom selvpoppfatninger og oppfatninger av andre.

Trond bygger opp omkring sin språklige autentisitet gjennom sine refleksjoner omkring tilpasningsprosessene. Troverdigheta knyttes også til en form for koherens i hans holdning til det som har vært, og det som er. Forut for det følgende utdraget hadde jeg nevnt et sitat om at du ikke kan unndra deg din ungdomstid når det kommer til musikk. Trond utdyper dette:

Utdrag 6:

Trond:

æ mene man skal stå for de
viss man har likt pønkk å new wave å litt sånn mørkere musikk så må
man ikkje ## på en måte skape sæ en historieløs identitet liksom
de har vært en del av nåkka spesielt viss du har spilt i band sjøl at de
har betydning eller at de har vært en lidenskap førr dæ
de har jo med- sånn som æ bodde i oslo så snakka æ tromsødialekt i
ti ellve år
de har med litt sånn være autentisk ikkje på en måte skape sæ en ny
identitet eller en ny identitet sånn der postmoderne bare glir over i
nå nytt å prøve å glemme de som har vært
de har æ ikkje sans før

Hilde:

va du bevisst på de da når du va i oslo at du-

Trond:

ja de va politisk å
de va rett å slett snakk-
asså æ va opptatt av nynorsk å snakke dialekt å bruke nynorsk
æ så at dem sleit litt med nynorsk di andre i klassn min med
nynorsk
æ bare kosa mæ
dem klar'ikkje helt å være tolerang
å de har æ kanskje lært rett å slett av språke å være tolerang fordi æ
har bodd- vært polardegos

Jeg tolker Tronds språklige prosjekt om å bevare tromsødialekten som en politisk viktig avgjørelse for han, som også støtter opp omkring andre deler ved hans identitet, politisk, musikalsk, stilistisk, språkpolitisk. Å beholde tromsødialekten i et språksamfunn der man

blir sett på som polardegos er et vanskelig valg, og Trond er også inne på at østlendingene trenger å bli utsatt for språklig mangfold fordi dette vil skape toleranse. På denne måten opptrer Trond i tråd med det vi kan kalle strategisk essensialisme, jf. over. Ved å holde på dialekten i et språklig intolerant klima framhever han sin identitet, og i omgivelsene sørpå er de språklige tilpasningene, de som gjør at han oppfatter dialekten sin som *utvanna*, ikke med på å frarøve han hans autentiske nordnorske identitet.

6.1 "*Utvanna*" versus "*ganske vanlig tromsødialekt*"

Trond har bodd borte fra Tromsø i 11 år, og han ønsker likevel å framstå som en autentisk tromsødialektbruker overfor sine elever og i samtale med meg. Han kommenterer sin egen inautentisitet når han kommenterer "*ikke-helvete*". For å sette Tronds *utvanna tromsødialekt* i perspektiv har jeg sett nærmere på Ståle som omtaler sin dialekt som *ganske vanlig tromsødialekt*. Ståle er omtrent 30 år, har bodd borte fra Tromsø i 2 år i forbindelse med utdanning. Da han var ferdig med utdannelsen, ønska han seg tilbake til Tromsø. Ståle snakker ikke om noen troverdighet med hensyn til å snakke tromsødialekt. På spørsmål om hvordan han vil beskrive sin egen dialekt, sier Ståle at han ikke helt vet, men han tror han snakker *ganske vanlig tromsødialekt*. På grunnlag av Tronds og Ståles karakteristikk av egne dialekter som henholdsvis *utvanna* og *ganske vanlig tromsødialekt*, er det interessant å undersøke hvem av de to som har flest av de typiske tromsødialekttrekkene. Uten å gå inn i for mange detaljer, kan vi sammenlikne Trond og Ståles tromsødialekt i tabell 1.

Trond: "utvanna tromsødialekt"	Ståle: "ganske vanlig tromsø-dialekt"
<ol style="list-style-type: none"> 1. Personlig pronomen: <i>æ</i> 2. Nektingsadverb: <i>ikkje</i> 3. Tidsadverb: <i>no</i> 4. Diftong: <i>vet, blei/ble, laus</i> 5. Komparativ: <i>lettere</i> 6. Superlativ: <i>hardest</i> 7. Femininum, ub.sg.: <i>ei jenta</i> 8. Presens: <i>mene</i> 9. Presens part.: <i>eksluderanes</i> 10. Palataler og dentaler 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Personlig pronomen: <i>æ</i> 2. Nektingsadverb: <i>ikkje</i> 3. Tidsadverb: <i>no, nu</i> 4. Diftong: <i>vet, blei/ble</i> 5. Komparativ: <i>lettere</i> 6. Superlativ: <i>hardest</i> 7. Femininum, ub.sg.: <i>ei uka</i> 8. Presens: <i>mene, bynner</i> 9. Presens part.: <i>brennene</i> 10. Palataler, dentaler og retrofleks (særlig <i>kan</i> med retrofleks)

Tabell 1: Språkprofiler til Trond og Ståle

Både Trond og Ståle sier *ikkje* konsekvent i intervjuet, og dialektene deres er også like på mange andre punkter. Det er likevel viktige forskjeller: Ståle har i enkelte tilfeller stående presens *-r* og presens partisipp på *-ene*, mens Trond ikke har stående presens *-r* og presens partisipp på *-anes*, jf. punkt 8 og 9. Disse to punktene gir helt klart Ståles dialekt mer "bokmålspreg"⁸ enn Tronds dialekt. Trond har enkelte diftonger i ord som i bokmål vil ha monoftong, og dette finner vi ingen eksempel på i Ståles dialekt, bortsett fra at han, på samme måte som Trond, veksler mellom å si *ble* og *blei*. I tillegg veksler Ståle mellom å si *no* og *nu*, og veksler mellom palataler,

8 Når jeg bruker begrepet bokmålspreg i denne sammenheng, gjør jeg det i samsvar med karakteristikk som brukes blant tromsøværingene jeg snakker med om tromsødialekten. Bokmålsprega betyr både skriftspråkpåvirkning og påvirkning fra talemål i ulike medier. Det er ingen som nevner at dialekten i Finnmark påvirker tromsødialekten, selv om dialekter der, særlig i samiske miljøer, har flere av de samme formene som gir tromsødialekten bokmålspreg. Det er heller ingen som nevner andre nordnorske byer som påvirkningskanaler. Dette er interessant i lys av den debatten som pågår blant norske språkforskere om forholdet mellom standardpåvirkning og regional/lokal påvirkning, jf. for eksempel Akselberg (2006), Røsstad (2005), Røynealand (2005), Solheim (2006).

dentaler og retrofleksjer. Dette er jo ikke akkurat bokmålsformer, men trekkene er uten tvil moderne utviklinger i tromsødialekten, jf. Stangnes (2000).

Ut fra den språklige profilen til Trond og Ståle er det grunnlag for hevde at det er Trond som har flere former fra tradisjonell tromsødialekt. Forskjellen i språklig profil mellom Trond og Ståle er overraskende, særlig med tanke på at Trond har bodd borte lengst og rapporterer størst avvik fra en oppfatta tromsødialekt. Det kan være mange grunner til det, for eksempel aldersforskjell, ulike oppvekststed, ulik familiebakgrunn, men jeg tror at særlig oppfattelsen av språksosiale grenser er nøkkelen for å forstå hvorfor Trond kommenterer sin språklige inautentisitet selv om han rent deskriptivt ser ut til å ha færre bokmålsformer enn Ståle.

7 Språksosiale grenser i tromsødialekten og lokale nettverk

Det er sannsynlig ut fra alder og familiebakgrunn at Trond hadde en dialekt som lå nært opp til det vi kan kalle tradisjonell tromsødialekt, før han flytta til Oslo. Ståle på sin side kommenterer at familiemedlemmer har brakt inn finere ord. Dette betyr i så tilfelle at Ståles dialekt representerer en annen sosial bakgrunn enn Tronds dialekt gjør.⁹ For mens den tradisjonelle dialekten tidligere ble knytta til "buktarampen" i nordbyen og arbeiderklassen, ble den finere dialekten knytta til borgerskapet i sørbyen. Denne finere utgaven av tromsødialekten er ikke bare knytta til en eldre forestilling om byens borgerskap som gjerne bodde i sørbyen, men i mer moderne tid er den også blitt knytta til Vesterlia som ligger på Sørromsøya. Vesterlia har en særegen sosial status i Tromsø: boligfeltet ble utbygd på 1960-1970-tallet av tilflyttere sørfra som kom til Tromsø for å arbeide på Universitetet i Tromsø, Høgskolen i Tromsø eller på Universitetssykehuset i Nord-Norge. Dette kan være

9 Ståle sier ingenting i intervjuet som tyder på at han vil knytte dialekten sin til en forestilling om et gammelt borgerskap i Tromsø eller til Vesterlia. Han er vokst opp i en annen bydel i Tromsø.

noe av grunnen til at Trond omtaler en akademikersosiolekt, som han mener også blir overført fra foreldrene til deres barn.

For Trond representerer et dialekttrekk som *ikke* i stedet for *ikkje* en akademisk og høyere sosial bakgrunn i en tromsøkontekst. Dette er også Berg (1998) inne på når hennes informanter trekker fram den sosiale distansen når de karakteriserer *ikke/ikkje* i tromsødialekten: "**Ikkje** [fet skrift i originalen] e meir personlig, ordentlig. Ikke blir falskt og bokmålskt, nokka som e svært negativt. Når man kjæm fra Nord-Norge må man seie **ikkje!**" En annen informant sier: "**Ikke** høres ut som om man er fra "landet" og med feil uttale forsøker å prate "søring". **Ikkje** er mer ærlig og direkte."¹⁰

Som jeg nevnte, er Trond opptatt av å stå for den man har vært før, ellers får man en historieløs identitet. Dersom Trond oppfatter at han språklig sett krysser en gammel sosial grense i Tromsø, vil de utvanna trekkene ved dialekten kople han til en utgave av tromsødialekten som han ikke er vokst opp med. Selv om de trekkene Trond nevner som eksempler på at dialekten er utvanna, er og trolig har vært en del av tromsødialekten i lang tid, er hans opplevelse av å ha en utvanna dialekt knytta til hans egne språkerfaringer, og det er tydelig at "hjemme", altså det lokale nettverket som han forholdt seg til i Tromsø, også i den tida han bodde borte, fungerer som en slags normkontroll, jf. Mæhlum (2003):

Utdrag 7:

Trond

men æ tenke ofte på kem har æ vært i dag vess æ hadde skifta
dialekt å på en måte absorbert alt i omgivelsan på en måte lagt hele
nordnorge bak mæ
da hadde æ anntagelivis ikkje bodd hær
nei
de tvile æ på
da ville de ha vært vanskele å komme jæm

10 Det er ikke alle informanter som knytter *ikke* til bokmål eller "søring", noen sier også at *ikke* er bonat, samisk, og ordforma knyttes også til forskjellige steder som Finnmark, Narvik og Bodø.

En slik tolkning av Tronds kommentar om "ikke-helvete", det vil si det han oppfatter som en dialektal inautentisitet, støttes av hans holdninger til andre spørsmål som ble tatt opp i løpet av intervjuet. Trond mener man må stå for det man kommer fra. Men når det gjelder tilpasningsprosessen etter at han flytta tilbake, er det ikke tromsøsamfunnet som sådan, som har vært Tronds retningsgiver. I Tromsø er både *ikke* og *avpalatalisering* nå vanlig. Det er det lokale nettverket i Tromsø, familienettverket som har fungert som en slags normkontroll som Trond må opptre som ekte og autentisk overfor. Med en slik forståelsesramme er Tronds behov for å kommentere en oppfatta inautentisitet forståelig.

8 Avslutningsvis

Jeg har i denne artikkelen støtta meg på Taylors filosofi om autentisitetsetikk, og med det har jeg også tatt med det moralske aspektet ved autentisitet. Dette mener jeg gir en relevant forståelsesramme for Tronds små og store språkvalg. Jeg vil imidlertid ikke forsvare autentisitet som moralisme, og det vil være en misforståelse om autentisitet for eksempel brukes som argument mot forfedrenes språkvalg i språkkontaktsamfunnene i Nord-Norge. Hver og en må foreta sine språkvalg ut fra den sosiale situasjonen de befinner seg i og den tida de lever i. Autentisitet er med andre ord relasjonelt, og hva som er autentisk, vil kunne variere fra person til person. Poenget er at språkvalget hviler på en egenforståelse og at det er i overenstemmelse med hvem vi er.

Trond forteller om et todelt autentisitetsprosjekt: For det første var det viktig for han å ikke skifte fra tromsødialekt til østnorsk dialekt da han flytta til Østlandet. I denne prosessen holder han på dialekten, men den er "utvanna". Det var like fullt en nordnorsk dialekt i sørnorske ører. Slik sett er Trond en del av en essensialiserings-prosess der målet er å høyne statusen til de nordnorske dialektene. For det andre er det viktig for Trond å framstå som troverdig tromsøværing i sitt lokale nettverk når han flytta tilbake til Tromsø, og i denne prosessen tar Trond tilbake dialekttrekk som han endra på da han bodde sørpå. Denne sosiolingvistiske autentisitets-prosessen viser seg blant anna ved at

han skifter tilbake til å si *ikkje* ettersom *ikke* knytta han til en annen varietet av tromsødialekten enn den han selv er vokst opp med. I løpet av intervjuet bruker Trond utelukkende *ikkje*. Dette er en språklig praksis som stemmer overens med hans holdning om å ikke glemme det som har vært og stå for den man er.

Litteratur

- Akselberg, Gunnstein (2006): "Horisontalar versus vertikalar. Om ulike tolkingar av talespråklege endringsprosessar i Noreg", *Målbryting* 8, 133–50.
- Berg, Sigrun Høgetveit (1998): *Ikke ikkje, men ikke? – en studie i nektende tromsømål*, eksamensoppgave til nordisk mellomfag, Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Biber, Douglas & Edward Finegan (eds.) (1994): *Sociolinguistic Perspectives on Register*, New York, Oxford: Oxford University Press.
- Bucholtz, Mary (2003): "Sociolinguistic nostalgia and the authentication of identity", *Journal of Sociolinguistics* 7/3, 398–416.
- Bull, Tove (1997): "Dialektomgrepet og dialektologien i høve til språkkontaktvarietetar og beskrivelsen av dei", Maj Reinhammar (utg.) *Nordiska dialektstudier*, Uppsala: Språk och folkminnesinstitutet, 55–62.
- Coupland, Nikolas (2003): "Sociolinguistic authenticities", *Journal of Sociolinguistics* 7/3, 417–431.
- Eckert, Penelope and John R. Rickford (eds.) (2001): *Style and Sociolinguistic Variation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gaski, Lina (1997): "Hundre present lapp?" *Lokale diskurser om etnisitet i markebygdene i Evenes og Skånland*, rapport II, Skoddebergprosjektet, publisert i *Die ut* 5/2000.
- Høylandet film & tv produksjon (1995): "Intervju med Hanna Kvanmo", Intervjuet av Kjell Pihlstrøm 21.06.05
<http://www.hftv.no/HANNA%20KVANMO.pdf>, sjekka 01.05.2007.
- Johansen, Inger (2006): "Det er ikkje eit museumsspråk – det har noko med framtida å gjera". *Ei sosiolingvistisk undersøking av revitaliseringa av sørsamisk*. Uprenta astergradsavhandling. Trondheim: Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, NTNU.
- Johansen, Åse-Mette (2007): "Velkomment te' våres Norge". *En kvalitativ studie av språkbytteog språkbevaring i Manndalen i Gáivuotna/Kåffjord*, upublisert masteravhandling i nordisk språkvitenskap, Tromsø: Institutt for språkvitenskap, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Tromsø.

- Nordlys (2006): "Nordnorsk humor e ækte humor!", leserinnlegg, <http://www.nordlys.no/debatt/ytring/article2444421.ece?service=print>, sjekka 04.01.2007.
- Røsstad, Rune (2005): *Den språklege røynda. Om oppfatta og realisert talemål i austre Vest-Agder*, dr.art.-avhandling, Kristiansand: Avdeling for humanistiske fag, Høgskolen i Agder.
- Røynealand, Unn (2005): *Dialektnivellering, ungdoms og identitet. Ein komparativ studie av språkleg variasjon og endring i to tilgrensande dialektområde, Røros og Tynset*, dr.art.- avhandling, Oslo: Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Shepard, Carolyn A., Howard Giles & Beth A. Le Poire (2001): "Communication Accommodation Theory", W. Peter Robinson & Howard Giles (eds.): *The New Handbook of Language and Social Psychology*, Chichester, New York, Weinheim, Brisbane, Singapore, Toronto: John Wiley & Sons, 33–56.
- Solheim, Randi (2006): *Språket i smeltetryta. Sosiolingvistiske utviklingslinjer i industrisamfunnet Høyanger*, dr.art.- avhandling, Trondheim: Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Det historisk-filosofiske fakultet, NTNU.
- Sollid, Hilde (2003): "Teori og metodegrunlaget for tradisjonell norsk dialektologi og dialektologisk forskning vurdert i forhold til norske/nordiske språkkontaktvarieteter og utforskningen av dem", upublisert prøveforelesning til dr.art.graden.
- Stangnes, Helge (2000): "Tromsødialekten", Christensen, Pål, Sveinulf Hegstad, Ulf Jensen, Svein Smaaskjær (red.): *Tromsø – den andre*, Tromsø: Tromsøboka, 102–111.
- Sveen, Karin (2000): *Klassereise. Et livshistorisk essay*, Oslo: Oktober.
- Taylor, Charles (1998): *Autentisitetens etikk*, Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Tolson, Andrew (2001): "'Being Yourself': The Pursuit of Authentic Celebrity", *Discourse Studies* 3, 443–457.
- Venås, Kjell (1991): Mål og miljø. Innføring i sosiolingvistik eller språksosiologi. 3. utgåve. Oslo: Novus.

Identitet i et lite uttrykk

Av Agnete Nesse

1 Innledning

(1) Han tykje førr et ver! Har dokker kaffe? Godag!

Dette skal være en vanlig hilsen når nordlendinger kommer på besøk til hverandre. Det er nok ikke det. Derimot er det et dialektuttrykk som kan brukes for å signalisere identitet. Denne artikkelen skal ta for seg forholdet mellom det vi kan kalle "dialektuttrykk" og identitet i Nordland, og om det er mulig å se bruk eller fremvising av dialektuttrykk som en identitetssignaliserende handling. Hvordan vi ser oss selv, hvordan vi ønsker at andre skal se oss, og hvordan andre faktisk oppfatter oss, er ikke nødvendigvis det samme, og vanligvis er der mindre eller større forskjeller mellom de ulike måtene å se en gruppe på. At enkelte stemmer i den "normalnorske" underholdningsindustrien ønsker å fremstille for eksempel nordlendingene annerledes enn nordlendingene ønsker å fremstille seg selv, ser en hvis en sammenlikner denne artikkelen med artikkelen til Guri Melby i dette heftet av *Målbryting*.

2 Dialektuttrykk og sosiolingvistikken

Det har ikke vært vanlig å inkludere dialektuttrykk i sosiolingvistiske studier, med mindre de har hatt spesiell interesse for fonologiske, morfologiske eller syntaktiske forhold. Dette er det egentlig ikke noe merkelig i. For hva er et "dialektuttrykk"? Skal en prøve å definere det, møter en først en utfordring i forhold til det språklige uttrykket.

Et dialektuttrykk kan være ett ord, men det kan også være flere ord satt sammen på en spesiell måte, eller med en egen betydning. I tillegg må det defineres hvordan dialektuttrykkene skal avgrensnes mot andre dialekter, og mot skriftspråket. Ser en i samlinger med lokale ord og uttrykk, ser en fort at terskelen for å definere noe som dialektuttrykk, kan være ganske lav. Som vi skal se i kap. 6.1, kan det være nok at et ord uttales litt annerledes enn i standard østnorsk, eller at det ikke er vanlig i bokmålets normalprosa for at det skal kunne defineres som dialektuttrykk. Når det gjelder studier av variasjon og endring i forhold til lokalt språkstoff, finnes der undersøkelser som tematiserer såkalt orddød, for eksempel ved at en måler i hvor stor grad språkbrukere i ulike aldersgrupper forstår gamle ord og uttrykk (for eksempel Vestad 1995).

Utover dette har ikke dialektuttrykkene vært vanlig å finne omtalt i faglitteratur, selv om det er noe folk flest er svært opptatte av. Om misforholdet mellom språkforskerne og språkbrukerne skriver Røstad (2005:14):

Ofte er det store sprik mellom det vanlege folk seier om språk og det språkvtitarane seier. Då er det for språkvtitarane freistande å avvise og ikkje bry seg med desse folkelege oppfatningane, ved å vise til at dei skuldast manglende innsikt og skolering i faget. Likevel *kan* språkvtitarane vere tente med å ta det folkelege aspektet meir inn over seg.

Når vi samtaler med språkinteresserte folk om språk og dialekter, er entusiasmen ofte mye større når diskusjonen kommer inn på dialektuttrykk enn hvis den dreier seg om de systematiske sidene ved språket, som for eksempel variasjon innenfor bøyingsendelser. Det er jo også litteratur om dialektuttrykk som selger godt rundt om i de ulike distriktene. Det ser ikke ut til at annen dialektlitteratur så lett kan nå opp til samme popularitet. I Nordland har vi flere slike samlinger med dialektuttrykk, for eksempel Gunnar Bergs ordsamlinger fra Bodø (1999 og 2001), Gjert Tømmeraas sin samling av nordnorske klengenavn (2006) og Torstein Sørensens *Ord fra gamle Nesna* (2004), som i tillegg inneholder en kortfattet grammatikk over nesnamålet.

For oss språkvitere kan det se ut som om dialektuttrykk primært har leksikalsk interesse. Aktuelle studieområder kan være uttrykkes etymologi, morfologi og geografiske utbredelse. I Sørensen og Grøftehaug (2006) er det gjort en slik analyse av jyske skjellsord, der forfatterne både plasserer ordene geografisk og ser på hvilke for- og etterledd som kan kombineres med hverandre. Denne tilnærmingen er interessant, men den forutsetter et relativt homogent materiale bestående av enkeltord, og kan vanskelig brukes hvis dialektuttrykkene er flerordsytringer.

En mulig sosiolingvistisk tilnærming til dialektuttrykk kan favne både ettordsytringer og flerordsytringer. Ved å be folk om å trekke frem sine kjæreste dialektuttrykk, kan en i neste omgang vurdere dette som en identitetshandling, der en får frem sammenhengen mellom språkhandling (her i betydningen å sende inn dialektuttrykk) og ønsket identitet (i mitt tilfelle hva nordlendingen ønsker å vise andre).

3 Gammeldags og moderne identitet

Mitt utgangspunkt for dette arbeidet var at jeg har fått tilgang til et materiale med dialektuttrykk som ble samlet inn av *Avisa Nordland* høsten 2004. Da ble leserne oppfordret til å sende inn til avisen det flotteste nordnorske uttrykket de visste om. Prosjektet ble fra avisen sin side organisert som en konkurranse, der det uttalte målet var å kåre det beste nordnorske uttrykket. De innsendte uttrykkene ble publisert fortløpende, parallelt med artikler og intervjuer om språk og dialekter. Samlet fyller uttrykkene ca. 30 A4-sider. Det var opprinnelig meningen at avisen selv skulle samle alle de innsendte uttrykkene til en utgivelse, men da det ikke ble noe av, fikk jeg tillatelse til å bruke materialet som grunnlag for et kapittel i min bok om bodøålet¹.

Geografisk er det ikke grunnlag for å si at dette er ord og uttrykk som utelukkende hører hjemme i bodøålet. For det første er avisens nedslagsfelt videre enn byen, og for det andre viser både

1 Takk til sjefsredaktør i *Avisa Nordland*, Tone Jensen, som gav meg tillatelse til å bruke dette materialet.

kommentarene til de innsendte uttrykkene, og rettskrivingen² som er brukt, at innsenderne har en brei geografisk bakgrunn, selv om det trolig er tilfellet at en stor del er fra Bodø og de nærmeste bygdene rundt.

Materialet er svært heterogent, som de eksemplene som blir presentert, vil vise. Innholdet spenner fra enkeltord til ordtak og vitser. Noen innsendere skriver at de har funnet opp nye ord for anledningen, andre har hentet godbiter fra skrevne samlinger. De fleste skriver på dialekt, men noen har valgt bokmål, eller en blanding. Noen har nok ønsket å sjokkere ved å sende inn ekstra grove ord og uttrykk, andre har ønsket å markere at språklig form ikke er så viktig som innhold, ved for eksempel å skrive at *æ ælska dæ* er det fineste nordnorske uttrykket som finnes.

Det har derfor vært en utfordring å finne en metodisk innfallsvinkel som gjorde det mulig å gruppere uttrykkene slik at det ble mulig å arbeide med dem. Resultatet ble å ikke fokusere direkte på det språklige uttrykket, men heller å konsentrere arbeidet rundt innsendingen av uttrykk, og tolke dette som en identitetshandling. Ved å velge et uttrykk og så sende det inn, utførte innsenderne en identitetshandling, ikke på vegne av seg selv, men på vegne av et regionalt fellesskap. Det vil si at ved å tolke dialektuttrykkene som identitetstyper, kan vi lære mer om hva slags identitet nordlendingene ønsker å vise frem.

Jeg ble inspirert til denne problemstillingen blant annet av den årlige identitetsdebatten i lokale medier. Noen år er det byidentiteten som skal diskuteres, i år var det regionsidentiteten, og landsdelsutvalget for Nord-Norge og Nord-Trøndelag har både arrangert konferanse og gitt ut bok der det ble diskutert en ny og moderne identitet. Tittelen på konferansen var "Landsdelskonferansen om identitet, merkevarebygging og omdømme", og både politikere og forskere stilte som innledere. En av dem som har stått frem som pådriver for en ny identitet for regionen, er Høyres Ivar Kristiansen, som i sitt foredrag blant annet hadde følgende stikkord for Nord-Norges (nåværende) identitet: *Mindreverdigheitskomplekser*,

2 I denne artikkelen er alle dialektuttrykkene gjengitt i den språkformen de ble sendt inn i. Jeg har kun endret på tegnsetting og bruk av små og store bokstaver.

Primærnæringene dominerer, Det moderne har ikke slått gjennom. I avisdebatten som kom i kjølvannet av konferansen, var det flere som fremhevet det som et problem at Nord-Norge ikke virker urbant og moderne nok, og at dette kanskje er en grunn til at unge mennesker velger å forlate landsdelen.

Men Nord-Norge er ikke alene om en slik opplevelse. Etter Kong Haralds 70-årsdag i februar 2007 ble det stor debatt i Sogn og Fjordane (se f.eks. Grov 2007), etter at Anne Viken hadde ytret seg Firda i om at fylket ikke burde markere seg ved tradisjonskultur som bunad og folkemusikk, men med noe mer moderne og urbant, og at det beste hadde vært å arrangere et bunadsbål for å vise vilje til å legge bort det gammeldagse. Felles for dette ønsket om å fjerne bunaden som identitetsmerke for Sogn og Fjordane og enkelte nordlendingers ønske om å tørke fiskesloen av røttene sine, er en forestilling om at identitet er noe en gruppe mennesker kan bestemme seg for å ha eller skape, og som kan endre de materielle forholdene. Det er altså en filosofisk idealisme som råder, i motsetning til en materialistisk forståelse som ville innebære at det er nettopp de materielle forholdene som gir opphavet til identiteten i en region.

4 Tre identitetstyper

Materialet jeg har arbeidet med, har latt seg dele inn i tre identitetstyper, som ikke må ses som gjensidig utelukkende, men med ulik vektlegging av visse sider ved den regionale identiteten. De tre er *Den robuste nordlendingen*, *Den poetiske nordlendingen* og *Nordlendingen i pakt med naturen*. I tillegg til å tolke uttrykkene inn i en av disse tre kategoriene har jeg sett på de begrunnelsene folk sendte inn sammen med uttrykkene. Det var ikke alle som gjorde det, men mange skrev enten en kort forklaring eller lengre epistler om hvorfor nettopp dette uttrykket burde være med i kåringen. De fleste brukte da enten en eksklusiv eller en historisk begrunnelse.

4.1 Den robuste Nordlendingen

Hvis vi først ser på *Den robuste Nordlendingen*, så er det en identitetstype som handler om å ha fysisk og psykisk styrke. Mange er stolte av å kunne gi og ta i mot sterkt språklig skyts med godt

humør. Det er ikke rom for å bli fornærmet eller å være fintfølende. Fylkesrådsleder Odd Eriksen sa det slik i sitt foredrag på den før nevnte landsdelskonferansen om identitet: "Jeg tror også de fleste av oss har selvironi og tåler og blir spøkt med".

Dessuten hører det med at en ikke skal la seg skremme av banning, eller *bannskap* som er det foretrukne ordet i de nordnorske dialektene. En vanlig stereotypi er jo nettopp at terskelen for hva som er stygt språk, er adskillig høyere i nord enn i sør. En av vandrehistoriene knyttet til den robuste nordlendingen er for eksempel at mens en kan risikere å måtte betale noen tusen kroner i bot for å kalle en politimann for *hestkuk sør* i landet, så er det gratis så snart en kommer til Nord-Norge.

Når det gjelder bannskapsdelen av materialet, har det vært interessant å sammenlikne med Hasund (2005) som tar for seg såkalt nestenbanning, først og fremst på Sørlandet. En del av ordene fra denne boken finnes også i mitt materiale, som *Farsken*, helst i sammensetningen *Ka Farsken*. Men stor sett kan en nok si at det er et litt annet repertoar i nord enn i sør. Noe som er felles, og som trolig har med sekulariseringen av det norske samfunnet å gjøre, er at den religiøse banningen oppleves som mindre grov enn banning som har opphav ett eller annet sted i underlivet. Noen av innsenderne skriver i kommentarene sine at de foretrekker banning som har opphav i kristendommen fremfor banning knyttet til kjønnsorganer. En innsender skriver for eksempel at *tykje* og *satan* fra hennes side ikke er ment som banning, selv om det kanskje høres slik ut.

I den grad folk har sendt inn uttrykk som faller inn under det vi kan kalle religiøs banning, er det ulike betegnelser på den onde som dominerer. En enslig forekomst av *Herregud* er sendt inn, men det er også alt. Dette er jo et mye brukt uttrykk også i Nord-Norge, men det oppleves trolig ikke som spesielt dialektalt (i motsetning til *Dæven han Døtte* o.l.) og er derfor sparsomt representert i materialet.

Mange følte at det var nødvendig å kommentere de innsendte banneordene, både for å knytte dem til landsdelen og til tradisjonen, men også for å vise at de ikke er så grove som noen kunne tro. I (2) ser vi at kommentaren som ledsager uttrykket, mildner det, og viser

nettopp det faktumet at religiøs banning kan oppleves som relativt tappet for sin opprinnelige kraft:

- (2) Satan du e en fuling du – betyr at jeg blir ikke klok på den personen.

Mange har nok ment at det typisk nordnorske kommer godt frem i grove uttrykk knyttet til kjønnsorganer, sex, avføring og så videre, både konkret og brukt i overført betydning. *Skit* er ett av de ordene som opptrer aller oftest, og det er ikke tvil om at den avføringsrelaterte banningen står sterkere enn den sexrelaterte i dette materialet. Noen skrev at sexbanningen mest ble brukt av ungdommen, og det er mulig det er generasjonsskiller ikke bare mellom religiøs banning og "underlivsbanning", men også mellom avføringsbanning og sexbanning.

- (3a) Du kain kjøss me i ræva tel tonga tralla i manskit.

Eksempel (3a) viser et uttrykk som kom i en del ulike varianter, noen av dem kom i omskrevet form og fremstår som adskillig mildere, noe (3b) og (3c) viser:

- (3b) Du kan kjøss meg der eg e høgast når eg plukka potet.
 (3c) Du kan kjøss meg der eg e høgast når eg plukka blåbær.

Men den robuste nordlendingen handler ikke bare om å kunne gi og ta i mot banning. Minst like utbredt i materialet er skjellsord som ikke innbefatter banning, og svært mange av disse er uttrykk som nedvurderer alle typer svakhet og latskap. Det å være robust er også å kunne arbeide hardt, og å ha vilje til å arbeide. At så mange sendte inn denne typen uttrykk, tolker jeg som et ønske om å vise frem en motsats til stereotypien om den late nordlendingen.

- (4) Gomslork – latsabb.
 (5) Sarvbelling – slurvete person.
 (6) Siplus – jente som tar fort til tårene.

- (7) Ho såg ut som ei krålesst – tynn og skranglete kvinnefolk.

Disse uttrykkene viser en holdning som går på at man både skal gidde og være i stand til å arbeide. Dessuten er det flere uttrykk (som for eksempel (6) og (7)) som spesifikt går på kvinner, og beskriver kvinner som lett tar til tårene eller som er magre, begge deler entydig negativt fremstilt. Motsatt er det uttrykk som positivt beskriver frodige kvinner; enten det nå er fett eller graviditet som er grunnen til frodigheten. I tillegg til oppvurdering av robusthet forteller materialet oss altså om tidligere tiders skjønnhetsideal.

4.2 Den poetiske nordlendingen

Den neste identitetstypen er den som i hvert fall Hamsun-elskere dyrker, nemlig *Den poetiske nordlendingen*. Dette er en livsnyttende identitet, og en av vandrehistoriene som nordlendingene liker å fortelle, og som er knyttet til denne identiteten, handler om hva som er forskjellen mellom sunnmøringer og nordlendinger når de har vært ute og tjent gode penger på fiske. Sunnmøringene investerer i møbelfabrikker og arbeider trøstig videre, mens nordlendingene kjøper seg silkeskjerf og wienerbrød, drikker kaffe og *mollkosa sæ*. I denne livsnyttende identiteten ligger det en visshet om at en har hatt overskudd til å perfeksjonere språket, en har kunnet dyrke skapingen og finpussingen av språklige bilder, ordtak og vitser. Noen av uttrykkene i denne kategorien har ingen annen funksjon enn å være godt språk. De er mangebunnet og underfundige:

- (8) Lokalen var full av folk, men det va berre e som va kjenning.
- (9) De sprang fort. Ho førre og han fremst.

Mens der er flust med overdrivelser i kategorien *Den robuste nordlendingen*, har vi her kommet til det motsatte språklige virkemiddelet, nemlig underdrivelsene:

- (10) Ho Mor va veldig syk, og ble spurt kolles ho hadde det i dag. "Det e no my som mangla vassgrauten!" Betyr at ho e ikke i så god form, nei.

Eksempel (10) viser at innsenderen i tillegg til å sende inn en underdrivelse, i sin egen kommentar forsterker underdrivelsen. Vedkommende vil ikke være en dårligere språkkunstner enn Ho Mor. Det er også mange ordtak i materialet, og flere handler om sosial mobilitet – som ikke alltid fremstilles som like vellykket:

- (11) Den som skal knekke nøtter med dei store, får ofte skallan i auan.

En interessant gruppe uttrykk er de som er bygget over formelen "[..] var så [..] at [..]". Jeg har kalt dem *så-at*-uttrykk, og de finnes innenfor alle kategoriene. Mange av dem er svært presise språkbilder:

- (12) Ho va så skarp i kjæften at ho klepte ordan i ænkeltstavelsa.

Samlet ser vi at uttrykkene som viser oss den poetiske siden av identiteten nok er blant dem som gjør at mange mener nordnorsk er et særlig fargerikt språk. I intervjuerien i avisen *Nordland* høsten 2004 gjorde imidlertid språkrådsdirektør Sylfest Lomheim (AN, 01.12.04) folk oppmerksomme på at dette bare var tull: "Det nordnorske språket er ikke rikere enn språket i andre landsdeler", sa han, og det har han trolig rett i, selv om formuleringen kunne vært noe mer diplomatisk. Han mente også ifølge avisen at "Å tviholde på gamle ord og uttrykk for å hindre at det går tapt, er heller ikke noe poeng i seg selv". Heldigvis skremte ikke disse uttalelsene folk fra å sende inn gamle og nye dialektuttrykk.

4.3 Nordlendingen i pakt med naturen

Den tredje identitetstypen er den en del nordlendinger ikke er tilfreds med i dag, fordi den kan assosieres med fiskerbønder, sjarken og støa og andre tradisjonelle fenomen. Jeg har kalt den *Nordlendingen i pakt med naturen*, fordi det handler om mye mer enn

bare primærnæringene. Det viktige her er at det fremvises en identitetstype knyttet til kunnskap om og mestring av en lunefull og ofte brutal natur. I Bodø er det slik at når stormvarselet kommer og det ymtes om at man kanskje bør holde seg inne for ikke å få stillasdelere og annet i hodet, da kler bodøværingene godt på seg, og det er nærmest en folkevandring til moloen, der vinden tar godt tak. Folk opplever nok et fysisk velbehag av dette, men det er ikke tvil om at det også kan tolkes som en identitetsbekreftende handling.

De språklige bildene som kan tolkes inn i denne identitetstypen er hentet fra sjø og fiske, og det er mye vær – *syv sorter vær i en vinternatt!* Mange av væruttrykkene er han-uttrykk, som (13) og (14):

(13) Nu e han fus.

(14) No kjæm han med han.

Når det gjelder uttrykk fra primærnæringene, er det påfallende hvor få uttrykk som er knyttet til jordbruk. I tillegg til (3b) som, selv om hovedfunksjonen er noe helt annet, likevel indirekte er knyttet til landbruk, så er det en som har sendt inn uttrykket:

(15) Det er vanskelig å snakke fornuft i en kornstaur.

Ellers er det fiske, kyst og vær som dominerer denne kategorien. Betyr dette kanskje at identiteten er knyttet til fiske mer enn til jordbruk? Historikerne har de siste tiårene fortalt oss at den nordnorske fiskerbonden var et tokroppet vesen som besto av en mann som var fisker og hans kone som var bonde og skredder og kokk og barneoppdrager osv. De to utgjorde et arbeidsfellesskap og var gjensidig avhengige av hverandre:

Kittet som holdt familie og hushold sammen, var den gjensidige avhengigheten mellom mann og kvinne i arbeidsfellesskap og arbeidsfordeling. Det var en hard belastning for levekårene når den enes innsats falt bort på grunn av sykdom eller død (Balsvik 1991, her sitert etter Jaklin 2004:66).

Likevel ser det ut av de innsendte uttrykkene at det er den mannlige siden av fellesskapet som har vært identitetsskapende mer enn den kvinnelige. Arthur Arntzen³ mener at bannskapen, særlig den som er knyttet til kjønnsorganer og sex, primært ble brukt i enkjønnete mannlige fellesskap, og at dette ikke var språk som tradisjonelt ble brukt i familiesammenheng. De mannlige fellesskapene var knyttet til fiske, og til arbeidet med å vedlikeholde fiskeredskap og lignende. Kanskje er det dette fellesskapet mer enn de blandete sammenkomstene eller kvinnelige fellesskap som har vært opphavet til mange av de språklige bildene som finnes?

Å anlegge et kjønnsperspektiv på dialektuttrykk, både når det gjelder banning, ordtak og typen bilder som brukes, kunne være en svært interessant oppgave. I forhold til dette materialet er det dessverre ikke mulig, i og med at vi ikke har muligheten for å identifisere kjønnnet til innsenderne. Det er heller ikke nok av kommentarer som refererer til kjønn til at det kan undersøkes systematisk.

I og med at primærnæringene ikke står så sterkt i folks dagligliv lenger, er det de uttrykkene som kan overføres til moderne menneskers liv, som står seg best. (16) er et godt eksempel på dette. Det er opprinnelig et uttrykk fra fiskerinæringen, men fullt brukelig for eksempel når folk skal hjem fra fest:

- (16) Dessuten synes eg at "nu ror vi heimsjyen" e prima førr å sei at nu fer vi heim.

Noen av de språklige bildene er også såpass spesialiserte at de ikke vil gi noe særlig mening for folk som ikke er kjent med kystnaturen:

- (17) Du ser jo pinade ut som en avflødd tangstein på haue!

Også innenfor denne naturkategorien er der mange *så-at*-uttrykk, og de kan både være uttrykk der personer blir beskrevet ved hjelp av et velkjent naturfenomen (fiskelever) som i (18), eller at en fysisk umulighet blir brukt for å beskrive en type vær som i (19):

3 Muntlig kommunikasjon i forbindelse med arbeidet i juryen som plukket ut de beste uttrykkene blant dem som ble sendt inn.

- (18) Ho va så fin og kvit som småseilever.
- (19) Skodda va så tjukk at måsen kom gangan.

5 Tabu, eller bare en uønsket del av identiteten?

5.1 *Fravær av samisk*

Den identitetstypen som glimrer med sitt fravær, er den flerkulturelle nordlendingen. At den nye flerkulturelle virkeligheten ikke har slått inn, er ikke så merkelig. Det er i det lange perspektivet et helt nytt fenomen, og som vi skal se under, er de fleste innsendte dialektuttrykkene av eldre dato. Men hvor er den gamle flerkulturelle virkeligheten? Hvor er samene? I dette materialet er det alt i alt to uttrykk som kan knyttes til det samiske, ingen av dem er særlig vennligsinnete:

- (20) Snør på d kommagan å hink åt hælvet.
- (21) Kattonga å lapponga e finast når de e små.

Grunnen til at det ikke er sendt inn flere uttrykk som omhandler samer eller samiske kulturuttrykk, *kan* være at i hele den floraen av skjellsord og nedsettende uttrykk som finnes, så er der ikke stort flere enn disse to. Det er en fristende tolkning, men kanskje mer idylliserende enn realistisk. En annen grunn kan være at vi her har støtt på en del av den nordnorske identiteten som innsenderne ikke er stolte over, og som de ikke ønsker å dele med andre. Det vil i så fall bety at uttrykkene finnes, men at de, i motsetning til banningen, er tabu og at folk derfor ikke har villet sende dem inn.

5.2 *Et minne om misjonærene*

Et lite innblikk i en del av norsk kultur som er på vei til å forsvinne, gir de neste to uttrykkene oss. Det er bare to, (22) og (23), og de forteller om en tid da norske kvinner og menns kjennskap til fremmede kulturer i stor grad ble formidlet via norsk misjonsvirksomhet, med det resultatet at mange var vel så godt kjent med forholdene på og rundt afrikanske misjonsstasjoner som med

forholdene i andre europeiske land. Det første eksemplet minner oss også på at tannhelsen i Norge ikke alltid har vært like god:

- (22) Han har tenner som en nebrent zulu-landsby.

Vedkommende som har sendt inn det andre eksemplet, har følt behov for å forklare uttrykket ganske grundig, og selv om det er litt usammenhengende, synes jeg det er viktig å ha med forklaringen. Hun eller han gir en interessant tolkning ved på den ene siden å knytte uttrykket til det det betyr i nordnorske dialekter i dag, samtidig som formuleringen "sett med misjonæran sine aua" viser en viss avstandtaken til det at navnet på en afrikansk menneskegruppe har havnet som skjellsord i Nord-Norge:

- (23) Sakkalav – lørvat, skjetten generellt udugelig person med lite klea! "Sakkalavan"; de negran som misjonæran våres møtte då dem kom tell Madagaskar, det vil sei at det va namnet på stammen der. Avrigga va dem nok, sett med misjonæran sine aua, lite klea, lørvat, litt skjetten.

6 Hva gjør et dialektuttrykk til et dialektuttrykk?

6.1 Geografisk eksklusivitet

Som nevnt var det mange innsendere som skrev begrunnelser for hvorfor akkurat det uttrykket de sendte inn, burde være med i kåringen. De som brukte en eksklusiv begrunnelse, fordelte seg på en gruppe som argumenterte ved å vise at folk andre steder i landet ikke forsto visse ord og uttrykk (24), og en gruppe som argumenterte ved å henvise til at bokmål ikke har ord som dekker det aktuelle dialektuttrykket, som (25) er et eksempel på.

- (24) Siden jeg flyttet til Trondheim, har jeg luket bort mange av spesialuttrykkene mine som trøndere ikke forstår. Et av ordene trønderne ikke forstår er "kjølltvo" (kopptue). Det bruker jeg konsekvent.

Her forklares det aktuelle dialektuttrykket – *kjølltvo* – ved et annet dialektuttrykk – *kopptue*. Grunnen kan være at ordet *kopptue* brukes i bodødialekten og at bymål regnes som mer forståelig og mer

bokmålsnært enn bygdemål. *Kopptue* finnes ellers i flere varianter i Nordland, både med apokope: *kopptu*, og, når vi kommer langt nok nord, med a-endelse: *kopptua*. Ordet er vel ellers et godt eksempel på at ting knyttet til hjemmesfæren har mange ulike navn rundt om i landet. I bergensk finnes både *benkeduk* og *fadduk* for det lille tøyestykket, på østlandsk er kanskje *oppvaskklut* eller *kjøkkenklut* det vanligste?

I (25) skjer egentlig det motsatte av argumentasjonen i (24):

- (25) Da va jæft! Betyr noe sånt som; det var veldig bra eller nyttig. Synes ikke det finnes et ord på bokmål som helt dekker betydningen av uttrykket.

Denne innsenderen sender inn et ord som er helt kurant i bokmål (*gjevt*), men bruker som begrunnelse at det ikke finnes der. Forklaringen er selvfølgelig at ordet oppleves som mer dialektalt enn skriftspråklig, og det er godt mulig at *gjevt* brukes relativt lite for eksempel i vanlig avis- og ukebladsprosa. At skriftbildet er såpass forskjellig fra uttalen som det er, kan også spille inn her, ord som *floge* ble også sendt inn som morsomt dialektuttrykk, med forklaringen "de e de samme så flue på bokmål". Kategorien som (24) og (25) er eksempler på, viser til fulle at det ikke er lett å definere hva et dialektuttrykk faktisk er. Enklere er det kanskje å forholde seg til definisjoner eller begrunnelser som går på det historiske:

6.2 Historisk begrunnelse

De som kom med en historisk begrunnelse for sine dialektuttrykk, henviste til eldre slektninger, helst kvinnelige, men som vi ser av eksemplene, dukket det også opp en og annen oldefar:

- (26) Mamma sier: skit e skit om så du supa dæ mæ sølvskjei.
- (27) Svigermor på Ørnes sier "ståmmål" om en litt forkommen person. Stå ikkje der som en ståmmål!
- (28) Min favoritt er fra oldefar. "Minnjer ulit". Det er en overdrivelse av veldig lite.

Sammenliknet med det som ble nevnt i 4.3 om muligheten for at en del av dialektuttrykkene har sitt opphav i de mannlige fellesskapene, kan det synes som et paradoks at det helst er kvinnelige, eldre slektninger det henvises til. Men det kan også ha med typen uttrykk å gjøre. Tanken om morsmålet som er noe mødre fører videre til sine barn, står fremdeles sterkt, og det er ikke tvil om at blant innsenderne av dialektuttrykk er det gamle uttrykk brukt av gamle kvinner som regnes som de mest ekte. Kun noen ganske få sendte inn uttrykk med henvisning til unge mennesker, så i dette materialet er det svært lite ungdomsspråk å spore. Dette er en avveksling fra en medievirkelighet (og delvis en forskningsvirkelighet) der ungdomsspråk står i fokus.

7 Vi står han av!

Etter at dialektuttrykkene og ulike tema som kunne relateres til dem, hadde hatt god plass i *Avisa Nordland* hele høsten 2004, skulle det beste uttrykket kåres. Det skjedde ved at en jury valgte ut 15 uttrykk, og så fikk leserne stemme på dem. Det var god oppslutning rundt avstemmingen, og det ble stemt frem en klar vinner:

(29) Vi står han av.

Hvordan kan vi så tolke dette uttrykket i lys av diskusjonen om hvorvidt Nord-Norge trenger en ny identitet? Er leserne av *Avisa Nordland* enige i at fiskerbonden må bort og "skaperkraft og markedstilgang" må inn? *Vi står han av* er ett av de uttrykkene som har stor overføringsverdi, og det er nok en grunn til at det er populært. Med utgangspunkt i været, kan det overføres til alle mulige tenkelige harde situasjoner (på samme måten som det allmennorske uttrykket å være i hardt vær).

Vi står han av er dessuten et kollektivt uttrykk, her er det verken snakk om valgfrihet for den enkelte eller andre moderne fenomen, det handler om å mestre noe sammen med andre. Uttrykket viser frem stoltheten i denne mestringen, samtidig som det signaliserer gjensidig trøst til hjelp når været eller tidene er barske. Men det er

kanskje også et litt defensivt uttrykk? Det signaliserer at vi overlever, men vi gjør ikke noe for å endre på det som er problematisk.

Hvis vi skal tolke også selve avstemmingen som en identitetshandling, så er det antakelig dårlige odds for en ny identitet i Nord-Norge. Og det er vel i all hovedsak bra? Uansett hva enkelte hevder, så har det aldri vært sunt for den kollektive mentale helsen til en region å rømme fra røttene sine. Bedre er det å hente frem stoltheten over røttene, slik jeg opplever at de fleste innsenderne har gjort. Og i tillegg til å romme styrke, poesi, vær og fisk, så rommer de nordnorske røttene en handelshistorie som på den ene siden i mange hundre år parkerte nordlendingene som råvareleverandører, og på den andre siden brakte kulturimpulser fra Europa til Nord-Norge via Bergen. At ikke også denne delen av de nordnorske røttene har blitt nedfelt i språket, skulle bare mangle:

- (30) Dem va så fin i Tromsø at dem brukt Bergensera tel kelnera.

Litteratur

- Berg, Gunnar 1999. *Ka du attlet på? : ord og uttrykk fra Bodø og Salten – med en liten forklaring*. Haugesund: Akademisk fagforlag.
- Berg, Gunnar 2001. *Ka du åssja me? : ord og uttrykk fra Bodø og Salten : med en liten forklaring*. Haugesund: Akademisk forlag.
- Grov, Bjørn 2007: Bunader og slikt. Leder i *Firda Tidend* 28.02.2007.
- Hasund, Ingrid Kristine 2005. *Fy farao! om nestenbanning og andre kraftuttrykk*. Oslo: Cappelen.
- Jaklin, Asbjørn 2004. *Historien om Nord-Norge*. Oslo: Gyldendal.
- Røsstad, Rune 2005. *Den språklege røynda. Om oppfatta og realisert talemål i austre Vest-Agder*. Dr. art. avhandling, Høgskolen i Agder.
- Sørensen, Torstein 2004. *Ord fra gamle Nesna*. Stamsund: Orkana.
- Sørensen, Viggo og Nina K. Grøftehaug 2006. "Pibesild, værkepig, kludremager – mere om gamle jyske skældsord" i *Ord & Sag* nr. 26, s. 38-54.
- Tømmeraa, Gjert 2006. *Navnet skjemmer ingen : klengenavn brukt i Nord-Norge*. Bodø: Mediekontakt.
- Vestad, Jon Peder 1995. Ord og år : adjektiv frå 1700-talet hos tre generasjonar vagværar i 1990-åra.

Foredrag fra Landsdelskonferansen om identitet, merkevarebygging og omdømme, Bodø 21.-22. februar 2007:

<http://www.lu.no/content/view/1989/124/>, (tatt ut 02.05.07, kl. 11.30)

”Det er ikkje berre berre å koma her å snakke samisk, liksom”.

Barrieren mange unge sørsamar opplever mot å snakke sørsamisk.¹

Av Inger Johansen

1 Innleiing

Det er ikkje lett å få auge på, eller rettare sagt øyre på, det sørsamiske språket. Det er eit lite minoritetsspråk som blir brukt av få talarar i få samanhengar. På ulike skalaer for måling av kor truga eit språk er, blir sørsamisk sett på som eit alvorleg truga språk. Denne situasjonen finst det imidlertid mange som vil endre på. Mange sørsamar legg dagleg ned ein stor innsats for å styrkje språket. Nokre prøver å gje det vidare til neste generasjon i betre forfatning enn dei sjølve fekk det overlevert frå foreldra sine, andre prøver å bruke den sørsamisk den faktisk kan, meir og i fleire situasjonar. Men dét er, som vi skal sjå, ikkje ”berre berre”; for mange unge sørsamar eksisterer det ein barriere – eller ei sperre – mot det å snakke sørsamisk, sjølv om dei beherskar det godt.

2 Tre varietetar

Under feltarbeidet til masteravhandlinga mi intervjuar eg unge vaksne sørsamar om bruken deira av høvesvis norsk og sørsamisk.

1 Denne artikkelen er ein lett omskriven versjon av eit føredrag halde på SONE/UPUS-konferansen *Urbanitet, etnisitet og språk* i Kristiansand 15.–17. mars 2007. Han er bygd på analysen i masteravhandlinga mi ”*Det er ikkje eit museumsspråk – det har noko med framtida å gjera.*” Ei sosiolingvistisk undersøking av revitaliseringa av sørsamisk.

Det viste seg at dei hadde ein språkvarietet i tillegg til desse, og at dei dermed har tre språkvarietetar i morsmålsrepertoaret¹ sitt:

Norsk: Dei snakkar hedmarking, trønder og nordlending som alle andre hedmarkingar, trønderar og nordlendingar.

Sørsamisk: Dei forstår og snakkar sørsamisk i varierende grad; nokre har hatt ein tospråkleg oppvekst, andre ikkje, men alle har hatt undervisning i sørsamisk både på barne-, ungdoms- og vidaregåande skule, slik dei har krav på.

"Norsk med sørsamiske ord": I tillegg til norsk og sørsamisk snakkar dei fleste ein sørsamisk etnolekt: I eit elles norsk språk blir visse sørsamiske ord innlemma. Det er svært vanleg å bruke denne etnolekten når ein snakkar med andre sørsamar.

Det sørsamiske språket ser for mange ut til å vera "naturleg" å bruke i få og spesielle samanhengar. Reindriften har vore, og er framleis eit viktig domene for sørsamisk språk. Det same er familie og slekt. Dette gjeld både når familie eller slekt møtest, og når ein snakkar om eller til slektningar. Særleg er det dei sørsamiske slektskapstermane som er mykje brukte. Til og med i familiar der det sørsamiske språket ikkje har vore i bruk på fleire generasjonar, kan termene for t.d. mor (tjtidtjie), far (aehttjie), bestemor (aahka), bestefar (aajja) og ulike typar onklar og tanter vera i full bruk enno. I tillegg kan sørsamisk vera eit språk for det hemmelege, som ein bruker når det er folk til stades som ikkje skal høyre det som blir sagt:

Men sånn som meg og venninnene mine ... Om det er noko spesielt som ingen skal høyre, da bruker vi jo sørsamisk ubevisst igjen. Når ho ringer meg og snakkar samisk, så skjønner eg at no er det nokon i bakgrunnen som ikkje skal høyre. ... Og vi snakkar ofte samisk om vi sit på kafé og slikt. Men det har jo mest med at ... Kjem det inn ein kjekk fyr, så ...

Og ho er veldig bevisst på at eg skal snakke samisk til henne. Om eg stiller eit spørsmål til henne på norsk, så kan ho bevisst ikkje svare. Og da berre: "OK, skjønner!" ... Ho veit at eg kan!

² Mange sørsamar refererer til sørsamisk som morsmålet sitt sjølv om dei ikkje har "morsmålskompetanse" i det.

Andre igjen nemner festlege lag som ein arena for sørsamisk språkbruk:

Om ein er litt bedugget, da blir det lett til at ein snakkar samisk.

Intervjuar: Å ja, når ein mistar hemningane?

Jaja. Så det er liksom det det står på, det å tørre. Så har ein fått litt innabords, da er det ikkje noko problem å snakke samisk.

Felles for alle informantane er at dei seier det er vanskeleg å snakke sørsamisk med vaksne eller jamaldringar i "vanlege" situasjonar. Alle snakkar sørsamisk med ungar, når dei sjølve er "den vaksne" i samtalen, og alle seier at dette er mykje lettare enn å snakke med andre vaksne på sørsamisk. Det er altså få situasjonar der sørsamisk er det umarkerte språket for desse ungdommane, i motsetning til "norsk med sørsamiske ord", som dei skildrar som nesten obligatorisk å bruke i samtale med andre sørsamar.

3 Ein barriere

Informantane var alle svært bevisste unge vaksne, som uttrykte at dei ville gjera det dei kunne, for at språket ikkje skal døy ut. Dette var noko dei var opptekne av og tenkte på dagleg. Då eg prøvde å finne ut meir om når dei snakka sørsamisk, tykte eg mange av dei brukte det sørsamiske språket svært sjeldan. Sjølv i situasjonar der to veldig sterke sørsamiskbrukarar møttest, føretrakk dei å snakke "norsk med sørsamiske ord" framfor sørsamisk. Dette framstod etterkvart som eit mysterium for meg: To sterke språkbrukarar som begge er unge og engasjerte og svært bevisste på at dei må bruke språket, snakkar altså heller "norsk med sørsamiske ord" enn sørsamisk saman. Kvifor?

Eg spurde informantane rett ut om dette, og det eine svaret eg fekk på det, lyder slik: "Det er ikkje berre berre å koma her å snakke samisk, liksom". Det er altså snakk om ein barriere eller ei sperre mot det å snakke sørsamisk. Det var heilt tydeleg ein avstand mellom den noverande språklege praksisen deira, og det dei såg på som den ideelle språklege praksisen, som dei *burde ha* hatt. Alle sa dei hadde

sterke ønske om å bruke språket meir enn dei gjorde i dag, og alle hadde språkleg kompetanse til å bruke det meir og i fleire situasjonar. Dette gjorde at eg bestemte meg for å prøve å finne ut meir om den barrieren som dei snakka om.

I analysen min av denne barrieren har eg delt inn materialet i to hovuddimensjonar med to underkategoriar i kvar: ein språkleg dimensjon, som handlar om å *kjenne seg trygg på den samiske språkbruken sin*. Her har eg to underkategoriar: *den språklege praksisen* og *språkleg purisme*. Den andre dimensjonen er ein identitetsdimensjon, som handlar om å *kjenne seg trygg på den samiske identiteten sin*. Her høyrer òg to underkategoriar til: *stigmatisering* og *sjølvidentifisering*.

3.1 Den språklege praksisen

Som nemnt ser altså sørsamisk ut til å vera eit språk for spesielle situasjonar heller enn eit umarkert kvardagsspråk. Informantane skildra store problem med det å skulle byrje å snakke sørsamisk i situasjonar der dei bruker norsk, og løysinga på det ser ut til å vera å snakke norsk med sørsamiske ord; "da bruker eg i alle fall litt av det eg kan". Til saman sat dei inne med eit stort språkleg potensial som ikkje var utnytta til det fulle, men som dei hadde store ønske om å utnytte i større grad.

3.2 Språkleg purisme

Sjølv om det er eit stort sprik i språkdugleiken til dei ulike informantane, har dei til felles at dei er usikre på den kompetansen dei har i sørsamisk. Dei er redde for å skulle seie noko feil. I dette sitatet prøver ein av informantane å setje ord på kva barrieren går ut på for sin del:

Men så veit eg òg, med meg sjølv ... at det er ei eller anna sperre på ein måte, med det å *snakke* samisk. For det er sånn ... Ein person kan snakke samisk med meg, og eg skjønner kva han seier, men eg svarar han på norsk. Det trur eg kanskje har litt med ..., for det har vorte litt sånn at det ... eller korleis skal eg seie det ... Det er vorte sånn fokus på at det skal vera *grammatisk rett*. For det var sånn, med besteforeldra mine, når eg snakka med dei, så var det sånn at om det var eit ord eg ikkje visste, så brukte eg norsk,

og kombinerte språka, skulle eg til å seie. Men så var det, i alle fall da vi gjekk på ungdomsskulen og vidaregåande, så var det nokon som var veldig sånn der: "Nei, no seier du feil. Sånn skal du ikkje seie det. Det er ikkje rett." Og det at det er mange som jobbar veldig mykje med språket, da, og såne ting, som har funne ut at: "Nei, sånn skal det ikkje vera, det skal vera sånn, og det er det som er rett", og såne ting. Og det trur eg har lagt ei sperre for mange med det at vi skjønner språket veldig godt, men så er vi redde for å snakke det fordi vi er redde for å snakke feil.

Ungdommane har altså opplevd å bli retta på når dei har snakka sørsamisk, og har opplevd dette som negativ kritikk heller enn konstruktiv hjelp. Ein kan gå ut ifrå at den som har kome med påpeikinga, ikkje har meint det som noko anna enn konstruktiv hjelp, men som vi ser, har det altså fått eit anna utslag ved at dei unge språkbrukarane unngår å bruke språket for å sleppe å kome opp i desse situasjonane.

Denne språklege purismen gjer at terskelen for å bruke sørsamisk når ein ikkje beherskar det hundre prosent, blir veldig høg, og mange blir på denne måten ekskluderte frå språksamfunnet i staden for inkluderte. Den språklege purismen i kombinasjon med at mange føler dei ikkje beherskar språket fullt ut, gjer at mange ikkje kjenner seg trygge på det sørsamiske språket sitt, noko som inneber at dei berre sjeldan og i spesielle tilfelle bruker det dei faktisk kan.

Purisme er eit tveigga sverd som i visse tilfelle kan verne og styrkje eit minoritetsspråk som er under sterk påverknad frå eit majoritetsspråk. Den purismen som vi ser omrisset av her, derimot, stengjer kompetente språkbrukarar ut frå språksamfunnet ved å ha nulltoleranse for å snakke "feil".

4 Identitetsdimensjonen

Under den andre dimensjonen ved barrieren, *å kjenne seg trygg på den samiske identiteten sin*, høyrer kategoriane *stigmatisering* og *sjølvidentifisering* til. Opplevingar av stigmatisering kan ha stor innflyting på korleis ein formar den etniske identiteten sin, og eg har i denne samanhengen laga eit skilje mellom *inter-etnisk*

stigmatisering (stigmatisering utført av ikkje-samar) og *intra-etnisk stigmatisering* (stigmatisering utført av andre samar).

Denne inndelinga var eg på førehand ikkje budd på. Alle spørsmåla eg hadde i intervjuguiden som handla om stigmatisering, hadde stigmatisering utført av ikkje-samar som tema. Men eg fann fort ut at mange av informantane hadde vorte utsette for to ulike typar stigmatisering, og det var stor skilnad på dei.

5 Inter-etnisk

I tal er forteljingane om inter-etnisk stigmatisering i materialet mitt *fleire* enn dei intra-etniske, men, som det etter kvart vil koma fram, har informantane ulike meistringsstrategiar andsynes dei to ulike typane. Forteljingane om stigmatisering utført av etniske nordmenn, eller "ikkje-samar", som dei ofte blir kalla i intervjuet, er i store trekk ganske like, men nokre informantar hadde mange episodar å fortelje, og andre ingen:

Intervjuar: Har du opplevd mobbing?

Nei. Da vi gjekk på barneskolen, da, så fekk vi slengt "samejævla" og alt det der, og akkurat der og da var det kanskje ikkje så artig. Men vi var så mange at vi orka ikkje å bry oss om det, for desse bygdeungane kunne berre halde seg heime. Men etterkvart vart vi jo kjent med dei; da vi kom på ungdomsskolen, kom vi jo i klasse med dei, og da viste det seg at det hadde jo berre vore denne framandfrykta. Det var eit internat nedpå der, og der visste dei at det budde ein haug med sameungar, men meir visste dei ikkje. Og dei sa jo det, det var berre det dei visste, og dei skjønnte jo ikkje kva vi eigentleg gjorde der. Så det som vart slengt etter oss, var jo på grunn av uvitenheit og ...

Her svarar informanten altså kjapt "nei" på spørsmålet om ho har opplevd mobbing. Likevel fortel ho umiddelbart etterpå om mobbeepisodar frå barndomen. Dette tyder på at ho trass i at det ikkje "var så artig" då, ikkje ser på dette som så alvorleg no, og ho orsakar mobbarane: Dei var berre ungar som ikkje visste betre. Det er fleire som har denne haldninga til mobbing frå andre ungar i barndommen.

I tillegg til opplevingar i barndomen fortel mange om problem med å få oppfylt retten til undervisning i sørsamisk på vidaregåande skule:

Slik er det på vidaregåande òg. Ikkje sant? Når ein får søknadspapira, så er det ruter ein kan krysse av for sørsamisk første- eller andrespråk. Men når ein kjem på skulen da, så er ingenting fiksa. Ingenting. Og da står du der, da, og må fikse alt sjølv.

Intervjuar: Og det har du gjort?

Ja, eg var jo nøydd til å gjera det sjølv, da. Det er jo eigentleg ein hån, dette. ... Så eg måtte jo vente til etter jul før eg fekk undervisning da eg byrja på skulen. Så det tok kjempelang tid, og det kunne ha vore ordna på to veker, men det var så mykje fram og tilbake på skulen. Og ein føler jo at ein blir litt motarbeidd, da. Også fekk eg høyre heile tida at det var dyrt og kosta pengar og alt muleg. Ein blir jo ein byrde, da. ... Det er ingen openlys rasisme, eigentleg, men ein føler jo at ein blir motarbeidd. Og det er frykteleg irriterande.

Den neste historia er ikkje fortald som svar på spørsmål om opplevingar av stigmatisering, men kom fram på eit anna tidspunkt i intervjuet. Eg vel likevel å ta situasjonen med som døme på interetnisk stigmatisering, trass i at hovudpersonen sjølv ikkje eksplisitt kategoriserte det som mobbing eller stigmatisering. I det neste sitatet snakkar den eine av informantane som har ungar, om at ho meiner det er viktig at helsepersonell kan noko om tospråkleg tileigning, slik at dei kan rettleie foreldre som vil gje ungen sin eit anna språk i tillegg til norsk:

Det er klart at helsepersonell bør kunne rettleie meg i tospråkleg tileigning. Og ikkje gjer sånn som det vart sagt til meg at "du må jo passe på så ungen får eit språk å tenkje på." Tenk deg å seie det! Hæ?

Intervjuar: Nei! Har nokon sagt det?

Ja, men altså det var ... Det er ikkje sikkert ho har tenkt på kva ho sa ... [... Men eg vart jo litt sånn "Hallo?!" Men eg veit så mykje, for eg har lese. Men viss ho hadde sagt det til ei mor som hadde tatt den beslutninga at ok, eg skal snakke samisk med ungane mine, men eg er litt usikker: Ho hadde ikkje turt å fortsette, altså. Du vil jo gje ungen din eit språk å tenkje på! Å, det er så gammaldags og ...]

Når eg reagerer med vantru på denne kommentaren om at sørsamisk ikkje er eit språk for tanken, er informanten kjapp til å byrje å orsake den som har sagt det. Det er tydeleg at ho meiner denne utsegna er eit resultat av manglande kunnskapar og ikkje av personleg vondskap. Den aktuelle helsearbeidaren visste ikkje betre, og då er det ikkje hennar feil. Dette ser ut til å vera grunnhaldninga. Informanten legg vekt på at det for hennar del ikkje er noko problem å heve seg over slikt, for ho er utdanna og veit betre enn dette. Derimot meiner ho det kan bli eit problem dersom meir usikre mødrer blir møtte med dette synet på tospråklegheit i samisk og norsk.

Som døme på inter-etnisk stigmatisering ser vi altså eit spekter frå einskildepisodar med mobbing av jamgamle ungar via støytande utsegner frå helsearbeidarar til meir systematisk usynleggjering i utdanningsvesenet. Rundt desse forteljingane i intervju utkrystalliserer det seg ulike strategiar for å takle ulike typar stigmatisering. Alle som nemner episodar, både frå barndom, ungdom eller vaksenlivet der det er einskildpersonar som står bak, har ei overberande haldning til den som står bak stigmatiseringa. Dei hevar seg over heile situasjonen og orsakar personane bak stigmatiseringa ved å vise til manglande kunnskapar. I mange tilfelle peiker dei oppover og identifiserer rota til problemet på eit høgare nivå enn det individuelle. Det er systemet det er noko feil med, og det vil dei på ulike vis gå inn for å endre.

6 Intra-etnisk

Det viste seg i intervju at den intra-etniske stigmatiseringa var mykje vanskelegare å heve seg over enn den inter-etniske. Den intra-etniske stigmatiseringa er ofte knytt til det å vera ein "fullverdig"

same. Når er du "fullverdig" same, og kva er du om du ikkje er det? Fleire informantar fortalde om stigmatisering av denne typen. I det første sitatet er det snakk om det å ha ein norsk forelder:

Og da eg kom på skulen, så vart det brukt ein del frå samisk hald, av samiske elevar. "Ja, du er dårlegare, for du er berre halv".

I det neste sitatet er det snakk om å drive med rein eller ikkje:

Intervjuar: Har du nokon gong opplevd nokon problematiske ting i forhold til det å vera same, har du vorte mobba eller ...?

Eigentleg så ... Det er jo slikt ein eigentleg ikkje pratar om, da, men det ein merkar mest, er eigentleg mobbinga innad i det samiske samfunnet. Dette med at viss du ikkje har rein, veit du. Da er du ikkje ein ordentleg same, eller da er du mindre verd. Det er litt sånn. Eg veit ikkje kva det kjem av, dette. Dei er vel sikkert usikre sjølv, da ...

Her er det tydeleg at han sjølv meiner han bryt eit tabu ved å snakke om det han kallar mobbinga innanfor det samiske samfunnet. Sjølv om han òg har ein norsk forelder, så nemner han ikkje stigmatisering på grunn av dette. Derimot seier han at ein blir sett på som "mindre" same dersom ein ikkje har rein. I det neste sitatet blir desse to dimensjonane kombinerte, men likevel på ein måte som viser at i alle fall denne informanten har opplevd den eine dimensjonen som viktigare enn den andre:

Men i det samiske samfunnet nokre gonger da, så er eg ikkje same *nok*. Fordi mora mi er norsk. Så på internatet så var det litt diskriminering oss samane imellom, da. ... Ja, både frå ungane og av foreldra til ungane. Vi var ikkje like bra som deira eigne ungar, for dei hadde foreldre som begge var samar.

Det hjalpnte ikkje at du var frå reindriftsfamilie, da?

Det var no eit plusspoeng, da, og det hadde jo vore hakket verre viss eg ikkje hadde vore det, da. Det var så mykje latterleg der, altså.

Når det gjeld den intra-etniske stigmatiseringa, så ser vi at denne har eit heilt anna innhald enn den inter-etniske: Medan det der altså er eit stigma å vera same, er det motsett i den intra-etniske stigmatiseringa: Her er det eit stigma *ikkje å vera nok same*. Til saman utgjer desse to typane stigmatisering eit krysspress der du i verste fall ikkje er god nok uansett kva situasjon du er i. Det ulike innhaldet i desse to typane gjer at meistringsstrategiane informantane har, er annleis andsynes den intra-etniske stigmatiseringa enn den inter-etniske stigmatiseringa. Det er tydeleg at dette er vanskelegare å takle enn den inter-etniske stigmatiseringa. Det er ikkje like lett å heve seg over det og skulde på mangel på kunnskap her.

7 Snakke feil = avsløre ein ufullstendig identitet?

Slike opplevingar gjer at mange blir usikre på sin eigen etniske identitet overfor andre samar, og det å skulle "seie noko feil" når dei snakkar sørsamisk, blir det same som å røpe ein "ufullstendig" identitet som same og avdekkje ei sårbar side ved seg sjølv. Ein av informantane skildra det å skulle seie noko feil på sørsamisk, slik:

Ja, det er veldig ... noko *heilt* anna enn at du drit deg ut på eit anna språk. Det er nesten heilt ... Det er nesten så du blir dradd av det ytterste skalet og blir flådd, altså. Det er så jævlig!

Barrieren mot å utvide bruken av sørsamisk, slik han framstod gjennom intervju med informantane mine, ser altså ut til å vera grunnlagt på ein kombinasjon av det å ikkje kjenne seg hundre prosent trygg på den sørsamiske språkdugleiken sin, og det å ikkje kjenne seg hundre prosent trygg på den sørsamiske identiteten sin saman med andre sørsamar.

8 Sjølvidentifisering

Opplevingar av stigmatisering kan føre til at ein opplever at det er eit manglande samsvar mellom den identiteten ein prøver å realisere, og korleis denne identifiseringa blir oppfatta eller godteken eventuelt ikkje godteken av samfunnet rundt. Mykje er skrive om den samiske "identitetsflokken", og eg skal ikkje ta opp den i heile si breidd her. Kort sagt kan ein seie at dette er ein floke rundt

spørsmåla *Kven er same?, Kor mykje same er ein? og Korleis er ein same?* Mykje tyder på at den yngre generasjonen vaksne, som ikkje sjølve har opplevd for-norskingsperioden, har ei anna tilnærming til identitetskategorien *same* enn generasjonar før dei:

Intervjuar: Er du halvt same, eller er dette noko begrep å bruke i det heile? Halv og heil og ein åttandedel og alt dette?

Hm, det brukast jo. Og eg prøver å slutte å bruke det. Du er jo heil, men du har jo begge delane. Nokon påstår at du ikkje kan ha to identitetar eller ... du har jo éin identitet, men søstra mi sa det på ein fin måte: Ho er same med norsk far. Og da vart det enklare. Men eg tenker på meg sjølv som same. Eg er norsk fordi eg bur i Noreg, men ja ... Så tenkjer eg på da, dottera mi, skal ho vera kvart same, da? Samisken, skal det vera ein så liten del? Så, ja. Eg må seie at eg prøver å slutte å bruke det. ... Så etter kvart som eg har jobba litt med etnisitet og identitet og slikt sjølv, så ... Altså: Følelsane dine har ikkje noko med prosentlar å gjera!

Det er fleire som uttaler at dei ikkje liker denne typen rangering:

Er det nokon som blir sett på som meir samisk enn andre?

Ja, det er vel det.

Er det knytt til familie, eller reindrift eller ...?

Ja, både òg, for vi har jo dei som på ein måte vel å ikkje vera delaktige i det som skjer innad i det samiske miljøet. Ein veit at dei har vakse opp i ein samisk heim, både med og utan reindrift, men som ikkje orkar å bry seg med det.

Så da blir dei sett på som mindre samar på grunn av at dei sjølve ikkje definerer seg som samar, trass i både språk, og ... Nei, dette er vanskeleg!

Ja, det er vanskeleg, og eg liker ikkje dette "meir eller mindre same". Anten er du same, eller så er du det ikkje. Da eg vaks opp, var det mykje fokus på dette med heil og halv same, og viss mora di ikkje var same, så var du ikkje ordentleg same, og ... [...] Orda heil og halv og ein fjerdedel og ein åttandedel og slikt, det har eg ikkje noko sansen for. Er du same, så er du same.

Det blir altså teke avstand frå ei rangering av kor samisk ein er på grunnlag av både blodprosentar og på kva vis ein er same. Alle

informantane var opptekne av å ta avstand frå brøkrekning i samband med den samiske identiteten, og dei viser at dei er villige til å sjå på mange ulike måtar å leve ut det samiske på som likeverdige. Dermed ser vi at desse ideala for sjølvidentifisering ikkje stemmer overeins med opplevingar dei sjølve har hatt med intratnisk stigmatisering i barn- og ungdommen, der dei av ulike grunnar har fått høyre at dei ikkje er samiske *nok*.

9 Over barrieren

To av informantane bak det innsamla materialet har kome over, eller delvis kome over, barrieren. Ingen av dei har vakse opp med mykje bruk av sørsamisk i heimen, anna enn det å snakke "norsk med sørsamiske ord". Det som skil dei frå resten av informantane, er at dei begge har fått ungar, og dette har fått konsekvensar for den språklege praksisen deira. Sånn som alle dei andre informantane har òg desse hatt planar om at dei framtidige ungane deira skulle bli tospråklege. No har dei fått ungar, og dei har sett i verk planane sine. Dette har hatt positive ringverknader ikkje berre for dei sjølve, men òg for andre:

Kva reaksjonar har du fått frå slekt og venner på at du snakkar sørsamisk med ungane dine?

Altså familien, både foreldre og søsken, dei får seg eit spark i rumpa dei òg, gjer dei. Vi seier det til dei, at dei må bruke det dei kan, og da har det vist seg at dei kan jo faktisk ganske mykje! Nei, så det har eg opplevd berre som positivt!

Den andre informanten har også hatt slike erfaringar:

Øg gjennom det at eg pratar med (ungen), har eg òg byrja å snakke samisk med mora mi, og med søstra mi, og med onkelen min osv. ... For når du har ein liten unge, så blir det så vi snakkar samisk for henne. ... Ja, og når vi først snakkar samisk, kvifor skal vi slå over til norsk? Så det er veldig artig: Ungen har på ein måte vore ein revitaliseringskatalysator i vår familie, da.

Mange av informantane gav i løpet av intervjuet, direkte eller indirekte, uttrykk for at dei sakna å bli inviterte inn i språksamfunnet av nokon andre. Når det ikkje skjer, kan det å få

eigne ungar fungere som ein strategi for å invitere seg sjølv inn i eit språksamfunn. Den eine informanten sa det på denne måten:

Eg følte at: "Kan ikkje nokon koma og krevje at eg MÅ snakke?" Og det enklaste å gjera noko med er ungane mine. For da er det eg som bestemmer.

Når ein blir forelder, skaper ein samtidig ein ny språksituasjon der ein sjølv bestemmer, og dette kan, som vi ser, fungere som eit springbrett til å endre eller omdefinere allereie eksisterande språksituasjonar ein tek del i. Den eine informanten har i tillegg teke i bruk ein *avtalestrategi* for å byrje å bruke sørsamisk med folk utanfor den næraste familien:

Og veit du kva, etter kvart har eg funne meg vaksenpersonar som eg har sagt til: "Du må snakke samisk med meg. Viss vi treffast i banken, så kanskje eg svarer deg på norsk dei to første setningane, men eg treng den tida til å snu om. Men ikkje byrj å snakke norsk berre for at eg svarer på norsk!" Så eg har laga sånne "avtalar" med folk. Og for oss har det no vorte naturleg å snakke samisk.

Begge dei som har teke i bruk sørsamisk til dagleg, seier at den beste måten å lære meir sørsamisk på, er å byrje å bruke det du kan, utan å tenkje på at du snakkar "feil". Du lærer meir gjennom å bruke det, og du høyrer når du sjølv snakkar feil. Så kan du rette det til neste gong. Begge dei som har teke i bruk sørsamisk til dagleg, gjev uttrykk for den same haldninga til den språklege purismen:

Ja, og det bør dei jo vera bevisst på dei som verkeleg kan det òg, at dei ikkje pirkar og rettar så mykje på oss som prøver og som ikkje kan det så godt. Det viktigaste er jo at vi prøver, for om det blir grammatiske feil og sånn, så må ein berre skite i det.

Begge er svært medvitne om at det er gjennom å prøve at ein lærer, og skal ein lære, må ein berre avfinne seg med at det kan bli ein del feil.

10 Avslutting

Avslutningsvis kan ein seie at det å overvinne barrieren på individnivå kan skildrast gjennom ein tostegsmodell: På det første nivået handlar det om å få innpass i eit sørsamisk språksamfunn ved å skape nye språksituasjonar sjølv. Det å stifte familie og få ungar står sentralt her. Som forelder har ein makt til å definere den språklege praksisen til ungen, og dermed kan ein endre sin eigen språklege praksis ved å skape nye språksituasjonar, eller eit "mikrospråksamfunn", i heimen og familien.

På det andre nivået handlar det om å få innpass i eit sørsamisk språksamfunn ved å endre eksisterande språksituasjonar. Her har vi sett at det å få språknormene opp på eit bevisst nivå både til seg sjølv og andre ved å inngå eksplisitte *avtalar* om å snakke sørsamisk, er ein effektiv strategi. Når invitasjonane inn i språksamfunnet manglar, må ein sjølv vera den som inviterer.

For å gjennomføre dette krevst det imidlertid at ein, på same måte som ved dei språksituasjonane ein sjølv skaper, tek kontroll og omdefinierer språknormene i dei aktuelle språksituasjonane. For å gjera det handlar det om å *ta ansvar* eller å *ta eigedom*. Ein må ta eigedom over sin eigen etnisitet og identitet, over sitt eige språk og over dei språksituasjonane ein inngår i. På grunn av at det sørsamiske språksamfunnet er så lite, er eigedomstilhøva ofte veldig tydelege. I tillegg er, som vi har sett, eit av dei sterkaste domena for sørsamisk i heimen, og dette bidreg òg til at sørsamisk blir eit privat språk heller enn felleseige. Med ein slik "privat eiendomsrett" til språk kan det å aktivt bryte med språknormene og ta eigedom over språket bli ganske dramatisk, og ein risikerer sosiale sanksjonar om ein "tek seg til rette" ved å snakke "feil".

Har ein teoretisk kunnskap om språkinnlæring og veit at det er ved å delta i eit språksamfunn og å få lov til å prøve og feile at ein lærer språk, er denne risikoen lettare å ta. Er revitaliserarane som eg har intervjuet, villige til å ta denne utfordringa, og senke krava til språkdugleik i språksamfunnet, kan dette vera eitt av skritt på

vegen for å vidareutvikle språksamfunnet og revitalisere det sørsamiske språket.

Litteratur

Johansen, Inger (2006): *"Det er ikkje eit museumsspråk – det har noko med framtida å gjera"*. Ei sosiolingvistisk undersøking av revitaliseringa av sørsamisk. Upublisert masteravhandling i nordisk språkvitskap ved Institutt for nordistikk og litteraturvitskap, NTNU, Trondheim

Store tal frå trondheimsk tale¹

Metodologisk drøfting av ei nettbasert dialektgranskning

Av Stian Hårstad

A linguist cannot help but be impressed by the Internet. It is an extraordinarily diverse medium, holding a mirror up to many sides of our linguistic nature.

(David Crystal 2005)

1 Innleiing

Midt i 1990-åra, medan Internett enno var eit temmeleg ukjent fenomen for allmenta, kom marknadsføringsforskaren Pete Comley (1996:335) med følgjande spådom: "The Internet will become an established method of data collection of the future". Godt og vel eit tiår seinare kan vi slå fast at Comley fekk rett. Bruken av Internett i vitskapleg samanheng har auka kolossalt (jf. t.d. Pötschke & Simonson 2001), og *nettundersøkjingsmetodologi* har etter kvart vakse fram som eit eige fagfelt (jf. Batinic 2001).²

Også lingvistar har på ulike vis gjort bruk av Internett for å skaffe til veges forskingsdata (jf. Atteslander 2005:1072ff.). Dette gjeld særleg korpuslingvistikk og leksikografiske studiar (jf. t.d.

-
- 1 Denne artikkelen er ein omarbeidd versjon av innlegget eg heldt på SONE-konferansen *Urbanitet, etnisitet og språk* i Kristiansand 15.–17. mars 2007. Fleire av tilhøyrarane der skal ha takk for nyttige kommentarar. Ein ekstra takk går til Randi Solheim som har kommentert også ei skriftleg utgåve av innlegget.
 - 2 Sjå til dømes nettstaden *Web Survey Methodology* (<http://www.websm.org>), som mellom anna inneheld ein rikhaldig bibliografi om nettbasert datainnsamling.

Grefenstette 2002), men òg innanfor dialektometri og dialektgeografi har ein freista å utnytte verdsveven som innsamlingskanal.

I denne framstillinga skal eg gjere greie for ei slik utrøyning av Internett som medium for talemålsgransking. Inspirert av "Bergensartesten"³ som Gunnstein Akselberg (Universitetet i Bergen) fekk i stand saman med *Bergens Tidende* i 2004, utarbeidde eg ein dialekttest berekna på trondheimarar, som *Adresseavisen* gjekk med på å leggje ut i nettutgåva si (*adresa.no*). I løpet av fem månader i 2006 svarte nær 28 000 avislesarar på 28 spørsmål om trondheimsmålet, og bidrog på den måten til å samle inn store mengder talespråklege data. Nedanfor skal eg gå inn på ein del av dei metodiske spørsmåla eg støytt på i arbeidet med å utforme denne testen. Eg vil òg kommentere utfordringar som dukka opp då talmaterialet låg føre, og deretter freiste å seie noko om mogleg framtidig utnytting av denne innsamlingsmåten. Dei konkrete resultatata (dvs. dei språklege dataa) vil eg derimot halde utanfor i denne samanhengen, slik at den metodologiske diskusjonen får kome i framgrunnen.

2 Dialektgransking på nettet

Innsamling av talemålsdata gjennom Internett kan sjåast som ei forlenging av *spørjeliste-tradisjonen* slik vi kjenner han i klassisk dialektologi (jf. t.d. Chambers & Trudgill 1980:24f., Eichhoff 1982, Hoff 1968, Knoop, Putschke & Wiegand 1982:41f.). Spørjelistene inneber ei (hovudsakleg) *indirekte utspørjing* som tek sikte på å få medlemmer i eit visst språksamfunn til å rapportere språkbruken sin på utvalde punkt gjennom å fylle ut eit skriftleg skjema.⁴ Det er kanskje særleg det leksikalske nivået som har vorte utforska på denne måten (jf. Eichhoff 1982), men òg ulike grammatiske og fonetiske trekk har vore representerte på spørjelistene.

³ Sjå omtale i nettutgåva av *Bergens Tidende* 18. januar 2005: <http://www2.bt.no/tettpa/article331552>.

⁴ Det finst òg fleire døme på at spørjelistar har vore grunnlag for *direkte utspørjing* (jf. t.d. Chambers & Trudgill 1980:24f.), men i denne samanhengen er det særleg listeutfylling *utan* forskarar til stades som er mest relevant å sjå på som førebilete.

Den største føremonen med å overføre denne utspørjingsmåten til Internett er at ein dermed kan nå svært mange språkbrukarar raskt og til låge kostnader. Det er monaleg mindre ressurskrevjande å distribuere elektroniske skjema enn papirbaserte, og den vidare handsaminga av datatilfanget er òg mykje enklare i og med at materialet frå første stund er digitalisert.

Hittil er det truleg amerikanske dialektologar som har gått lengst i å utnytte Internett på denne måten.⁵ "Pop versus soda"-målinga⁶, som fekk inn over 250 000 svar på kva ord amerikanarar og kanadiarar brukar for "brus", er berre eitt av ei lang rekkje døme på meir eller mindre vitenskaplege "dialect surveys" som har vorte gjennomførte i USA ved hjelp av verdsveven. Ein kan òg nemne det britiske prosjektet "BBC Voices"⁷, som er eit samarbeid mellom BBC og fleire universitet, og som mellom anna har ført til at meir enn 62 000 personar har sendt inn leksikalsk materiale gjennom nettsidene til BBC. I det tyske språkområdet har Internett mellom anna vorte teke i bruk i innsamlingsarbeidet til det ordgeografiske prosjektet *Atlas zur deutschen Alltagssprache* (jf. Elspaß & Möller 2006)⁸. Dei same to forskarane har tidlegare prøvd ut mediet i to mindre, leksikografiske studiar (jf. Möller 2003 og Elspaß 2005), og begge konkluderer med at metoden kan ha mykje for seg i talemålsforskninga.

Så vidt eg kjenner til, er det gjort få nettbaserte dialektstudiar av noko større omfang i det skandinaviske språkområdet. Den måten Gunnstein Akselberg nytta ei nettavis til å samle inn talemålsdata på, var såleis eit pionereksperiment som det har vore spennande å følgje opp. Akselbergs undersøking høyrer til den typen av nettgranskingar som er *sjølvrekrutterande*. Det vil seie at spørjelista i

5 Sjå til dømes nettstaden <http://cfprod01.imt.uwm.edu/Dept/FLL/linguistics/dialect/index.html> for breiare omtale av (og resultat frå) ein av dei større nettbaserte dialektstudiane i USA dei siste åra.

6 Sjå nettstaden <http://www.popvsoda.com>.

7 Sjå nettstaden <http://www.bbc.co.uk/voices>.

8 Sjå òg nettstaden

<http://www.philhist.uniaugsburg.de/de/lehrstuehle/germanistik/sprachwissenschaft/ada/>.

"Bergensartesten" ikkje vart sendt direkte til utvalde informantar, men i staden lagt ut på ein open nettstad der alle besøkjande kunne respondere. "Bergensartesten" hadde i tillegg eit meir *sosiodialektologisk* tilsnitt enn dei nettstudiane eg har nemnt ovanfor. Ved sida av dei reint lingvistiske sjekkpunkta vart det lagt inn spørsmål om sosiale makrofaktorar som bustad, kjønn og alder. Då eg utarbeidde den trondheimske versjonen var det naturleg å halde fast på Akselbergs opplegg, og grunnrissa til dei to testane er såleis nært innpå identiske.

3 Førebuingar og utforming

Tanken om å bruke *adressa.no* til å gjennomføre ein dialekttest vann temmelig raskt gehør då eg lanserte han for redaksjonsleiinga i *Adresseavisen*.⁹ At konseptet allereie var utprøvd med hell av *Bergens Tidende*, hadde truleg ein del å seie for velviljen eg vart møtt med, men det var òg tydeleg at emnet i seg sjølv engasjerte avisfolket. Det er nok heller ingen tvil om at utsiktene til auka trafikk på nettsidene var med på å motivere *adressa.no*-leiarane til å gå inn i prosjektet. For å generere flest mogleg besøk vart dialekttesten presentert for lesarane som eit "test-deg-sjølv"-konsept der deltakarane skulle få vurdert om dei snakka "fint" eller "breitt" trondheimsmål. Det må seiast at eg i utgangspunktet ikkje var så begeistra for denne sterkt forteikna og temmeleg tabloide vinklinga, men eg såg òg at det var ein effektiv og gagnleg måte å nå fram til lesarane på. I den vidare utforminga av testen gjekk eg derfor med på å leggje opp til ein "dobbel agenda": På den eine sida skulle testen munne ut i eit "pseudoresultat" – ein poengskår som plasserte respondenten i éin av fire kategoriar (sjå figur 1). På den andre sida skulle testformatet samle svara frå deltakarane i ein "skuggerekneskap" som utgjorde det eigentlege (vitskaplege) resultatet.

⁹ Ein takk går til dei impliserte i *Adresseavisen* – i fremste rekkje Anita Gustavsen, John Sund og Kai Vaade.

Score 27–35	Score 36–48	Score 49–62	Score 63–71
"Fintrøndersk"	"Moderat fintrøndersk" / "Dannet trondheimsmål"	"Moderat breittrøndersk" / "Folkelig bysmål"	"Breittrøndersk"
"Ditt talemål ligger tett opp til det som tradisjonelt blir kalt 'fintrøndersk'"	"Ditt talemål er en 'dannet' trondhjemsdialekt, men du har også innslag av 'breie' dialektformer"	"Ditt talemål er for en stor del 'breittrøndersk', men du har også innslag av 'penere' dialektformer"	"Ditt talemål ligger tett opp til det som tradisjonelt blir kalt 'breittrøndersk'"

Figur 1: Dei fire kategoriane som testdeltakarane vart sorterte i

Det som gav skin av å vere ei slags *diagnostisering* av talemålet til den einskilde (dvs. den noko diskutabile båssettjinga), hadde som einaste funksjon å vere eit insentiv til å gjennomføre testen. Redaksjonen og eg gjekk altså ut frå at lysta til å finne ut om ein er "fintrønder" eller "breittrønder" (eller noko midt imellom), var drivkraft nok til at lesaren ville spandere nokre minutt på skjemautfylling. Ei stund vurderte vi å bruke ei eller anna form for premiering som lokkemat, sidan dette har vist seg å høgne gjennomføringsprosenten i liknande testar (jf. t.d. Frick et al. 1999), men vi gjekk bort frå denne ideen, ikkje minst for å sleppe dei ekstra formalitetane som lagring av personopplysingar fører med seg. Det vart dessutan snart klart at rekrutteringa gjekk lett, sjølv utan freistingar om loddtrekning.

Den datatekniske designen overlét eg til mannskapet hjå *Adresseavisen*, og eg kjem derfor ikkje til å kommentere denne her. Eg vil i staden ta for meg arbeidet med å konsipere *innhaldet* i "Trondheimstesten" og utdjupe nokre av dei vanskanen eg møtte i denne prosessen.

3.1 Kva skal testast? Litt om variablane

Sjølv om eg kunne hatt god lyst til å bruke denne testen til å undersøkje trondheimsmålet på mange titals punkt, var det særleg to forhold som gjorde at eg måtte tøyne meg og skjere talet på variablar ned til 28: For det første er det sjølvsagt grenser for kor

mykje tid og tålmod ein avislesar har når det gjeld å fylle ut testskjema i ei nettavis (jf. Gräf 1999:157ff.). For det andre er det ein del språklege trekk som rett og slett eignar seg dårleg for eit slikt testformat fordi dei er vanskelege å framstille grafisk på ein lettfatteleg måte. Som eg kjem attende til nedanfor (3.3), er det heilt avgjerande for ei slik indirekte datainnsamling at respondenten utan for mykje møde forstår kva det blir spurt etter. Dersom eit sjekkpunkt synest uklart eller vanskeleg tilgjengeleg, er terskelen låg for å trekkje seg ut av heile testsituasjonen. Som Gräf (op.cit.:167) seier, er deltakarane berre interesserte i å henge med så lenge utspørjinga er *kognitivt lønsam* for dei. Testen må gje dei meir attende i form av til dømes underhaldning eller læring, enn det dei må leggje ned av innsats. I utveljinga av variablar vil ein måtte ta omsyn til dette, og då kan det hende at trekk må haldast utanfor, sjølv om dei utan tvil har stor lingvistisk interesse.

Eg støyte på dette problemet fleire gonger i mi eiga variabelselektering. Språkdrag som absolutt var aktuelle, måtte utelatast fordi eg ikkje fann nokon dugande måte å presentere dei på i det mediet eg ville bruke. Dette gjeld til dømes kvaliteten til konsonantsambandet /lt/ (som i *salt*), som høgst truleg har fleire variantar i dagens trondheimsmål. Men korleis eg skulle uttrykkje skilnaden mellom stemt og ustemt palatal lateral utan å ty til avanserte (og for dei fleste uforståelege) lydteikn, fann eg ikkje noko fullgodt svar på (sjå elles avsnitt 3.3 om lydskrift). Ei løysing kunne ha vore å leggje inn lydfiler med uttaledøme, men dette ville ha komplisert testformatet monaleg og dessutan ekskludert alle nettbrukarar som ikkje kan høyre lyd på datamaskinen. Det same problemet gjeld kvaliteten til lange dentalar (som utlyden i *snødd*, *vill* og *mann*). Dette trekket vart med som variabel i testen, men berre med variantane [+palatal] og [-palatal]. Eventuelle andre kvalitetar¹⁰ vart ikkje fanga opp – rett og slett fordi dei ikkje lét seg uttrykkje enkelt og eintydig i skrift.

¹⁰ Observasjonar frå eige feltarbeid tyder på at ein del trondheimmarar tidvis uttaler desse konsonantane med noko i nærleiken av ein (apiko-)postalveolar eller retrofleks kvalitet.

Dei variablane eg vurderte som lettfattelige nok, vart omsette til 28 spørsmål med mellom to og fire svaralternativ (jf. vedlegg 1). Spørsmåla var med andre ord av typen "closed-ended" (jf. Best & Krueger 2004:52f.) i og med at dei moglege svara var gjevne på førehand. Eit slikt *lukka* format gjev eit materiale som er betrakteleg enklare å handsame, men det har òg uheldige sider. Ved å stengje for "fri" rapportering gjennom *opne* ("open-ended") spørsmål¹¹ risikerer forskarane å gå glipp av variantar som i utgangspunktet er ukjende for dei. I staden for at testdeltakarane blir stimulerte til å skrive inn svar på sjølvstendig grunnlag, blir dei leidde til å krysse av ved eit av dei oppgjevne alternativa, jamvel om det optimale svaret ikkje finst mellom desse. Sjølv om eg gjorde mykje for å kvalitetssikre dei ulike variablane, kan eg ikkje vere sikker på at alle aktuelle variantar var representerte i testen. Ei tilbakemelding frå ein av testdeltakarane tyder på at eg ikkje lykkast heilt: Då vedkommande skulle svare på kva ho sa for talordet *hundre*, fann ho nemleg ikkje "si" form mellom svaralternativa. Ho brukte etter seiande korkje *hundre*, *hunnjer* eller *honnjer*, men derimot *hundrede*. Og at denne forma inngår i trondheimsmålet, hadde eg ikkje teke høgde for.

Eg skal ikkje presentere alle dei 28 utvalde sjekkpunkta i full breidd her, men samanfatningsvis kan eg seie at dei dekkjer dei fleste lingvistiske nivåa, og at dei stort sett dreier seg om variasjon som har vore påvist i fleire samanhengar tidligare (jf. t.d. Dalen 1990 og Fintoft & Mjåvatn 1980). Det er ei overvekt av leksikalske og fonologiske spørsmål, medan syntaktiske og suprasegmentale trekk er lite representerte. I spørsmålslista vart variantane stundom framstilte som einskildord, andre gonger inngjekk dei i større syntagme som gjorde det tydelegare kva former det var tale om (sjå døma i figur 2). Lista vart innleidd av ein kort instruksjonstekst som mellom anna presiserte at det var den forma respondenten brukte *oftast*, som skulle rapporterast. Ein kunne altså krysse av ved berre eitt alternativ i kvart spørsmål, og eventuell *intraindividuell* variasjon vart såleis ikkje ansa.

¹¹ Dette vil seie spørsmål av typen "Kva ord brukar du for ungen til geita?". *Lukka* ("closed-ended") variant vil vere "Kallar du ungen til geita 1) kje eller 2) killing?".

2. – Huset står på stranna – Huset står på strannja	15. – Vi har skårre opp kjøttet – Vi har skjært opp kjøttet – Vi har skåre opp kjøttet	19. – husa – husan – husene
---	--	--------------------------------------

Figur 2: Døme på spørsmålsoppsett

Etter dei lingvistiske spørsmåla følgde ein bolk med sosiale variablar. Her vart respondenten beden om å gje opplysningar om *kjønn*, *alder*, *bustad i dag* og *bustad i oppvekståra*, og den som ville, kunne til slutt krysse av for *partipolitisk tilhørslse*. Dei 24 svaralternativa i spørsmåla om bustad var baserte på bydelsinndelinga i *Trondheimsstatistikken* (2001). I tillegg kom kategorien "utanfor Trondheim", som vart lagt inn som eit mogleg val for å kunne luke ut "urettkomne" respondentar.¹²

3.2 Vekting og skårar

For å kome fram til det eg ovanfor omtalte som "pseudoresultatet" av testen, vart variantane innanfor kvar variabel *vekta* i høve til ein "fint-breitt"-dimensjon. Det vil seie at former som kan seiast å vere meir standardnære (og i mange tilfelle nyare), fekk låg skår, medan meir tradisjonelle og standardfjerne former skåra høgare. Vi kan bruke verbet "være" som eit døme (jf. figur 3): Den mest standardnære (og presumptivt "fine") forma (*være*) blir vekta med 1, den apokoperte forma *vær'* blir rangert som "nest finast" og derfor vekta med 2, den jamna (men ikkje fulljamna) forma *værra* er "nest breiast" og blir vekta med 3, og den mest tradisjonelle og standardfjerne jamningsforma *vårrå* blir vekta med 4.

18.	Vekting
– å være	1
– å vær'	2
– å værra	3
– å vårrå	4

Figur 3: Døme på vekting av variantar

¹² Sjølv om det vart presisert at testen var meint for språkbrukarar med bakgrunn frå Trondheim, var det av ein eller annan grunn eit stort tal "ikkje-trondheimarar" som gjennomførte han.

Det er sjølvsagt mykje å innvende mot ei slik konvertering av språklege element til diskrete talverdiar – det gjev til dømes lite meining å seie at *vårrå* er *eksakt fire gonger så "breitt"* som *være* – men denne framgangsmåten gjorde det iallfall mogleg å kvantifisere svara frå den einskilde respondenten og rekne dei om til ein totalskår. Denne skåren vart brukt til å rangere testdeltakarane i høve til ein skala med 27 og 71 som ytterpunkt¹³, og vidare grupperer dei i fire kategoriar (jf. figur 1). Slik fekk kvar deltakar eit konkret testresultat i form ein karakteristikk av talemålet sitt, og samstundes ein indikasjon på korleis medborgarane fordelte seg på aksen "fint"–"breitt".¹⁴ Eg tvilar ikkje på at ein del følte det som urimeleg når dei på slutten av testen fekk språkbruken sin stempla som "fintrøndersk" eller "breittrøndersk", men i ein slik samanheng vil det vere umogleg å finne nemningar som ikkje på ein eller annan måte er ladde med sterkt subjektive verdiar. Det seier seg sjølv at dei kategoriane og merkelappane som vart utarbeidde til denne delen av testen, ikkje er objektive storleikar, og eg skal vere den første til å uttrykkje skepsis overfor ei slik overflatisk og simplifiserande tilnærming til språket¹⁵. Det vart likevel naudsynt å operere med desse *ad hoc*-kategoriane fordi testkonseptet kravde at vi hadde eit "resultat" å lokke avislesarane til oss med.

Den *reelle* datainnsamlinga låg i akkumuleringa av responsar innanfor kvar einskild lingvistisk og sosial variabel. Dette materialet vart samla i ein database til bruk i vidare statistiske analysar, og her kunne ein sjå heilt bort frå sorteringa av respondentar i fire grupper.

-
- ¹³ Observante lesarar vil sikkert leggje merke til at det rimar heller dårleg med ein minimumsskår på 27 når ein veit at alle dei 28 spørsmåla gav minst eitt poeng i uttelling. Årsaka til at den lågast moglege skåren likevel var 27, er at eitt av sjekkpunkta (nemleg "kjøpe"/"sjøpe"-variabelen) vart halde utanfor denne poengrekninga, rett og slett fordi det var vanskeleg å sameine med "fint"–"breitt"-dimensjonen.
- ¹⁴ Styrkeforholdet mellom dei fire kategoriane vart framstilt i eit kontinuerleg oppdatert diagram på testsidene (jf. vedlegg 2).
- ¹⁵ Den utstrakte bruken av hermeteikn i dei ulike karakteristikkane (jf. figur 1) kan sjåast som eit uttrykk for dette.

For å få eit mest mogleg letthandterleg materiale vart det lagt inn ein "avkryssingstvang" i testformatet. Det vil seie at respondenten måtte svare på *alle* dei lingvistiske spørsmåla for å få testresultatet sitt. Å nøyde testdeltakaren på ein slik måte kan sjølvsagt ha sine negative sider, men eg valde denne varianten for å sleppe det ekstraarbeidet som ufullstendige responsar fører med seg.

Eit anna tiltak for å betre kvaliteten på responsen var å setje variantane innanfor kvar variabel i tilfeldig rekkjefølgd. Tanken bak dette var at vi unngjekk at testdeltakaren "gjennomskoda" testformatet og dermed sette kryss på same stad heile vegen for å oppnå ein ønskt skår. Ved å plassere "fine", "halvfine" og "breie" former om kvarandre vart risikoen mindre for at testresultatet skulle bli påverka av slik *rutinisering*.

3.3 Skriftfesting av tale

Ettersom indirekte talemålsgransking i all hovudsak må baserast på skriftlege medium, fører det med seg ei substansiell utfordring: Korleis skal talt språk framstillast ved hjelp av allminnelege skrifteikn? (jf. Eichhoff 1982:550) Som eg var inne på ovanfor, er det heilt avgjerande for utfallet av ei slik datainnsamling at testpersonane med minst mogleg umak klarer å *avkode* dei problemstillingane testen konfronterer dei med. Manglande forståing kan gje negativt utslag på to måtar: For det første er det lite som skal til før respondenten mister interessa og trekkjer seg når testsituasjonen er så lite forpliktande som han er i denne samanhengen. Dersom testkonseptet blir opplevd som utilgjengeleg eller uskjonleg, vil det vere lett å hoppe vidare til ei anna nettside. For det andre vil resultatata bli misvisande og ubrukande dersom testdeltakaren ikkje skjønner kva det blir spurt etter. I testsituasjonen er det ikkje mogleg med rettleiing eller forklaring undervegs, og det er ingen til stades som kan medverke til å sikre at rapporteringa frå respondenten faktisk reflekterer røynda (jf. Knapp & Heidingsfelder 1999).

For å styre unna slike problem må framstillinga av testspørsmåla skje på lekmannens premissar, og spesialisten må fire på krava sine om vitenskapleg grannsemnd og systematikk. I dei fleste høve vil dette seie at ein må halde seg til det vanlege alfabetet og elles følge det

som finst av "folkelege konvensjonar". Bruk av lydsymbol eller andre formaliserte teiknsett som berre er kjende for fagfolk, vil vere fåfengt og innebere ein risiko for misforståing og feiltolking.

I den endelege spørjelista i "Trondheimstesten" har ein slik "lekmannslogikk" fått gjennomslag fleire stader. For å framstille skilnaden i trykkplassering i ord som "problem" har eg til dømes brukt både apostrofar og kursivering på ein temmeleg ulingvistisk måte.¹⁶ Ustemt postalveolar frikativ blir notert *sj* eller *skj* i tråd med den offisielle stavemåten til det aktuelle ordet, og trykksvake e-ar (som i *være*) blir skrivne *e* sjølv om dei i realiteten nok er reduserte til ein schwa (ə). Det å skulle halde seg strengt til vanleg skrivepraksis viste seg likevel å vere vanskeleg og utilfredsstillande – ikkje minst når ein, som eg, har med *trønderske* talemål å gjere. I dette området finn vi ei rekkje språklydar (særleg konsonantvariantar) som ikkje blir omfemna av det ordinære norske alfabetet, og mange av desse inngår i variasjon som det utan tvil vil vere interessant å røkje etter i ein test av denne typen. Som eg allereie har vore inne på (3.1), var det fleire variablar eg måtte slå frå meg fordi dei medførte ei for komplisert skriftfesting. Men det vart òg til at eg valde å skiple det vanlege skriftbiletet på eit par punkt, slik at eg fekk lagt nokre av dei "trønderske lydane" under lupa. Palataliserte kvalitetar av lange dentalar (som i *snødd*, *vill* og *mann*) var eg svært huga til å inkludere, og eg måtte derfor finne ein måte å uttrykkje dei på som ikkje forvirra eller villeidde lesaren. Lars S. Vikør (1997, 2004) har gått nøye inn på korleis ikkje-lingvistar i ulike samanhengar har skriftfesta talespråk, og han slår fast at nettopp palatalisering av dentalar har vore ein vande for mange trønderske skribentar (2004:278). Innskot av *i* eller *j* føre konsonanten (*mainn* eller *majnn*) har vore dei vanlegaste noteringsmåtene, men ein kan òg finne *j*-en etterstilt (*mannj*) (Vikør 1997:342f. og 2004:278), og det er denne siste varianten eg bestemte meg for å nytte. Årsaka til at eg gjekk bort frå det som kan seiast å vere den mest utbreidde "lekmannskonvensjonen", er at eg var redd denne notasjonen ville "uroe" skriftbiletet for mykje. Vikør (ibid.) er òg inne på at bruken av

¹⁶ Førsteleddstrykk vart notert <'problem>, medan trykk på sisteleddet var framstilt slik: <pro'blem>.

innskoten *i* som palatalmerke kan tyngje teksten, særleg fordi det dermed oppstår mange nye diftongar. Også etterstilt *j* er sjølvsagt eit brot på skriftnormalen, men håpet mitt var at dette avviket var mindre påfallande og derfor mindre "sjenerande" for testdeltakarane.

Det er elles ikkje vanskeleg å finne inkonsekvensar og manglande systematikk i måten testspørsmåla er skrivne på. Til dømes er preposisjonen *under* skriven på normert form, medan substantivet *stranda* er skrivi *stranna/strannja*. Alle slike tillemplingar er gjorde i tråd med det eg reint intuitivt trur ein trøndersktalande nettavislesar vil oppleve som mest "naturleg" og lettfatteleg.

4 Kven har vi egentleg testa? utfordringar knytte til validitet og representativitet

Etter at testen hadde vore aktiv i om lag fem månader, vart han avslutta, og eg sat att med totalt 27 798 utfylte elektroniske spørjelister. Eg kan med stor visse seie at trondheimsmålet aldri før har vore undersøkt med så mange informantar, og det er sjølvsagt lett å bli euforisk når ein tenkjer på alle dei moglege analysane ein kan få ut av eit slikt rekordstort materiale. Det er likevel nok av dei som vil helle kaldt vatn i blodet på ein eldhuga talemålsforskar. Mellom dei som manar til nøkternheit i utnyttinga av Internett, er statsvitarane Samuel J. Best og Brian S. Krueger (2004:3f.). Dei peikar på to hovudproblem relaterte til utnyttinga av denne kanalen til å samle inn data: For det første er tilgangen til og bruken av verdsveven til dels svært varierende, noko som gjer at nettbrukarane som gruppe berre delvis speglar folkesetnaden som heilskap. For det andre er det snakk om ein eksperimentsituasjon som er ekstremt vanskeleg å kontrollere, og som derfor lett kan gje ugyldig og ubrukande respons. Begge desse utfordringane er høgst aktuelle i samband med denne testen, og eg skal her gå litt nærare inn på dei.

4.1 Kven er på nett, og kva gjer dei der?

Dersom ein brukar typologien hjå Couper (2000), kan "Trondheimstesten" kallast ein "self-selected web survey" (dvs. ei nettundersøking der respondentane sjølve vel om dei vil delta), og eit slikt format har

reinhekle statistikarar vondt for å akseptere som vitskapleg haldbart. Couper har i det heile mykje å utsetje på datainnsamling som skjer på denne måten (eller rettare sagt bruken av dei innsamla dataa som grunnlag for generaliseringar), og han ser ikkje at ein slik test har stort anna enn underhaldningsverdi (op.cit.:479). Atteslander (2005:1072f.) kjem òg med kraftige åtvaringar mot å ha overdriven tru på datainnsamling gjennom Internett. Han peikar på at det framleis er langt ifrå alle språkbrukarar som har tilgang til dette mediet i det daglege, og at det derfor vil vere vanskeleg å oppnå ein dugande *representativitet* i nettbaserte undersøkingar. Ifølgje Hewson (2002:27f.) har representativiteten betra seg dei siste åra, men framleis er dette eit av dei svake punkta ved datainnsamling gjennom Internett. Heile språksamfunnet er enno ikkje til stades på verdsveven, og det er store skilnader i kva bruk folk gjer av dette mediet. I Noreg er desse ulikskapane mindre enn i mange andre land, men òg hjå oss skil enkelte grupper seg ut (Vaage 2007:62ff.). Den mest markante variasjonen er knytt til alder. I 2006 var 17 % av nordmenn mellom 67 og 79 på Internett ein gjennomsnittsdag, medan talet for aldersgruppa 16–24 år var heile 80 %. Ein kan dessutan sjå visse skilnader i måten dei ulike aldersgruppene nyttar Internett-tenester på. Vaksne brukar tilbod som bank- og tingingstenester, e-post og offentleg informasjon, medan born og unge er dei mest aktive brukarane av underhaldningstilbod. Det er òg skilnader i nettbruken dersom ein ser på utdanningsnivå. Dei med lang utdanning (universitet/høgskule) brukar Internett nær dobbelt så mykje som dei med ungdomsskule som høgaste utdanning.

Ein kan påvise tydelege utslag av desse aldersmessige skilnadene i materialet mitt. Av alle trondheimarar over 60 år var det berre noko slikt som 1,5 % som tok denne testen, medan om lag 16 % av alle i alderen 15–40 år er representerte. Datatilfanget har med andre ord ei vesentleg skeivfordeling som har direkte samband med mitt val av medium.

Representativiteten er truleg òg påverka av måten rekrutteringa av respondentar har skjedd på. Testformatet mitt legg opp til det som Taylor (2000:53f.) kallar "volunteer" eller "convenience sampling" i staden for "probability sampling" (utval basert på sannsyn). Det vil

seie at dei som til sist hamnar i databasen, gjer det fordi dei slumpa til å støyte på testen i løpet av nettavislesinga si, og ikkje fordi dei vart utplukka med særleg tanke på å oppnå eit representativt utval av populasjonen.

4.2 Kva skjedde i testsituasjonen?

Den andre hovudinnvendinga statistikarane reiser mot denne typen av nettundersøking, dreier seg om at testsituasjonen er for dårleg kontrollert frå forskarane si side (jf. Couper 2000). Eit testkonsept som ligg ope tilgjengeleg i ein sterkt trafikkert mediekanal¹⁷, vil sjølvstøtt vere utsett for fleire typar manipulering. Det er til dømes svært vanskeleg å fastslå kven som faktisk står bak kvar respons, slik at ein kan sikre at den enkelte nettbrukar berre leverer eitt svar. I "Trondheimstesten" vart IP-adressene¹⁸ registrerte saman med dei andre dataa, og det er dermed mogleg å sjå om det er levert fleire svar frå éi nett-tilkopling. Men doble eller mangedoble oppføringar av same IP-adresse treng sjølvstøtt ikkje vere noko prov på at enkelte språkbrukarar har "fuska" og delteke fleire gonger. Eg kjenner til at heile skuleklassar har teke testen som ein del av undervisinga, og det er ikkje utenkjeleg at 10–15 elevar har levert svar gjennom same pc innanfor kort tid. Ein kan òg tenkje seg mange andre grunnar til at fleire personar går inn på nettet gjennom same datamaskin, og det er derfor ikkje noko alarmerande i at same IP-adresse dukkar opp ei rekkje gonger i materialet.

Det opne og anonymiserte opplegget til "Trondheimstesten" gjer det samstundes umogleg å finne ut om personar med tilgang til fleire pc-ar (med unike IP-adresser) har utnytta dette til å svare fleire gonger. No er det sjølvstøtt måte på kor sterkt vi skal mistru publikum, men ein kan likevel ikkje sjå bort frå at nokre testdeltakarar har gått aktivt inn for å manipulere resultatane. Respondentane har naturleg nok mange ulike motivasjonar og

¹⁷ Nettutgåva til *Adresseavisen* hadde i 2006 gjennomsnittleg 108 000 lesarar kvar dag (jf. målingar frå *medienorge*: <http://medienorge.uib.no/?cat=statistikk&medium=avis&queryID=253>).

¹⁸ Kort sagt er ei IP-adresse eit unikt nummer som identifiserer datamaskiner via *Internet Protocol*, og som dermed gjer det mogleg å spore kva eining innafor eit datanett som står bak informasjon som blir overført.

intensjonar bak si deltaking, og ifølgje Hauptmanns (1999:28) må ein rekne med å støyte på ein del "aktivistar" som responderer gjentekne gonger, og slik "Trondheimstesten" er lagt opp, er det lite ein kan gjere for å eliminere denne feilkjelda. Eit anna korrumperande innslag er dei som leverer det vi kan kalle "hyperkorrekte" svar. König (2004) har avdekka korleis enkelte informantar til språkgeografiske studiar rapporterer "det rette og beste" for å "hjelp" forskaren, sjølv om responsane deira ikkje stemmer med røynda. Det er umogleg å seie noko om korleis dette kan ha slått ut på "Trondheimstesten".

Ei anna vesentleg utfordring når det gjeld å kontrollere kvaliteten på responsen, er at forskaren er maksimalt fråverande i intervju-situasjonen (jf. t.d. Pötschke & Simonson 2001:16). Dette gjer det umogleg å kome med oppfølgingsspørsmål eller på andre måtar validere den informasjonen respondenten kjem med. Eventuelle misforståingar eller feiltolkningar av sjekkpunkta vil ikkje bli avdekte, og som Taylor (2000:53f.) viser, fører dette i mange høve til fleire svar i "veit ikkje"/"usikker"-kategorien.

Den same problematikken er sjølvsagt òg relatert til alle andre former for *indirekte* utspørjing, men ein gjer seg kan hende ekstra sårbar når ein nyttar eit nettbasert massemedium som kanal. Det er grunn til å tru at ein nettavislesar assosierer dette mediet meir med *underhaldning* enn med *vitskaplege* eller *faglege* aktiviteter. Eit testkonsept som dukkar opp i ein slik kontekst, vil derfor vonleg bli teke mindre alvorleg enn eit spørjeskjema som kjem som personleg e-post, og ein kan tenkje seg at terskelen for å vere uærleg og unøyaktig dermed blir monaleg lågare. Den temmeleg populære framstillinga av temaet kan òg ha vore med på å underbygge dette inntrykket, og ein må derfor rekne med at avislesarane har nærma seg testen med ulik grad av seriøsitet.¹⁹

¹⁹ Som eit døme på denne humoristiske vinklinga kan vi sjå illustrasjonen som fungerte som det sentrale blikkfanget til testen. Dette var ein kollasj der ansikta til fem kjente trondheimarar var monterte inn på "fint"- "breitt"-skalaen med Flettfriid Andrésen og Odd Reitan som ytterpunkt (jf. vedlegg 2).

5 Oppsummering

Som eg allereie har vore inne på, utgjer ikkje datainnsamling gjennom Internett i seg sjølv noko nytt *metodisk prinsipp*; grunnteknikken er den same som i t.d. Georg Wenkers "Wenker-Bögen" frå 1870-åra (jf. Knoop, Putschke & Wiegand 1982) og Johan Storms "Kortere Ordliste" frå 1884 (jf. Bandle 1962:296). Ein kan heller snakke om ei radikal *vidareutvikling* gjennom at eit heilt nytt medium eller instrument blir teke i bruk i innsamlingsarbeidet, og som vi har sett ovanfor, har dette mediet både overbevisande fordelar og graverande ulemper. Heilt kort kan vi seie at denne framgangsmåten gjennomgåande gjev oss eit datatilfang med *suveren kvantitet*, men med noko *tvilsam kvalitet*. Til ein viss grad kan den veldige storleiken på materialet vege opp for nokre av dei skeivskapane som nødvendigvis vil oppstå når det gjeld representativitet og validitet, men det er òg grunn til å ta monalege atterhald om kor mykje ein kan generalisere ut frå denne typen data.

Det formatet som "Trondheimstesten" byggjer på, har i statistikarens auge altfor mange veike punkt til å kunne seiast å vere påliteleg (jf. t.d. Best & Krueger 2004, Couper 2000). Ein del av desse kritiske merknadene er eg samd i, men eg er ikkje utan vidare villig til å forkaste materialet frå *adresa.no*-prosjektet som verdilaust; eg er viss på at dei dataa som ligg føre, vil kunne omsetjast til nyttig innsikt i fleire aspekt ved trondheimsmålet. Innvendingane om at testsituasjonen er sårbar for manipulasjon og feilaktig respons, må eg sjølvsagt ta omsyn til i analysane, men på variabelnivå vil ein utan tvil kunne sjå interessante tendensar som kan seiast å vere gyldige for store delar av det trondheimske språksamfunnet.

Det har elles vore ei interessant oppleving å sjå kor stort engasjementet er blant folk når det gjeld talemål og ikkje minst nemningar for talemål. Eg fekk ei lang rekkje tilbakemeldingar med både ros og ris frå testdeltakarar, og testen avfødde fleire dialektdebattar i ulike nettforum. Dette innsynet i *folkelingvistikken* meiner eg er ein svært sunn og viktig *bieffekt* som meir "usynlege" datainnsamlingsmåtar ikkje evnar å oppnå.

Eg blir neppe omtalt som nokon dristig spåmann når eg seier at Internett kjem til å bli eit stadig viktigare verktøy for datainnsamling i framtidig talemålsforskning. Store, kvantitativt orienterte studiar der

direkte utspørjing er ein uaktuell framgangsmåte, vil ha mykje å vinne på å utvikle gode nettbaserte spørjeverktøy. Gjennom det eksperimentet eg har omtalt her, har vi fått kartlagt noko av potensialet til dette mediet, og med visse justeringar og forbetringar vil vi etter kvart nå fram til eit testformat som er raffinert og pålitande nok til at det kan bli ein hovudreiskap for indirekte datainnsamling innanfor talemålsforskinga. Dette føreset sjølvstøtt utbreiinga av nettilgang vil halde fram med å auke (jf. Atteslander 2005:1075), men det er vanskeleg å sjå for seg at Internettet vil bli mindre daglegdags og allminneleg i åra som kjem.

Litteratur

- Atteslander, Peter (2005): "Schriftliche Befragung" i Ammon et al. (red.): *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society*. Berlin–New York: Walter de Gruyter. Band 2, 1063–1076.
- Bandle, Oskar (1962): "Die norwegische Dialektforschung" i *Zeitschrift für Mundartforschung*, 29, 289–312.
- Batinic, Bernad (2001): *Fragenbogenuntersuchungen im Internet*. Aachen: Shaker Verlag.
- Bergens Tidende*, 18. januar 2005.
- Best, Samuel J. & Krueger, Brian S. (2004): *Internet Data Collection. Quantitative Applications in the Social Sciences* 141. Sage Publications.
- Chambers, J.K. & Trudgill, Peter (1980): *Dialectology*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Comley, Pete (1996): "The use of the Internet as a data collection method" i *Proceedings of the ESOMAR/EMAC Symposium on Research Methodologies for the New Marketing*, ESOMAR Publication Series, Vol. 204, 335–346. [Nettpublikasjon: http://www.virtualsurveys.com/news/papers/paper_9.asp]
- Couper, Mick P. (2000): "Web surveys. A review of issues and approaches" i *Public Opinion Quarterly*, 64, 464–494.
- Crystal, David (2005): "Johnson and the Internet". *Hilda Hulme Memorial Lecture* holden ved University of London, 21. april 2005. [Nettpublikasjon: <http://ies.sas.ac.uk/Publications/hulme/crystal-johnson.pdf>]
- Dalen, Arnold (1990): "Talemålet i Trondheim" i Jahr (red.): *Den store dialektboka*. Oslo: Novus forlag. 205–209.
- Eichhoff, Jürgen (1982): "Erhebung von Sprachdaten durch schriftliche Befragung" i Besch et al. (red.): *Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung*. Band 1. Berlin: de Gruyter. 549–554.

- Elsaß, Stephan (2005): "Zum Wandel im Gebrauch regionalsprachlicher Lexik" i *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*, 72(1), 1–51.
- Elsaß, Stephan & Robert Möller (2006): "Internet-Exploration: Zu den Chancen, die eine Online-Erhebung regional gefärbter Alltagssprache bietet" i *Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie*, 71, 143–158.
- Fintoft, K.E. & Mjåvatn, P.E. (1980): *Språksosiologiske forhold i Trondheim bymål*. Trondheim: Tapir forlag.
- Frick, A., Bächtiger, M.T. & Reips, U.-D. (1999): "Financial incentives, personal information and drop-out rate in online studies" i Reips et al. (red.): *Current Internet Science. Trends, techniques, results*. Deutsche Gesellschaft für Online-Forschung. [Nettpublikasjon: http://gor.de/gor99/tband99/pdfs/a_h/frick.pdf]
- Gräf, Lorenz (1999): "Optimierung von WWW-Umfragen: Das Online Pretest-Studio" i Batinic et al. (red.): *Online-Research. Methoden, Anwendungen und Ergebnisse*. Göttingen: Hofgreffe. 156–177.
- Grefenstette, Gregory (2002): "The WWW as a Resource for sLexicography" i Corréard (red.): *Lexicography and Natural Language Processing*. EURALEX. 199–215.
- Hauptmanns, Peter (1999): "Grenzen und Chancen von quantitativen Befragungen mit Hilfe des Internet" i Batinic et al. (red.): *Online-Research. Methoden, Anwendungen und Ergebnisse*. Göttingen: Hofgreffe. 21–38.
- Hewson, Claire (2002): *Internet Research Methods. A Practical Guide for the Social and Behavioral Sciences*. London: Sage Publications.
- Hoff, Ingeborg (1968): "Norwegische Mundartforschung" i Schmitt (red.): *Germanische Dialektologie. Festschrift für Walther Mitzka zum 80. Geburtstag*. Wiesbaden. 398–458.
- Knapp, F. & Heidingsfelder, M. (1999): "Drop-Out-Analyse: Wirkungen des Untersuchungsdesigns" i Reips et al. (red.): *Current Internet Science. Trends, techniques, results*. Deutsche Gesellschaft für Online-Forschung. [Nettpublikasjon: http://www.gor.de/gor99/tband99/pdfs/i_p/knapp.pdf]
- Knoop, Ulrich, Putschke, Wolfgang & Wiegand, Herbert E.: "Die Marburger Schule: Entstehung und frühe Entwicklung der Dialektgeographie" i Besch et al. (red.): *Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung*. Band 1, 38–91. Berlin: de Gruyter.
- König, Werner (2004): "'Stimmen tut's nicht, aber es ist was Besonderes!' Die Motivation/Intention von Informanten als Faktor für 'hyperkorrekte' Antworten bei Sprachgeographischen Erhebungen" i Greule, Hochholzer & Wildfeuer (red.): *Die bairische Sprache. Studien zu*

- ihrer Geographie, Grammatik, Lexik und Pragmatik. Festschrift für L. Zehetner.* Regensburg: Vulpes. 189–193.
- Möller, Robert (2003): "Das rheinische tschö" i *Rheinische Vierteljahrsblätter*, 67, 333–339.
- Pötschke, Manuela & Simonson, Julia (2001): "Online-Erhebungen in der empirischen Sozialforschung: Erfahrungen mit einer Umfrage unter Sozial-, Markt- und Meinungsforschern" i *ZA-Information*, 49, 6–28.
- Storm, Johan (1884): *Kortere Ordliste med Forklaring af Lydskriften.* [Kristiania].
- Taylor, Humphrey (2000): "Does internet research work?" i *International Journal of Market Research*, 42(1), 51–63.
- Trondheimsstatistikken* (2001). Trondheim kommune: Byplankontoret.
- Vikør, Lars S. (2004): *Dialektar som skriftspråk i tre norske distrikt.* Oslo: Novus.
- (1997): "Dialekt som skriftspråk i Trøndelag" i Reinhammar (red.): *Nordiska dialektstudier.* Språk- och folkminnesinstitutet. 341–347.
- Vaage, Odd Frank (2007): *Norsk mediebarometer 2006.* Oslo–Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 1: Skjermbilete av testen

Spørsmål 1	☐ Vi krøyp under bordet ☐ Vi kraup under bordet ☐ Vi krøp under bordet
Spørsmål 2	☐ Huset står på stranna ☐ Huset står på strannja
Spørsmål 3	☐ En gris / to grise ☐ En gris / to grisa ☐ En gris / to griser
Spørsmål 4	☐ Flisk ☐ Fesk
Spørsmål 5	☐ 100 = hunnjer ☐ 100 = honnjer ☐ 100 = hundre
Spørsmål 6	☐ Kvar ☐ Kvær ☐ Vær
Spørsmål 7	☐ Vi har spist sillj ☐ Vi har spist sill
Spørsmål 8	☐ Jel ☐ Æ
Spørsmål 9	☐ Her / Der ☐ Hær / Dær
Spørsmål 10	☐ Vi har fri hele året ☐ Vi har fri heile året.
Spørsmål 11	☐ <i>probblem</i> ☐ <i>pro'blem</i>
Spørsmål 12	☐ Det ble mørkt ☐ Det vart mørkt ☐ Det blei mørkt
Spørsmål 13	☐ Vi sjøpe brus i butikken ☐ Vi kjøpe brus i butikken
Spørsmål 14	☐ Redd ☐ Redd

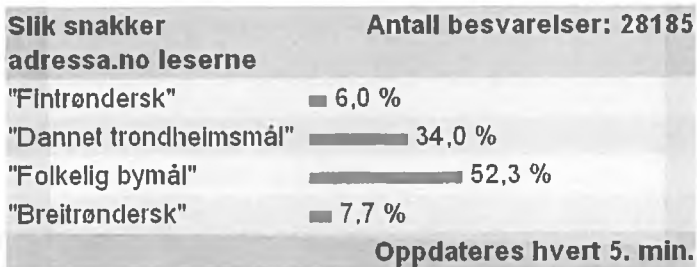
Vedlegg 2: Uttdrag frå testframsida

Hva slags trondheimsmål snakker du?

Test deg selv og finn ut om du snakker fint eller bredt

Trondheimsdialekt kan være så mangt, og enhver som oppholder seg i byen en stund, vil legge merke til en viss variasjon i måten trondheimere snakker på. Tradisjonelt har det vært betydelige forskjeller mellom for eksempel "iling", "lamo-dialekt" og "singsakersk", men det er mer uklart hvordan dette er i dag.

"Kor pent bergensk snakkar du?"¹

Ei gransking av sjølvrapporterte språkdata til avisa *Bergens Tidende* si heimeside, bt.no

Av Gunnstein Akselberg

1. Talemålsrapportering på bt.no

I perioden våren og hausten 2004 låg det ute på heimesida til *Bergens Tidende*, bt.no, eit registrerings skjema der lesarane frå Bergen kunne gå inn og registrera språkbruken sin ved å fylla ut alternative val for forskjellige leksikalske variablar. Variablane hadde to eller tre alternativ. I tillegg skulle informantane gje opplysning om kjønn, alder og bydelen der dei høyrer heime. Dersom lesarane hadde fylt ut alle rubrikkane, fekk dei oppgitt ein karakteristikk av talemålet sitt.

Rapporteringa hadde form av ein konkurranse der spaninga låg i om det svaret ein fekk, stemte med den opplevinga lesarane sjølve hadde av sitt eige talemål. Dataa frå informantane er altså sjølvrapporterte og byggjer på opplevinga språkbrukaren har av eige talespråk, og informantane er sjølvrekrutterte på det viset at dei sjølve har valt om dei ville vera med på rapporteringa eller ikkje. Informantane er anonyme, og eg har aldri møtt eller snakka med nokon av dei.

Gjennom denne granskinga kom det inn rapporteringar frå vel 56 000 informantar. Etter kvalitetssikring av materialet (sjå nedanfor pkt. 4) vart eg ståande tilbake med rapporteringar frå vel 38 000 informantar.

¹ Tittelen på talemålsregistreringa på heimesida til *Bergens Tidende*, bt.no, var "Hvor pent snakker du?".

Dette er ei av dei største kjende sjølvrapporteringane av eige talemål, og det er ei av dei første talemålsgranskingane der språkdata er samla inn gjennom heimesida til ei regionavis.

Her skal eg presentera strukturen i granskinga, nokre hovudresultat og einskilde tolkingar. Ei nettregistrering av talemålsrealiseringar fører med seg mange metodiske utfordringar knytte både til gjennomføringa og til analysen av datamaterialet. Nokre av desse vert nemnde her. Jamfør elles Hårstad 2008.

2. Strukturering av granskinga

2.1. Den språklege rapporteringa

Eg arbeidde ut denne granskinga med grunnlag i at det kan avgrensast forskjellige sosiolektar eller sosiale talemålsvarietetar i Bergen. Eg avgrensa fire sosiolektar til bruk på heimesida bt.no, som eg kalla *rent gatebergensk*, *moderat gatebergensk*, *nokså penbergensk* og *meget penbergensk*.

Termene knytte til talemålsvarietetane er valde i samråd med *Bergens Tidende* for å nå merksemda til lesarane. Andre termar vart diskuterte. Dei valde termene er eit kompromiss mellom fleire alternativ, samstundes som dei har eit fagleg grunnlag. I teksten nedanfor vert ofte termen *folkemålsformer* nytta, av di *gatebergensk* kan for einskilde ha eit negativt innhald.

For å gjera granskinga så enkel at ho kunne gjennomførast på nettstaden bt.no utan å bli for omfattande og komplisert, valde eg ei leksikalsk registrering. Eg definerte 20 ordpar. 17 av ordpara har to alternativ, og tre ordpar har tre alternativ. I ordpara med tre alternativ er eitt av alternativa ei folkemålsform (eks. *no*), eit anna ei penbergensk form (eks. *nå*) og eit tredje ei ekstra pen form (eks. *nu*). Ordpara med to alternativ har ei folkemålsform (eks. *ikkje*) og ei penbergensk form (eks. *ikke*), eller ei folkemålsform (eks. *hage*) og ei ekstra pen bergensk form (eks. *have*). Alle ordpara har altså éi folkemålsform, og éi eller to andre former. Sjå den språklege rapporteringslista nedanfor.

Språkleg rapporteringsliste

I den versjonen av rapporteringslista som er tatt med nedanfor, er dei gatebergenske formene umarkerte, dei penbergenske er sette i feitt skrift, medan dei ekstra pene bergenske formene står i kursivert feitt skrift. I lista som låg ute på nettet (sjå vedlegg 1 og 2), var naturleg nok alle formene umarkerte.

ben	☐	bein	☐		
mykkje	☐	mye	☐	<i>meget</i>	☐
høy	☐	høg	☐		
dere	☐	dåkkar	☐		
jente	☐	pike	☐		
kem	☐	hvem	☐		
ka	☐	hva	☐		
hvor	☐	kor	☐		
hvorfor	☐	koffor	☐		
ikkje	☐	ikke	☐		
<i>lave</i>	☐	lage	☐		
no	☐	nå	☐	<i>nu</i>	☐
hugge	☐	hogge	☐		
hun	☐	hon	☐		
etter	☐	<i>efter</i>	☐		
nåkken	☐	noen	☐	<i>nogen</i>	☐
jei	☐	eg	☐		
hage	☐	<i>have</i>	☐		
øye	☐	øge	☐		

2.2. Den sosiale rapporteringa

Den sosiale rapporteringsdelen galdt rapportering av alder, kjønn og bydel der informantene høyrer heime.

Aldersrapportering

Aldersavgrønsinga har fem alderskategoriar som fangar opp sentrale aldersgrupper, etter eit allment mønster som har vore nytta i mange sosiolingvistiske granskingar.

Alder	under 15 år	☐
	15–20 år	☐
	20–40 år	☐
	40–60 år	☐
	over 60 år	☐

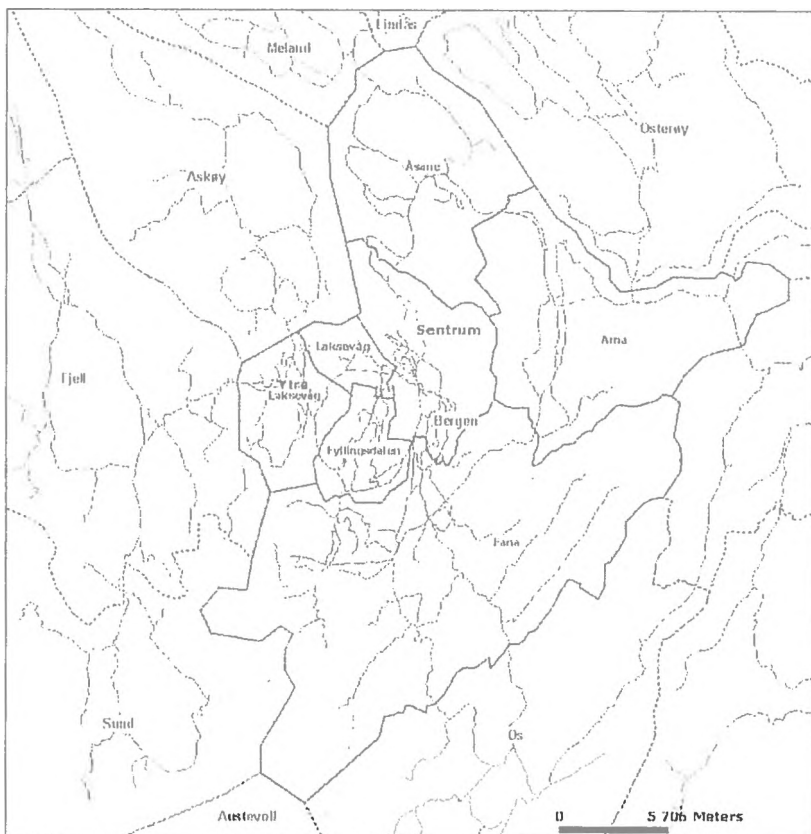
Rapportering av kjønn

Kjønn	kvinne	☐
	mann	☐

Bydelsrapportering

Bydelsrapporteringa er knytt til åtte rapporteringskategoriar der sju (Sentrum, Laksevåg, Ytre Laksevåg m/Loddefjord-området, Fana, Fyllingsdalen, Arna og Åsane) høyrer til Stor-Bergen kommune som vart oppretta i 1972. Dertil kjem Askøy, som er eigen kommune, men som i praksis fungerer som ein bydel i Bergen kommune på line med Arna. Av di fleire av informantane som deltok i denne registreringa, kunne bu utanfor dette kjerneområdet, fanst det òg ein kategori 'Annan kommune' – der ein skulle gje opp kommunenamn.

Bydel	Sentrum	☐
	Laksevåg	☐
	Ytre Laksevåg m/Loddefjord-området	☐
	Fana	☐
	Fyllingsdalen	☐
	Askøy	☐
	Arna	☐
	Åsane	☐
	Annan kommune	Kommunenamn _____

Kart over Askøy kommune og bydelene i Bergen kommune som det vert referert til teksten

3 Vekting av den språklege rapporteringa

Svaralternativa vart vekta slik at folkemålsformene fekk 1 poeng, dei penbergske formene fekk 2 poeng og dei ekstra pene formene 3 poeng.

Totalt var det råd å få 45 poeng. Lågaste poengsum var 20. Ut frå desse ytterpunkta vart det sett opp følgjande kategorisering:

1) Rent gatebergensk	20–23 poeng
2) Moderat gatebergensk	24–30 poeng
3) Nokså penbergensk	31–40 poeng
4) Meget penbergensk	40–45 poeng

Poengskåre gav grunnlag for kategorisering og svar til lesarane om kvar det rapporterte talemålet deira, representert ved denne leksikalske registreringa, høyrer heime.

4 Resultat

Her skal eg berre trekkja fram nokre av hovudresultata: Det allmenne hovudresultatet og hovudfordelinga av talemålskategoriar på dei sosiale makrofaktorane kjønn, alder og bydel.

Kvalitetssikringa, som reduserte den samla registreringa frå vel 56 000 til vel 38 000 registreringar, gjekk ut på å eliminera registreringar som var t.d. inkonsistente, dubberte eller der informantane var frå andre stader.

Granskinga viser at moderat gatebergensk er den mest utbreidde varieteten. Jamfør Schønfelder 2005.

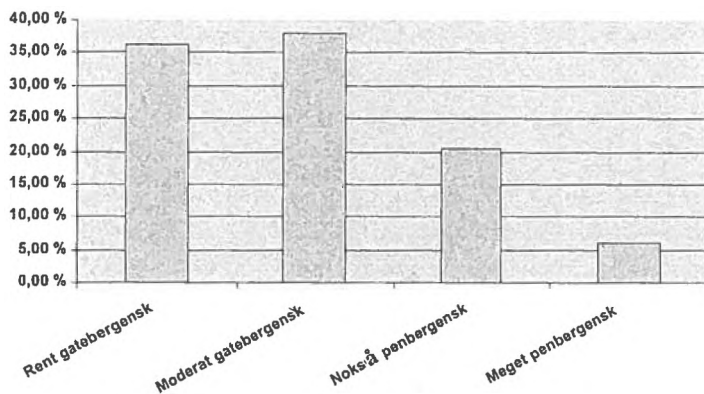
4.1 Samla hovudresultat

Rapporteringa viser eit tydeleg mønster. Det er nesten like mange informantar som nyttar ein *rent gatebergensk* varietet, som det er informantar som nyttar ein *moderat gatebergensk* varietet. Så er det eit stort hopp til dei som nyttar ein *nokså penbergensk* varietet, og så nok eit stort hopp igjen til dei som nyttar ein *meget penbergensk* varietet. Fordelinga mellom informantane er slik.²

Rent gatebergensk	36,1 %
Moderat gatebergensk	37,8 %
Nokså penbergensk	20,3 %
Meget penbergensk	5,9 %

² Amanuensis Kolbjørn Slethei ved Universitetet i Bergen har kvalitetssikra og handsama dei språklege dataa statistisk.

Den samla registreringa er ikkje så uventa. 73,9 % av informantane meiner dei nyttar ein kombinasjon av former som her vert kategorierte som *rent gatebergensk* og *moderat gatebergensk*, dvs. folkemålsformer. 26,2 % meiner dei nyttar ein kombinasjon av former som vert kategoriserte som *nokså penbergensk* og *meget penbergensk*.

Hovudresultatet høver heller godt med målingar av registrert talemål i andre byar og i tidlegare talemålsgranskingar i Bergen (jfr. Omdal 1967, Nesse 1993, Hannaas 1999), der det er folkemålsvarietetane som vert nytta av dei fleste ibuarane. Likevel er den *nokså penbergenske* prosenten heller høg, 20,3 %, og særleg den *meget penbergenske* prosenten er relativt høg, heile 5,9 %. Nedanfor skal vi bryta dette resultatet ned på dei makrososiale faktorane kjønn, alder og bustad.

4.2 Rapportert språkbruk og den makrososiale faktoren kjønn

Bryt vi hovudresultatet ned på den sosiale makrovariabelen *kjønn*, får vi resultat som dels samsvarar med trendar i norsk og internasjonal

Prelef kategori hvis alle spr-spm er besvart	Rent gatebergensk	Kjønn		Total
		Menn	Kvinner	
	Count % within Predef kategori hvis alle spr-spm er besvart % within bydel	8200	5403	13603
		60,3%	39,7%	100,0%
		40,4%	31,1%	36,1%
		7170	7069	14239
Moderat gatebergensk	Count % within Predef kategori hvis alle spr-spm er besvart % within bydel	50,4%	49,6%	100,0%
		35,3%	40,6%	37,8%
		3522	4114	7636
		46,1%	53,9%	100,0%
Nokså penbergensk	Count % within Predef kategori hvis alle spr-spm er besvart % within bydel	17,4%	23,6%	20,3%
		1597	813	2210
		63,2%	36,8%	100,0%
		6,9%	4,7%	5,9%
Meget penbergensk	Count % within Predef kategori hvis alle spr-spm er besvart % within bydel	20289	17399	37688
		53,8%	46,2%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
Total				

Tabell 1. Språkleg variasjon og kjønn

sosiolingvistisk forskning, og dels trendar som bryt med denne forskinga. Jamfør tabell 1.

Resultatet viser langt på veg ein velkjend kjønnsdistribusjon ved at mennene har langt fleire tradisjonelle folkemålsformer, det vil her seia gatebergenske former, enn kvinnene. 40,4 % av mennene nyttar den *rent gatebergenske* varieteteten, medan berre 31,1 % av kvinnene gjer det same.

Di meir pene formene blir, di fleire kvinner er det enn menn som nyttar den aktuelle varieteteten. 40,6 % av kvinnene nyttar varieteteten *moderat gatebergensk*, medan 35,3 % av mennene nyttar *moderat gatebergensk*. Her er situasjonen snudd op-ned, men avstanden mellom menn og kvinner er ikkje så stor som for fordelinga av varieteteten *rent gatebergensk*.

Flyttar vi oss til fordelinga av den *nokså penbergenske* varieteteten, ser vi at det er flest kvinner som nyttar han, 23,6 %, og at det er lågare bruk av denne varieteteten hjå mennene, 17,4 %.

Når det gjeld den *meget penbergenske* varieteteten, er derimot rapporteringa omvendt igjen. Det er fleire menn enn kvinner som nyttar varieteten *meget penbergensk* varieteteten, 6,9 % av mennene og 4,7 % av kvinnene. Dette bryt med tradisjonelle realiseringar som viser at kvinnene vanlegvis nyttar fleire pene former, statusformer og formelle former enn mennene.

4.3 Rapportert språkbruk og den makrososiale faktoren *alder*

Dersom vi bryt hovudresultatet ned på den sosiale makrofaktoren *alder*, får vi også stadfesta nokre trekk som elles er vanlege i sosiolingvistiske studiar, samtundes som vi også her finn trekk som bryt med hovudtrendar i forskinga. Jamfør tabell 2.

Heile 33,9 % av informantane i gruppa over 60 år nyttar varieteteten *meget penbergensk*. Det er også i denne gruppa at det er flest informantar som nyttar den *nokså penbergenske* varieteteten, så mange som 30,2 % av informantane. At det i den eldste aldersgruppa finst flest informantar som nyttar penbergenske former, er ikkje uventa, av di mange av desse formene, og særleg dei *ekstra penbergenske* formene, vert knytte til forestillingar om eldre tider.

Predef kategori hvis alle spr-spm er besvart	Rent gatebergensk	Alder						Total
		Under 15 år	15-20 år	20-40 år	40-60 år	Over 60 år		
	Count	547	2173	7743	2895	302	13660	
	% within Predef kategori hvis alle spr-spm er besvart % within bydel	4,0%	15,9%	56,7%	21,2%	2,2%	100,0%	
	Count	591	2292	8428	2708	251	14270	
	% within Predef kategori hvis alle spr-spm er besvart % within bydel	35,8%	38,6%	37,1%	35,0%	19,6%	36,1%	
	Count	243	964	3966	2034	464	7671	
	% within Predef kategori hvis alle spr-spm er besvart % within bydel	4,1%	16,1%	59,1%	19,0%	1,8%	100,0%	
	Count	145	207	717	627	521	2217	
	% within Predef kategori hvis alle spr-spm er besvart % within bydel	38,7%	40,7%	40,4%	32,8%	16,3%	37,7%	
	Count	1526	5636	20854	8264	1538	37818	
	% within Predef kategori hvis alle spr-spm er besvart % within bydel	3,2%	12,6%	51,7%	26,5%	6,0%	100,0%	
	Count	145	207	717	627	521	2217	
	% within Predef kategori hvis alle spr-spm er besvart % within bydel	15,9%	17,1%	19,0%	24,6%	30,2%	20,3%	
	Count	1526	5636	20854	8264	1538	37818	
	% within Predef kategori hvis alle spr-spm er besvart % within bydel	145	207	717	627	521	2217	
	% within Predef kategori hvis alle spr-spm er besvart % within bydel	6,5%	9,3%	32,3%	28,3%	23,5%	100,0%	
	Count	1526	5636	20854	8264	1538	37818	
	% within Predef kategori hvis alle spr-spm er besvart % within bydel	9,5%	3,7%	3,4%	7,6%	33,9%	5,9%	
	Count	1526	5636	20854	8264	1538	37818	
	% within Predef kategori hvis alle spr-spm er besvart % within bydel	4,0%	14,9%	55,1%	21,9%	4,1%	100,0%	
	Count	1526	5636	20854	8264	1538	37818	
	% within Predef kategori hvis alle spr-spm er besvart % within bydel	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Tabell 2. Språkleg variasjon og alder

På den andre sida er det i den eldste aldersgruppa at det finst færrest informantar som nyttar *moderat gatebergensk* og *rent gatebergensk*, respektive 16,3 % og 19,6 %. Ingen av dei andre aldersgruppene har så låg rapportering av dei to gatebergenske varietetane. Det ville vera rimeleg å tru at også gatebergenske former ville stå sterkt i denne gruppa.

Noko forbausande er det dessutan at heile 9,5 % i gruppa informantar under 15 år hamnar i kategorien *meget penbergensk*. På grunnlag av resultat frå sosiolingvistiske granskingar dei siste 20 åra, som syner at det er få unge som nyttar tradisjonelle prestisjeformer, er det uventa at den yngste aldersgruppa er den av aldersgruppene som har prosentvis nest flest brukarar som nyttar varieteten *meget penbergensk*.

Elles er det aldersgruppa 40–60 år som kjem på tredjeplass i bruken av varieteten *meget penbergensk*, med 7,6 % av informantane, medan det er aldersgruppa 20–40 år som har prosentvis færrest informantar som nyttar *meget penbergensk*, 3,4 %.

Høgast rapportering av *rent gatebergensk* og *moderat gatebergensk* finst i aldersgruppa 15–20 år, brukt av respektive 38,6 % og 40,7 % av informantane i gruppa, og i aldersgruppa 20–40 år, med respektive 37,1 % og 40,4 %.

Moderat gatebergensk står også sterkt i den yngste aldersgruppa 15–20 år, der 38,7 % av informantane nyttar denne varietetten.

4.4 Rapportert språkbruk og den makrososiale faktoren bydel

Denne granskinga viser at det er store skilnader i registrert språkbruk mellom dei forskjellige bydelane. Vi må her ha *in mente* to viktige språkkulturelle skilje (jfr. òg Myking 1983, 1988a, 1988b). Det eine skiljet går mellom bydelen Arna og kommunen Askøy på den eine sida, og dei andre bydelane på den andre. Det andre skiljet går mellom det historiske Sentrum på den eine sida, og bydelane Laksevåg, Ytre Laksevåg m/Loddefjord-området, Fana, Fyllingsdalen og Åsane på den andre. Jamfør tabell 3.

Det fyrste skiljet markerer eit språkkulturelt skilje mellom to tradisjonelle bygdekulturar og fem bydelar med større historisk urbankulturell påverknad. Det andre skiljet går mellom eit historisk

Predef kategori hvis alle spr-spm er besvart	Count % within Predef kategori hvis alle spr-spm er besvart	Bydel							Total
		Sentrum	Laksevåg	Ytre Laksevåg/Loddefjord	Fana	Fyllingsdalen	Åskøy	Arna	
Rent gatebergensk	3355 24,5% 31,9%	1160 8,5% 46,5%	1409 10,3% 45,3%	2814 20,6% 27,3%	1378 10,1% 39,1%	859 6,3% 48,6%	569 4,2% 49,0%	2136 15,6% 42,5%	13680 100,0% 36,1%
Moderat gatebergensk	3601 25,2% 34,2%	925 6,5% 37,1%	1284 9,0% 41,3%	3682 25,7% 35,8%	1496 10,5% 42,5%	725 5,1% 41,1%	455 3,2% 39,2%	2135 14,9% 42,5%	14303 100,0% 37,7%
Nokså penbergensk	2713 35,3% 25,8%	299 3,9% 12,0%	317 4,1% 10,2%	3031 39,4% 29,5%	521 6,8% 14,8%	126 1,6% 7,1%	83 1,1% 7,1%	600 7,8% 11,9%	7690 100,0% 20,3%
Meget penbergensk	862 38,7% 8,2%	111 5,0% 4,4%	100 4,5% 3,2%	764 34,3% 7,4%	129 5,8% 3,7%	56 2,5% 3,2%	54 2,4% 4,7%	152 6,8% 3,0%	2228 100,0% 5,9%
Total	37901 100,0% 100,0%	2495 6,6% 100,0%	3110 8,2% 100,0%	10291 27,2% 100,0%	3524 9,3% 100,0%	1766 4,7% 100,0%	1161 3,1% 100,0%	5023 13,3% 100,0%	37901 100,0% 100,0%

Tabell 3. Språkleg variasjon og bydel

sentrum og fem historisk yngre urbaniserte bydelar, Laksevåg, Ytre Laksevåg m/Loddefjord-området, Fana, Fyllingsdalen og Åsane.

Dersom vi ser bort frå Askøy og Arna, er det ikkje uventa at det vert registrert mest *rent gatebergensk* i bydelane Laksevåg og Ytre Laksevåg m/Loddefjord-området, der repektive 46,5 og 45,3 % av heimelsmennene nyttar denne varietetten.

Høgast rapportert bruk av varietetten *rent gatebergensk* har bydelen Arna, der 49 % av informantane rapporterer slike former. Denne bydelen høyrer ikkje tradisjonelt til Bergen by, men vart lagd til Bergen kommune då Bergen vart storkommune i 1972.

Også i Åsane er det mange som nyttar *rent gatebergensk*, 42,5 % av informantane. Dette er også ein bydel som kom til ved kommunesamanslåinga i 1972.

Nest høgast prosent *rent gatebergensk* finst rett nok på Askøy, men dette er ikkje nokon bydel i Bergen by eller del av Bergen kommune. Det tradisjonelle lokale talemålet rundt Bergen har mange særtrekk felles med gatebergensk, som t.d. former som *eg* og *ikkje*, som gjer at det heller kan vera ein bygdemålsvarietet som stundom blir registrert.

Moderat gatebergensk er også den mest nytta varietetten i bydelen Fana, ein bydel som ofte vert karakterisert som den "pene" i Bergen. Penbergensk har stått sterkt her (jfr. Jorem 1995).

I Bergen sentrum er derimot prosenten *rent gatebergensk* berre 31,9. Overraskande er det kanskje også at heile 8,2 % av informantane frå Sentrum gjev opp at dei nyttar den *ekstra penbergenske* varietetten, som er høgare enn prosenten penbergensk i bydelen Fana, der han er 7,4 %.

5. Nokre tolkingar og merknader

Grunnen til at det er fleire menn enn kvinner som nyttar varietetten *meget penbergensk*, kan vera at mennene overrapporterer. Men det kan også ha samband med at menn tradisjonelt har vore aktive i prestisjeyrke, og at dei difor gjev opp mange penbergenske og ekstra penbergenske former i ei registrering som denne, av di ho signaliserer ein viss formell kontekst.

At det er heile 9,5 % av informantane i gruppa under 15 år som nyttar varieteten *meget penbergensk*, kan også ha samanheng med konteksten: Dei unge overrapporterer for å signalisera status. Men kan henda har denne rapporteringa også noko å gjera med at det mellom yngre i dag er i ferd med å koma inn att tradisjonelle prestisjeformer i visse sosiale grupper, og at vi såleis igjen er i ferd med å få eit skilje mellom unge i bruk av folkemålsformer og tradisjonelle statusformer.

At det i Sentrum vert nytta ein heller låg prosent *rent gatebergensk* og ein høg prosent *meget penbergensk*, kan ha med det å gjera at i dag er dei tradisjonelle sosiale grupperingane i sentrum meir utydelege enn tidlegare. Dessutan er det dei siste åra flytta mange til sentrum som representerer andre sosiale grupper enn dei som har vore representative for bydelen i tidlegare tider. Det er òg viktig å merkja seg at i sentrum finn vi framleis den *meget penbergenske* varieteten *kalfarbergensk*, som kan ha verka inn på denne rapporteringa.

6. Predefinerte kategoriar vs databaserte kategoriar

Granskinga som er presentert ovanfor, byggjer på fire predefinerte talemålskategoriar (varietetar): *Rent gatebergensk*, *moderat gatebergensk*, *nokså penbergensk* og *meget penbergensk*. Desse kategoriane byggjer på ein kombinasjon av tre ulike bergenske realiseringar: *Gatebergenske* former, *penbergenske* former og *ekstra penbergenske* former.

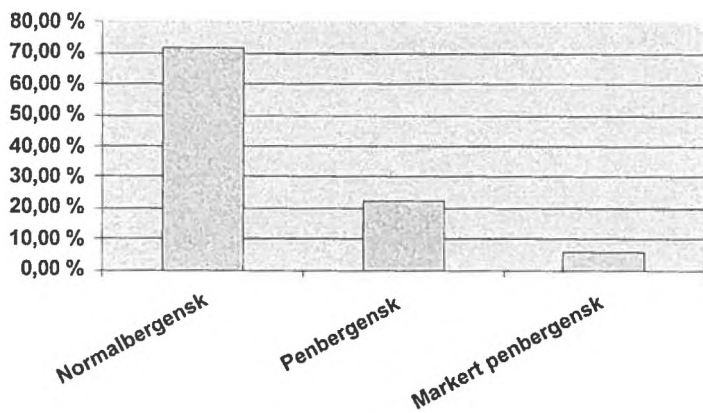
Dersom vi ser bort frå dei predefinerte talemålskategoriane, og ser på fordelinga i materialet av dei tre databaserte kategoriane, får vi fordelinga som er sett opp nedanfor. For å skilja den databaserte tilnærminga frå den predefinerte, vert dei tre varietetane her kalla *normalbergensk*, *penbergensk* og *markert penbergensk*.

Den registrerte språkbruken mellom informantane på grunnlag av dei databaserte kategoriane viser dette hovudmønsteret:

Normalbergensk	71,8 %
Penbergensk	22,3 %
Markert penbergensk	5,9 %

Denne fordelinga er mest identisk med fordelinga som er gjort på grunnlag av den predefinerte kategoriseringa, noko som fortel at den

predefinerte kategoriseringa gjev eit godt bilete av dei formene informantane opplyser om.

Også dette resultatet kan vi bryta ned på dei makrososiale faktorane kjønn, alder og bydel, utan at eg skal gå inn på det her.

7. Avslutning

I denne artikkelen har eg presentert hovutrekka i og hovudresultata av ei leksikalsk talemålsrapportering som vart gjort gjennom regionavisa *Bergens Tidende* i 2004. Informantane er sjølvrekrutterte og dei språklege dataa er sjølvrapporterte. Granskinga gjeld eigenleg oppfatning av, haldning til og evaluering av eige talemål. Nokre tilbakemeldingar i form av e-post til meg frå dei som har gjennomført testen, syner at ein del meiner den karakteristikken dei har fått av talemålet sitt gjennom denne talemålstesten, stemmer med eiga vurdering.

Rapporterte språkdata er verdfulle supplement til registrert språkbruk, og gjev nyttig innsikt i tilhøvet mellom opplevd språk og reell språkbruk. Datamengda i dette prosjektet er unik, og det er råd å gjennomføra eit utal studiar om tilhøve mellom varietetar, sosiale

makrostorleikar og eiga talemålsevaluering. Materialet vil t.d. kunna supplera det store talemålsmateriale TUB (Talemål hjå ungdom i Bergen) frå 1970-talet på mange måtar.

Materialet som kom inn gjennom dette prosjektet, er genuint og ligg no og ventar på at ein eller fleire masterstudentar eller stipendiatar kan ta fatt på å analysere det. Det vil kunna gje ny innsikt og kunnskap om språkending, språkleg variasjon, språkhaldning og språkevaluering.

Litteratur

- Hannaas, Jorunn 1999: *En sosiolingvistisk studie av kj- og sj-realiseringen blant ungdommer i Bergen*. Uprenta hovudoppgåve. Bergen: Nordisk institutt.
- Hårstad, Stian 2008: Store tal frå trondheimsk tale. Metodologisk drøfting av ei nettbasert dialektgransking. *Målbryting* 9. 127–147.
- Jorem, Ida Elisabeth 1995: *Bruken av "finbergensk" blant ungdom i bydelen Fana. En sosiolingvistisk undersøkelse*. Uprenta hovudoppgåve. Bergen: Nordisk institutt.
- Myking, Johan 1983a: Adverba *då* og *no* i bergensmålet. Lingvistisk og sosiolingvistisk variasjon. *Talemål i Bergen* 2. 5–66.
- Myking, Johan 1983b: Fem leksikalske variablar i bergensmålet. *Talemål i Bergen* 2. 67–121.
- Myking, Johan 1988: Grammatiske kv-ord som sosiolingvistisk variabel. *Talemål i Bergen* 4. 5–38.
- Nesse, Agnete 1994: Kollektiv og individuell variasjon i bergensdialekten. *Talemål i Bergen* 5.
- Omdal, Helge 1967: Noen karakteristiske trekk ved det høgere talemålet i Stavanger – jamført med folkemålet. *Maal og Minne*. 79–100.
- Schönfelder, Lotte 2005: Moderat gatebergensk. *Bergens Tidende* 18. januar 2005.

Vedlegg 2: Skjembilete av testen (del 2)

15. etter
 øster

Kommunar

Vidar Hågen
Sjefredaktør

Jan Nyberg
Kulturredaktør

Olav Eilertsen
Politikk redaktør

Olav Kobbervold

Asbjørn
Krisloffersen

Arvid Langeland

Carl Otto Kvern
Haugen

Geir Østhus

Sten Sundland

Frank Lønne
Redaktør i Syn og
Sæd

Harald Tronvik
Forfatter

Har A. Skjerve jr
Statist og Forfatter

Torgrim Eggen

Jostein Geirrud

15.

16.

17.

18.

19.

20.

Kjenn

Alder

Bydel

- etter
 øster

- nåkjen
 noen
 nooen

- ja
 og

- hags
 fags

- lags
 lags

- eys
 eys

- Mann
 Kvinne

- Under 15
 15-20
 20-40
 40-60
 Over 60

- Santrum
 Laksevåg
 Ytre Laksevåg m. Lodddefjord-området
 Fana
 Fyllingsdalen
 Askøy
 Arna
 Åsane
 Årstad

Navn

Send

1966

21 januar

Dagens guiljener
'Ja altså en jobb som er
for stor for deg'

HARRY E FOSTVED

Østgullet
Jakk! Is du
tror du er en
smøring?
Svare du i
brevne enn
på
samlingstest
12/12/65

AKER KVI

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Aksel Akselberg

Tryk og nettredaktør: Tor Arne Fausch
Ansvarelig redaktør: Einar Hågen
Sjefredaktør: Gunnstein Akselberg
Høgskolen 1, Postboks 7380, 5020 Bergen

Sentraltid: 05500 (mar-fre 05 00-16 00)
Mangletid: 05500 (lør 10 20)
Til: R2: 02215
Sjefredaktør: Gunnstein Akselberg

103665CA0

Målbryting er skildra i
nettverk (SONE).
av masterstudenter

Arbeida er i artikkelformat (seminar- og konferanseinnlegg, mindre avhandlingar) og bokformat (masteroppgåver, større avhandlingar, rapportar). Bidrag frå gjesteførelesarar i samband med seminar, førelingar og konferansar vert også publiserte her.

Norsk sosiolingvistisk nettverk (SONE) er eit organ som granskar talemålsutviklinga i Noreg der dei nordiske institutta ved universiteta i Tromsø, Trondheim, Oslo, Agder, Stavanger og Bergen, og ved Høgskolen i Oslo, tek del. Eit viktig mål for SONE er å granska utviklinga av språkleg regionalisering med særleg vekt på kva for rolle talespråket til ungdommen spelar.

Redaktør: Gunnstein Akselberg

Redaksjonskomité: Styringsgruppa for
Norsk sosiolingvistisk nettverk.

ISBN 978-82-91987-13-2
ISSN: 1500-8576